

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE
GİRİŞİMLERİ VE YARGILANMASININ TÜRK
KAMUOYUNA YANSIMALARI**

Murat TALU

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı

HAZİRAN 2022

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ VE
YARGILANMASININ TÜRK KAMUOYUNA
YANSIMALARI**

Tez Yazarı

Murat TALU

Danışman

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZİRAN 2022

ELAZIĞ

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım **“ALBAY TALAT AYDEMİR’İN DARBE GİRİŞİMLERİ VE YARGILANMASININ TÜRK KAMUOYUNA YANSIMALARI”** başlıklı **Yüksek Lisans tezimin** içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

Murat TALU

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ VE YARGILANMASININ TÜRK KAMUOYUNA YANSIMALARI
Yazarı:	Murat TALU
Tez Öneri Tarihi:	
Savunma Tarihi:	

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman:	Prof. Dr. Ömer Osman Umar Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
-----------	---

Başkan:	Prof. Dr. Rahmi Doğanay Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
---------	---

Üye:	Doç. Dr. Savaş Sertel Munzur Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
------	---

Üye:	
------	--

Üye:	
------	--

**Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20..... tarihli toplantısında
tescillenmiştir.**

Pro. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Tek Parti döneminde(1923-1950) rejim savunucusu olarak ön planda duran ordu, 10 Kasım 1938’de Mustafa Kemal’in vefatı ile ilk defa siyasete yön vermiş ve İsmet İnönü’yü Cumhurbaşkanı seçirmiştir. İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde ordu sınıfının şartlarının kötüleşmesi ile birlikte askerler politikaya karışma zorunluluğunu kendilerinde hissetmişlerdir. 1950 yılında Demokrat Parti’nin başa geçmesi ile birlikte ordu işlerin düzeleceğini sanmış ancak Demokrat Parti’nin faaliyetleri orduda bir tepki oluşmasına neden olmuş ve 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koymuştur.

27 Mayıs 1960 İhtilali’nden sonra ihtilalin başarısız olduğunu ve ülkenin kurtuluşu için yeni bir ihtilal olması gerektiğini savunan kişilerin başında ise Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir gelmektedir. Bu çalışmada ise Talat Aydemir’in ihtilal faaliyetleri, ihtilale giden süreç ve olayların basına yansımaları incelenmeye çalışılacaktır.

Bu doğrultuda araştırmanın Giriş kısmında Tek Parti Dönemi(1923-1950) ordu – siyaset ilişkileri üzerinde durulmuş, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü devrinde orduda yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçiş denemeleri ve bu doğrultuda kurulan muhalefet partileri hakkında bilgiler verilmiştir. Bölümün sonunda ise on yıl iktidarda kalacak olan Demokrat Parti’nin katıldığı 1946 seçimleri ve 1950 seçimlerine giden süreç anlatılmıştır.

Araştırmanın Birinci Bölümünde ise Demokrat Parti’nin iktidara geçtiği dönemde yaptığı olumlu ve olumsuz faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı ordunun ilk tepkileri ele alınmıştır. 1954 seçimlerinden sonra mevcut iktidarı devirmek adına kurulan ihtilal örgütleri ve bu yapılanmada Talat Aydemir’in rolü üzerinde durulmuş, 27 Mayıs İhtilali’ni hazırlayan süreç hakkında bilgiler verilmiştir. Bölümün devamında ise Milli Birlik Komitesi’nin faaliyetleri, 14’lerin yurt dışına gönderilmeleri ve Silahlı Kuvvetler Birliği hakkında bilgiler verilmiş, son olarak da 15 Ekim 1961 seçimleri ve sonrasında 22 Şubat 1962 İhtilali’ne giden süreç açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın İkinci Bölümünde 27 Mayıs İhtilali sonucunda Harp Okulu’na atanan Kurmay Albay Talat Aydemir’in ilk ihtilal girişimi olan 22 Şubat 1962 hareketi anlatılmaya çalışılmıştır. İlk ihtilal girişiminden sonra emekli edilen Talat Aydemir’in ikinci darbe girişimi öncesi yaptığı faaliyetler, diğer ihtilal örgütleri ile yaptığı toplantılar ve ikinci ihtilali olan 21 Mayıs 1963 hareketi anlatılmıştır. Bölümün sonunda ise Talat Aydemir ve diğer ihtilalcilerin yargılanma süreçleri ve yaşanan infazlar ele alınmıştır.

Araştırmanın Sonuç kısmında ise olayların genel bir değerlendirmesi yapılarak Talat Aydemir’in ihtilal gerekçeleri ve sonuçları ele alınmıştır.

Araştırmanın temelini 27 Mayıs İhtilali ve sonraki süreçte Aydemir’in ihtilal girişimlerine katılmış olan subayların hatıraları ve dönemin gazeteleri oluşturmuş, olaylar hakkında farklı değerlendirmeler kaynak gösterilerek verilmiştir. Çalışma sürecinde ilmi ve fikri desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Ömer Osman Umar hocama, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem Aslıhan Talu ve babam Adnan Talu’ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Murat TALU

Elazığ, 2022

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	
ÖN SÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	IV
EKLER.....	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I. Tek Parti Devri Ordu – Siyaset İlişkisi.....	1
II. Çok Partili Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri	4
III. Albay Talat Aydemir’in Hayatı.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ORDU – SİYASET İLİŞKİSİ VE İHTİLAL YÖNETİMİ.....	12
1.1. Demokrat Parti’nin İktidara Gelişi.....	12
1.2. 1950-1954 Dönemi Demokrat Parti Faaliyetleri ve Ordu.....	13
1.3. 1954 Seçimleri ve İhtilal Örgütlerinin Kurulması.....	18
1.3.1. Tuzla Uçaksavar Okulu Örgütü.....	18
1.3.2. Harp Akademisi Örgütü.....	19
1.3.3. Ankara – Talat Aydemir Örgütü.....	19
1.3.4. Yüksek Kumanda Akademisi Örgütü (Talat Aydemir Örgütü).....	19
1.3.5. Sadi Koçuş – Kenan Esengin Örgütü.....	21
1.3.6. Özdağ – Esin Grubu.....	21
1.4. 1957 Seçimleri ve İhtilale Giden Süreç.....	21
1.5. 27 Mayıs 1960 İhtilali.....	27
1.6. Milli Birlik Komitesi’nin Kurulması ve Yapısı.....	29
1.6.1. Milli Birlik Komitesi’nin Faaliyetleri.....	33
1.6.2. 14’ler Olayı.....	36
1.7. Silahlı Kuvvetler Birliği’nin Oluşumu ve General İrfan Tansel Olayı.....	39
1.8. Yassıada Duruşmaları ve Adnan Menderes’in İdamı.....	42

1.9. 15 Ekim 1961 Seçimleri ve 21 Ekim Protokolü.....	44
1.10. 24 Ekim 1961 Çankaya Protokolü	45
1.11. 19 Ocak 1962 Genelkurmay Toplantısı.....	46
1.12. Nuri Beşer Olayı ve 9 Şubat Protokolü.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

2. ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ (22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963).....	53
2.1. 22 Şubat İhtilali'ne Giden Süreç	53
2.2. Talat Aydemir'in İlk Darbe Girişimi: 22 Şubat 1962.....	56
2.2.1. 22 Şubat Olayının Türk Basınına Yansımalar.....	60
2.2.2. 22 Şubat Hareketinin Sonuçları ve Orduda Yaşanan Tasfiyeler	63
2.2.3. 22 Şubatçıların Örgütlenmesi ve 14'lerin Faaliyetleri.....	66
2.3. Hava Kuvvetleri ve 11 Havacı Olayı.....	69
2.4. İhtilalci Grupların Birleşme Çabaları, Hazırlık Faaliyetleri ve İhtilal.....	70
2.4.1. Koordinasyon Toplantıları.....	70
2.4.2. Lale Apartmanı Toplantısı.....	72
2.4.3. Söğütözü Toplantısı.....	72
2.4.4. Dikmen Zirve Toplantısı.....	72
2.4.5. 22 Şubatçıların İhtilal Hazırlıkları.....	73
2.5. Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi: 21 Mayıs 1963.....	77
2.5.1. 21 Mayıs 1963 İhtilal Girişiminin Türk Kamuoyuna Yansımaları.....	82
2.5.2.. 21 Mayıs İhtilali Sonrası Süreç.....	85
2.6. I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi / Mamak Duruşmaları.....	87
2.6.1. Yargılama Sonrası Süreç ve İnfazlar.....	92
2.6.2. Harp Okulu Öğrencilerinin Yargılanmaları.....	94
SONUÇ.....	95
KAYNAKLAR.....	99
EKLER.....	102
ÖZ GEÇMİŞ.....	116

ÖZET
ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ VE
YARGILANMASININ TÜRK KAMUOYUNA YANSIMALARI

Murat TALU
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
TARİH ANA BİLİM DALI
Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı
Haziran, 2022

Mustafa Kemal Atatürk döneminde siyasi rejimin ve inkılapların koruyucusu görevinde bulunan ordu, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasının ardından bu görevinin dışına çıkarak politikanın içine girmek zorunda kalmıştır. Orduda rejime yönelik ilk hareketlenmeler İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde başlamış ancak örgütler 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin seçim yoluyla iktidara gelmesiyle aktif bir müdahale olmadan dağılmıştır.

1950 – 1960 yılları arasında iktidarda bulunan Demokrat Parti, 1954'ten sonra yaptığı faaliyetler ile ordunun tepkisini çekmiş ve iktidarı devirmek adına ilk kez bu yıllarda ihtilal örgütleri kurulmuştur. İhtilal örgütlerinin gelişmesi ve ülkede yaşanan sorunların çıkılmaz hale gelmesi sonucu cumhuriyet tarihindeki ilk askeri müdahale olan 27 Mayıs 1960 İhtilali gerçekleşmiştir.

İhtilal sonrasında Harp Okulu Komutanlığı görevine getirilen Albay Talat Aydemir; darbenin amacına ulaşamadığını, Atatürk ilke ve inkılaplarının yerine oturtulamadığını ve ülkede yaşanan siyasi çatışmaların son bulmadığını öne sürerek ilk ihtilal girişimini 22 Şubat 1962 tarihinde denemiş ancak başarısız olmuştur. İhtilal girişimi sonrasında arkadaşları ile birlikte emekli edilen Talat Aydemir, ülkenin kötü bir gidişe sürüklendiğine inanarak 21 Mayıs 1963 tarihinde ikinci kez ihtilal girişiminde bulunmuş fakat yine başarısız olmuştur. İkinci ihtilal girişiminin ardından yargılanan Talat Aydemir, ihtilalci arkadaşı Fethi Gürcan ile birlikte idam edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Talat Aydemir, İhtilal, Milli Birlik Komitesi

ABSTRACT

Reflection of Colonel Talat Aydemir's Coup Attempts and Trial on Turkish Press

Murat TALU

Master Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Graduate School of Social Sciences

HISTORY

History of the Republic of Turkey

June, 2022

The army, which served as the guardian of the political regime and reforms during the period of Mustafa Kemal Atatürk, had to step out of this position and enter politics after İsmet İnönü became the President. The first mobilizations against the regime in the army started during the Presidency of İsmet İnönü, but disintegrated without active intervention in 1950, when the Democrat Party came to power through elections.

The Democrat Party, which was in power between 1950 and 1960, drew the reaction of the army with its negative activities after 1954, and revolutionary organizations were established for the first time in these years in order to overthrow the power. As a result of the development of the revolutionary organizations and the problems in the country becoming unbearable, the first military intervention in the history of the republic, the Revolution of May 27, 1960 took place.

Colonel Talat Aydemir, who was appointed as the War Academy Command after the coup; he made the first coup attempt on 22 February 1962 and failed, claiming that the coup failed to achieve its purpose, that Atatürk's principles and reforms could not be fulfilled, and that the political conflicts in the country did not come to an end. Talat Aydemir, who was retired with his friends after the coup attempt, believed that the country was dragged into a bad course and attempted a coup for the second time on May 21, 1963, but again failed. Talat Aydemir, who was tried after the second coup attempt, was executed together with his revolutionary friend Fethi Gürcan.

Key words: Talat Aydemir, Revolution, National Unity Committee

EKLER LİSTESİ

Ek 1. 27 Mayıs 1960 Vatan Gazetesi

Ek 2. 23 Şubat 1962 Akşam Gazetesi

Ek 3. 23 Şubat 1962 Cumhuriyet Gazetesi

Ek 4. 23 Şubat 1962 Milliyet Gazetesi

Ek 5. 10 Temmuz 1962 Akşam Gazetesi

Ek 6. 21 Mayıs 1963 Ulus Gazetesi

Ek 7. 21 Mayıs 1963 Son Havadis Gazetesi

Ek 8. 8 Haziran 1963 Akşam Gazetesi

Ek 9. 6 Eylül 1963 Cumhuriyet Gazetesi

Ek 10. 6 Eylül 1963 Ulus Gazetesi

Ek 11. 1 Kasım 1963 Akşam Gazetesi

Ek 12. 1 Kasım 1963 Son Havadis Gazetesi

Ek 13. 29 Ocak 1964 Akşam Gazetesi

Ek 14. 5 Temmuz 1964 Akşam Gazetesi

KISALTMALAR

Alb.	: Albay
AP	: Adalet Partisi
Atğm.	: Asteğmen
Ast.	: Astsubay
Bnb.	: Binbaşı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
KHO	: Kara Harp Okulu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MP	: Millet Partisi
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

I. Tek Parti Devri Ordu – Siyaset İlişkisi

Tek Parti Devri'nin temeli sayılabilecek Milli Mücadele döneminde ordu ve siyaset arasındaki ilişkiye baktığımızda her iki kavramın da iç içe geçtiğini görürüz. Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren askeri kadronun aynı zamanda mecliste mebus olmaları ordu ve siyaset kavramlarının kişilerde tek unsur olarak birleştiğini gösterir. Örneğin merkezi Erzurum'da bulunan XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Edirne Mebusu, merkezi Ankara'da bulunan XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy Ankara Mebusu, Milli Müdafaa Vekilliği görevini üstlenen Fevzi Çakmak Kozan Mebusu ve hareketin lideri olarak bulunan Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ise Erzurum Mebusu olarak mecliste bulunmuştur. İstiklal Harbi'nin en zorlu döneminde alınan karar gereği Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın "Başkomutanlık" yetkisi alması ile de ordunun ve meclisin başı tek kişi olmuş, tüm ordu – siyaset yetkileri Mustafa Kemal Paşa'da toplanmıştır.

İstiklal Harbi'nin askeri safhasının sona ermesinin ardından 5 Ağustos 1923'te ordu yapılanmasında değişikliğe gidilmiş, ordu komutanlıkları kaldırılarak yerlerine ordu müfettişlikleri kurulmuştur. Düzenlenen yeni oluşum ile merkezi Ankara'da bulunan I. Ordu Müfettişliğine İstanbul Mebusu Kazım Karabekir, II. Ordu Müfettişliğine Ankara Mebusu Ali Fuat Cebesoy, III. Ordu Müfettişliğine ise Elazığ Mebusu Cevat Çobanlı getirilmiştir. Orduda yapılan bu değişikliklere rağmen mebusluk ve ordu müfettişliği görevleri yine tek kişide birleşmiştir.¹

Ancak yeni kurulan ordu müfettişliklerine atanan komutanlar zaman içerisinde müfettişliklerin teftiş görevinden başka bir durumu ifade etmediğini anlamış, ayrıca bu dönemde kendilerinin yönetici kadro tarafından polisler vasıtası ile izlendiklerini ve görevi yapamaz duruma geldiklerini belirtmişlerdir. Örneğin II. Ordu Müfettişi görevinde bulunan Ali Fuat Cebesoy; mektuplarının açıldığını, kendileri hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya sivil polislerin jurnaller verdiklerini ve gizlice izlendiklerini belirtmiştir.² Kazım Karabekir de müfettişlik dönemi hakkında anılarında polisler tarafından takip edildiğini, mektuplarının açıldığını, verdiği askeri raporların göz ardı edildiğini, yaptığı her faaliyetin incelendiğini yazmış ve o dönemde yaşanan şikâyetlerini belirtmiştir.³

Yaşanan tüm bu gelişmelerin sonucunda 26 Ekim 1924 tarihinde Kazım Karabekir, 30 Ekim 1924 tarihinde ise Ali Fuat Cebesoy ordu müfettişliği görevlerinden istifa ederek meclisteki görevlerine döneceklerini bildirmişlerdir.⁴ Milli Mücadele'nin lider kadrosu içerisinde bulunan Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir'in istifaları yurt içinde büyük yankı uyandırmış, ilk başta halk bu istifalara bir anlam verememiştir. Ali Fuat Cebesoy'un istifa ettiği 30 Ekim akşamı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Cebesoy'u

¹ Ayfer Özçelik, *Ali Fuat Cebesoy*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 292-293

² Ayfer Özçelik, *a.g.e.*, s. 296-297

³ Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası*, Truva Yayınları, İstanbul, 2019, s. 274

⁴ Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 571-572

Çankaya'ya davet etmiş, ancak görevliler Ali Fuat Cebesoy'un bulunamadığını söyleyerek ikilinin görüşmesini engellemişlerdir.⁵

İstifaları kendisine yönelik bir “*Paşalar komplosu*” olarak algılayan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1924 tarihinde ordu ve siyaseti ayırmak adına bir karar almış ve ordu komutanlıklarına gönderdiği yazıda iki meslekten birinin seçilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlıkları ile bilinen Fevzi Çakmak Kozan Mebusluğundan, İzzettin Çalışlar Aydın mebusluğundan, Fahrettin Altay İzmir Mebusluğundan ve Şükrü Naili Gökberk Kırklareli Mebusluğundan istifa ederek ordudaki görevlerine devam etmişlerdir.⁶ Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy'un askerlik mesleğinden istifa etmesinin ardından III. Ordu Müfettişi Cevat Çobanlı ve VII. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Eğilmez de askerlik görevlerinden istifa ederek meclisteki mebusluk görevlerine dönmüşlerdir. Bu dönemde mebusluk görevinden istifa mektubunu veren Refet Bele de mektubunu geri alarak meclisteki görevine devam etme kararı almıştır.

Orduda yaşanan bu istifaların ardından Mustafa Kemal Paşa, ordu müfettişliklerine ise kendisine yakın isimleri tayin etmiştir. Yeni düzenleme ile I. Ordu Müfettişliğine Ali Sait Akbaytogan, II. Ordu Müfettişliğine Fahrettin Altay ve III. Ordu Müfettişliğine de Kazım Orbay atanmıştır.⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra ise 1923-1930 tarihleri arasında ordunun durumuna baktığımızda kurulan yeni rejimin ve yapılan inkılapların koruyucusu durumunda olan bir ordu karşımıza çıkmaktadır. Ordunun başında bulunan ve Mareşal unvanına sahip olan Fevzi Çakmak, yapılan reform ve inkılaplarda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuş, ordunun siyasete aktif karışmasını engelleyerek rejim koruyucusu görevinde bulunmasını sağlamıştır. Ordu 1930 yılından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın vefatına kadar olan dönemde rejim koruyucusu görevine devam etmiş ve kendi iç işleri ile uğraşmıştır. Mustafa Kemal Paşa döneminde ordu siyasetten uzak kalmaktan çok siyasetin ve rejimin koruyucusu olarak bulunmuş, rejime yönelik tehditleri ortadan kaldıran bir unsur olmuştur. Ordu Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde rejime yönelik ortaya çıkan 1925 Şeyh Said İsyanı ve 1937-1938 Dersim olaylarında aktif görev üstlenerek rejimin sağlam temeller ile devam etmesini sağlamıştır.

1938 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlığının ilerlemesi ile beraber her kurumda olduğu gibi ordu içerisinde de bir telaş olmuş, olası bir vefatın ardından cumhurbaşkanlığı koltuğuna kimin oturacağı tartışılmıştır. Olası bir vefatın ardından o dönemde cumhurbaşkanlığı için en güçlü adaylar Fevzi Çakmak, İsmet İnönü ve Fethi Okyar olarak görülmüştür.⁸ İnönü'ye muhalif olan kişiler ise başka bir aday bulma hevesine girmişlerdir. Bu grubun üyeleri Atatürk döneminin Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'tır. Grup İnönü'nün aday olmaması için kendisine Washington Büyükelçiliğini teklif etmiş ancak İnönü bu teklifin cumhurbaşkanlığına engel olacağını düşünerek kabul etmemiştir. İnönü karşıtı grup, adaylık için hem Meclis Başkanı

⁵ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924–1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 72-73

⁶ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I – 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 75-76

⁷ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 76

⁸ Bilal Şimşir, *Atatürk'ün Hastalığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 9

Abdülhalik Renda hem de Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar ile görüşmüş, ancak iki isimden de olumlu yanıt alamamıştır. Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak'ın askerlik mesleğini bırakmak istememesi İnönü karşıtı grubun tüm çabalarını boşa çıkarmıştır.⁹

Mareşal Fevzi Çakmak'ın isteği üzerine yapılan toplantıda ordunun cumhurbaşkanlığı seçiminde tarafsız kalması kararlaştırılmıştır. Ancak Genelkurmay'da yapılan toplantıyı sonradan haber alan I. Ordu Müfettişi Fahrettin Altay, Genelkurmay II. Başkanı Asım Gündüz'e toplantıda alınan kararın yanlış olduğunu ve kendisinin görüştüğü çevrelerin aday olarak İsmet İnönü'nün gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu durum üzerine Genelkurmay'da yeni bir toplantı yapılmış ve ordunun yeni cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü'yü desteklemesi kararlaştırılmıştır. 11 Kasım 1938'de Mustafa Kemal Paşa'nın vefatından bir gün sonra yapılan seçimlerde ordunun desteğini alan İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra ordu ilk defa siyasete aktif bir şekilde müdahale etmiş, İsmet İnönü'ye destek vererek cumhurbaşkanlığı seçimini belirleyen en önemli unsur olmuştur.¹⁰

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığının ilk yılları II. Dünya Savaşı ile geçmiş, Türkiye İnönü liderliğinde savaşa girmemek adına olağanüstü bir çaba göstermiştir. Müttefik devletler, Adana ve Kahire görüşmelerinde Türkiye'yi savaşa sokmaya çalışmış ancak İsmet İnönü yeterli hazırlığın olmadığını bahane ederek ülkeyi savaş dışı tutmuştur. 30/31 Ocak 1943 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill Adana'da görüşmüş, Türkiye'nin savaşta alacağı tutum konuşulmuştur. İki gün süren toplantılara Türk tarafından Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, İç İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Dış İşleri Bakanı Numan Menemencioğlu katılmıştır. Toplantılarda Türk tarafı Sovyet Rusya tehdidi ve silah yetersizliğini bahane göstererek savaş dışı pozisyonunu korumaya devam etmiştir.¹¹

Ancak bu yıllarda Türkiye her ne kadar savaşa aktif olarak dâhil olmasa da savaşın ağır yükünü hissetmiştir. Savaş döneminde genel seferberlik uygulanmış, Marmara Bölgesi'nde bazı illerde sıkıyönetim ilan edilmiş, Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi gibi önlemler ile savaşın yükünü hafifletmeye çalışmıştır. 1939 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile hükümete ekonomi alanında o güne kadar görülmemiş geniş yetkiler verilmiştir. Kanun ile ekonomide her türlü tasarruf hakkı hükümete geçmiş, özel teşebbüsler bir nevi devlet kontrolüne alınmıştır.¹² 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ile de hükümet savaş durumundan kaynaklı zenginleşen kesimden vergi almak istemiş, sonuç olarak çoğu gayrimüslim vatandaşlardan yüklü miktarda vergi alınmıştır.¹³

Savaş ekonomisinden dolayı hayat şartları zorlaşmış, savaş ortamından kaynaklı baskıcı uygulamalar da artmıştır. Yaşanan ekonomik zorluklar ile birlikte her sınıfın olduğu gibi subay

⁹ Süleyman Kocabaş, *İnönü Dönemi(1938-1950)*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 54-55

¹⁰ Ayten Güler, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*, (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2002, s. 14-15

¹¹ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 47, Ankara, 2011, s. 701-731; *İkdam*, 2 Şubat 1943, s. 1

¹² Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1950)*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1986, s. 247-250

¹³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s. 367-372

sınıfının da durumu iyice zorlaşmış, geçim derdine düşen subaylar iktidarı eleştirmeye başlamışlardır.

O dönemler genç bir Teğmen olan Alparslan Türkeş, yazdığı hatıralarda dönemin zor şartları ve baskıcı rejim için: *“Ordu ihmal edilmişti, subaylar İnönü’yü sevmiyorlardı. Millet açtı, sefildi, perişandı, karnı ve sırtı pek olan yalnız Milli Şef ve onun efradı idi. Memleket tek parti diktatörlüğü altındaydı. Devletin başında bulunan İnönü, askerlikten yetişmesine rağmen orduya karşı gayet vefasız ve ilgisizdi. Asker ocağı bakımsız ve perişandı. O sıralarda askerlik mesleği artık o kadar hor görülmeye başlamıştı ki bizzat başta İnönü olmak üzere generallerden hiçbiri çocuklarını asker yapmak istemiyordu. Subaylık bir mahkûmiyet ve mahrumiyet mesleği haline getirilmiştir. Türk Ordusunun bakımı noksandı. Askerlere yeteri kadar ayakkabı, elbise ve battaniye verilmiyordu. Ayrıca o sıralarda yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamış olan başka devletlerin modern zırhlı birliklerine karşı Türk Ordusunun elinde bulunan yalnız ve yalnız at ve manda arabaları, deve ve merkep kollarıydı.”* diyerek dönemin ve ordu sınıfının zor şartlarını anlatmıştır.¹⁴

Bu dönemde genç subaylar ordudaki geri kalmışlığın nedeni olarak Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak’ı görmüşlerdir. 1923 tarihinden beri aralıksız görevde bulunan Mareşal, gelenekçi-muhafazakâr düşünce kalıbı yüzünden orduyu yeterince modernize edememiş, bu eksiklik II. Dünya Savaşı sırasında açıkça görülmüştür. Bu yıllarda ayrıca İsmet İnönü’nün orduyu pasifize etmek adına 1944 yılında Mareşal Fevzi Çakmak’ı görevden alarak yerine Kazım Orbay’ı ataması ve Genelkurmayı Başbakanlığa bağlaması da ordu içerisinde hoşnutsuzlukların artmasına sebep olmuştur.¹⁵

II. Dünya Savaşı’nı müttefik devletlerin kazanması, tek parti iktidarları Almanya ve İtalya gibi ülkelerin mağlup olması Türkiye’yi mecburi olarak Batı Bloğuna yanaştırmış ve bunun bir sonucu olarak da Cumhurbaşkanı bulunan İnönü, çok partili hayata geçişe öncülük etmiştir.¹⁶

II. Çok Partili Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri

Çok partili hayata II. Dünya Savaşı’ndan sonra alışan Türkiye’nin ilk partisi Mustafa Kemal Paşa tarafından 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Parti, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin partiye dönüştürülmesinden meydana gelmiştir. Parti 1923-1945 yılları arasında tek parti olarak iktidarda kalmış, tüm reform ve inkılaplar bu parti aracılığıyla uygulanmıştır. Parti 1935 yılındaki Kurultay’da tek parti rejimini kabul etmiş, parti-devlet modeline geçmiştir.¹⁷ 11 Kasım 1938’de cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü, 1939 Kurultayı’nda kendisine “Milli Şef” unvanı verdirmiş, Mustafa Kemal’in boşluğunu bu şekilde doldurmaya çalışmıştır.

Cumhuriyet tarihimizin ilk muhalefet partisi ise Milli Mücadele’nin kurucu kadrosu içinde yaşanan sorunların sonucunda kurulmuştur. İstiklal Harbi sonrasında Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılığı yaşayan isimler Halk Partisi’nden ayrılarak yeni bir parti kurmaya çalışmışlardır.

¹⁴ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 15-17

¹⁵ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 16

¹⁶ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları (Haz: Erhan Çiftçi)*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 29

¹⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 471-475

Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Cafer Tayyar Eğilmez ve Adnan Adıvar gibi kişilerin aralarında bulunduğu mebuslar 17 Kasım 1924 tarihinde cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır.¹⁸ Partinin Reisi Kazım Karabekir, Genel Sekreteri Ali Fuat Cebesoy, başkan yardımcıları da Rauf Orbay ve Adnan Adıvar olmuştur.¹⁹ Partinin kuruluşunun ardından CHP yönetimi parti içi istifaların çoğalmasından endişe etmiş, Parti Başkan Vekilliği'ne İsmet İnönü yerine de daha ılımlı olan Ali Fethi Okyar getirilmiştir.²⁰

Ancak 1925 yılı başlarında doğu illerinde başlayan Şeyh Said İsyanı, yeni kurulan partiyi olumsuz anlamda etkilemiştir. 1925 yılının Şubat ayı içerisinde Elazığ, Diyarbakır, Bingöl ve Tunceli illerinde Şeyh Said ve adamları hükümet karşıtı isyana girişmişlerdir. Aslında isyanın bastırılması için parti adına Kazım Karabekir hükümeti destekleyecek açıklamalarda bulunmuş, hatta bölgede sıkıyönetim kurulması teklifini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebusları da kabul etmişlerdir. Ancak kısa bir süre sonra Ali Fethi Okyar partinin kapatılmasını rica etmiştir. İsyanın kısa bir süre sonra Başvekilliğe tekrardan sertlik yanlısı İsmet İnönü'nün gelmesi ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasıyla partinin de sonu gelmiştir. Şeyh Said İsyanı'nı bahane gösteren İstiklal Mahkemesi 5 Haziran 1925 tarihinde partiyi kapatmış ve böylece ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²¹

Partinin kapatılmasından yaklaşık bir sene sonra İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı suikast girişimi denenmiş, faillerin yargılanması adına bölgede İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Mahkemede faillerin yanı sıra kapatılan partinin liderleri olan Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay gibi kişiler de yargılanmış, eski Paşalar siyaset sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır. Ali Fuat Cebesoy 1933, Refet Bele 1935, Kazım Karabekir ve Rauf Orbay ise 1939 yılına kadar siyaset dışı kalmışlardır.

İkinci kez çok partili hayata geçme denemesi ise 1930 yılında bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Ali Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ekonomik sıkıntıların giderilmesi ve İsmet İnönü'nün dengelenmesi adına yakın arkadaşlarından Paris Sefiri Ali Fethi Okyar'a partiyi kurdurmuş, kız kardeşi Makbule Hanım'ı ve en yakın arkadaşı Nuri Conker'i de partiye kaydettirmiştir.²²

Cumhuriyet tarihinin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu *Cumhuriyet Gazetesi*'nde "*Yeni fırka tescil edildi*" başlığı ile verilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olan Ali Fethi Okyar Bey'in başkan olduğu ve demokrasi adına mücadele edeceği aktarılmıştır.²³

Ancak parti kuruluşundan itibaren halktan yoğun ilgi görmüş, Ali Fethi Okyar'ın Batı Anadolu gezisinde yaşanan olaylar CHP yönetimini ürkütmüştür. 1930 yılının Eylül başında parti olarak İzmir, Aydın, Manisa ve Balıkesir gibi yerleri içine alan yurt gezisi planlanmış ve bu

¹⁸ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 90-91

¹⁹ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 96

²⁰ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 89

²¹ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.* s. 129-130

²² Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 17

²³ *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1930, s. 1

kapsamda Ali Fethi Okyar, 4 Eylül günü İzmir'e gitmiştir. İzmir Valisi Kazım Dirik'in engellemesine rağmen 5 Eylül günü coşkulu kalabalık ile miting yapılmış, halk yeni kurulan partiye büyük ilgi göstermiştir. Ancak yapılan gezi sırasında partililerin CHP binasını ve iktidar yanlısı gazete binalarını taşlaması iktidarı ve yani parti yönetimini endişelendirmiştir. Ali Fethi Okyar, artık Mustafa Kemal Paşa'yı karşılarına alabileceklerini düşünerek kuruluştan üç ay geçtikten sonra partiyi 17 Kasım 1930'da feshettiğini açıklamıştır. Böylece çok partili hayata ikinci kez geçiş denemesi de başarısız olmuş, CHP 1945 yılına kadar tek parti olmaya devam etmiştir.²⁴

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanma olayını *Cumhuriyet* Gazetesi 18 Kasım 1930 tarihli nüshasında yer vermiştir. Gazete Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olan Ali Fethi Bey tarafından kısa süre önce kurulan partinin yine Fethi Bey tarafından feshedildiğini aktarmıştır.²⁵

1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin de başarısız olması sonucu üçüncü bir yöntem olarak yeni bir parti kurmaktan ziyade parti içi denetim organı kurulması düşünülmüş ve 1939 CHP'nin V. Kurultay'ında *Müstakil Grup*'un kurulması kararlaştırılmıştır. Kurultayda seçilen yirmi bir kişi mecliste bir grup sayılacak, CHP Meclis Grubu toplantılarına katılacak ancak söz söyleyemeyeceklerdi. Kurultayda alınan karar gereği Müstakil Grup'un Genel Başkanlığına İsmet İnönü, Grup Başkan Vekilliği'ne de Ali Rana Tarhan atanmıştır. Müstakil Grup, 1939-1946 yılları arasında faaliyetlerine devam etmiş, partinin 1946 yılı toplanan kongresinde alınan kararla kaldırılmıştır.²⁶

II. Dünya Savaşı'nı müttefiklerin kazanması ve tek parti iktidarlara olan Almanya, İtalya gibi devletlerin mağlubiyeti sonucu Türkiye kendisini Batı Bloğuna yaklaştırmak adına bir dizi girişimlerde bulunmuştur. İsmet İnönü önderliğindeki bu girişimlerin en önemlisi ise çok partili hayata geçiş olmuştur. Çok partili hayata geçişte ilk muhalefet partisini ise dönemin saygın iş adamlarından olan Nuri Demirağ kurmuştur. Demirağ, 18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi'ni kurmuş, partinin kurucuları arasında ilk meclisteki İkinci Grup'un liderlerinden Hüseyin Avni Ulaş da bulunmuştur.²⁷ Çok partili yaşamın ilk muhalefet partisinin temel özelliği daha liberal bir yönetim ve devletçiliğin reddi olmuştur. Ancak Demirağ'ın kurduğu parti 1946 ve 1950 seçimlerinde varlık gösterememiştir. Demirağ, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den Sivas mebusu olmuş, 13 Kasım 1957 tarihinde vefat etmesi ile de partisi kapanmıştır.²⁸ Nuri Demirağ'ın bazı parti toplantılarını korularda kuzu ziyafeti vererek yapması sonucu ilk muhalefet partisine "Kuzu Partisi" diyenler de olmuştur. Bahtiyar Yalta, anılarında parti için: "*Nuri Demirağ'ın 1945'te kurduğu Milli Kalkınma Partisi, teknik çağı yakalayabilecek, kararlı tek atılım partisiydi. Ancak vatandaşlardan umulan ilgiyi görmedi.*" diyerek parti hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.²⁹

Çok partili hayata geçişteki asıl önemli olay ise 1945 yılında CHP içerisinde başlayan muhalefet hareketlerinin partiden ayrılarak yeni bir parti kurmaları olmuştur. 1945 yılının bütçe

²⁴ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 324-328

²⁵ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1930, s. 1

²⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1999, s. 123-125

²⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi(1939-1945)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 441

²⁸ Nimet Sarıgül, *27 Mayıs ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001, s. 17-18

²⁹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 31

görüşmelerinde mecliste bazı CHP'li mebuslar bütçeye ret oyu vermişlerdir. Bütçe görüşmelerinde sonra meclise gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda da aynı mebusların aksi görüş belirtmeleri yeni bir muhalif hareketin doğmasına neden olmuştur.³⁰ 7 Haziran 1945 tarihinde dört mebusun verdiği bir önerge ile de CHP içerisindeki muhalifler kendilerini belli etmişlerdir. Önergenin sahipleri İzmir mebusu Celal Bayar, Aydın mebusu Adnan Menderes, İçel mebusu Refik Koraltan ve Kars mebusu Fuat Köprülü'dür. Siyasi tarihimize "Dörtlü Takrir" olarak geçen önergede çok partili hayata geçilmesi, seçimlerin serbest yapılması ve tek dereceli seçim olması savunulmuştur. Meclis 12 Haziran 1945 tarihinde önergeyi görüşmek için toplanmış, yedi saat süren görüşmelerin ardından önerge reddedilmiştir.³¹ Önerge günü geçen olayları Adnan Menderes: "*Bizi sorguya çektiler. Yedi saat küfrettiler. Bize kızmalarının yegâne sebebi, istedikleri yolda yürümeyişimizdir.*" diyerek anlatmıştır.³² Önergenin reddinden sonra imza sahiplerinden Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, çeşitli muhalif gazetelerde CHP'yi eleştiren yazılar yazmaya başlamışlardır.

CHP yönetimi parti içerisindeki bu muhalif harekete tepkisiz kalmamış, ilk önce Fuat Köprülü ve Adnan Menderes partiden ihraç edilmiştir. Önergeye imza atmış bulunan Refik Koraltan'da ihraç edilen arkadaşlarını savunduğundan partiden ihraç edilmiştir. Yaşanan bu ihraçlar sonucu Celal Bayar da önce mebusluktan ardından da 2 Aralık 1945 günü CHP'den istifa etmiştir.³³

CHP'den ayrılan bu mebuslar, 7 Ocak 1946 tarihinden Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Partinin kurucularından en ön planda bulunan kişi Celal Bayar olmuştur. Mustafa Kemal Paşa döneminde İş Bankası Genel Müdürlüğü, İktisat Vekilliği ve Başbakanlık görevleri yapmış olan Bayar, İnönü karşısında mücadelenin lideri olarak görülmüştür.³⁴ Kurulduğu tarihten kısa bir süre sonra halk tarafından ilgiyle benimsenen partiye halk arasında "Demirkırat" denilmiştir. CHP içerisinde etkin bir grubun yeni bir parti kurmasını *Cumhuriyet Gazetesi* "*Demokrat Parti dün resmen teessüs etti*" başlığı ile vermiş, çok partili hayata dair umutların arttığını okuyucuları ile paylaşmıştır.³⁵ *Ulus Gazetesi* ise yeni partinin kurulmasını "*Demokrat Parti'nin programı dün hükümete verildi*" başlığı ile okuyucularına aktarmış, Celal Bayar'ın tarihi bir sorumluluk üstlendiğini yazmıştır.³⁶

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, yeni kurulan Demokrat Parti'nin güçlenmesinden endişe ederek 1947 yılında olan seçimleri bir sene geriye alarak 21 Temmuz 1946 tarihinde yapacağını duyurmuştur. İnönü'nün böyle bir baskın seçime gitmesinin nedeni ise Demokrat Parti'nin fazla örgütlenmesine imkân vermeden iktidarı tekrar elde tutmak istemesi olmuştur.³⁷

³⁰ Tuğba Yolcu, *Bingöl Yerel Basınına Göre Siyasi Hayat Ve Demokrat Parti(1950-1960)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2020, s. 16-17

³¹ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 283

³² Cemil Koçak, *İkinci Parti- Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları(1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 404-405

³³ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 233-234; *Akşam*, 3 Aralık 1945, s. 1

³⁴ Muhammet Yöndem, *27 Mayıs İhtilali'nden Sonra Ordudaki Siyasal Ayrışmalar*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2019, s. 14-15

³⁵ *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1946, s. 1

³⁶ *Ulus*, 8 Ocak 1946, s. 1

³⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 32-33

Demokrat Parti ise CHP'nin bu hamlesine karşılık olarak 1944 yılında ordudan emekli edilen Fevzi Çakmak'ı bağımsız mebus yapmak istemiş, böylece İsmet İnönü'nün karşısında bir asker olması düşünülmüştür. Genelkurmay Başkanı iken siyasetten uzak duran Fevzi Çakmak'a emekli olduktan sonra İsmet İnönü aracılığı ile CHP mebusluğu teklif edilmiş, Fevzi Çakmak İnönü'ye olan küskünlüğünden bu teklifi geri çevirmiştir. Demokrat Parti yöneticileri ile görüşen Mareşal, mebus olma teklifini kabul ederek, DP'nin bağımsız adayı olarak seçimlere hazırlanmaya başlamıştır.³⁸

Seçim öncesinden alınan karar ile yapılacak seçimin tek dereceli olacağı, açık oy-gizli sayım ile yapılacağı duyurulmuştur. Demokrat Parti, önemli isimlerinin meclise girmesi adına onları birkaç şehirden aday gösterme yolunu tutmuştur. Örneğin Mareşal Fevzi Çakmak İstanbul, Ankara, İzmir ve Erzurum'dan; Celal Bayar ise Bursa, İstanbul ve İzmir gibi yerlerden aday gösterilmiştir.³⁹

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlerin sonucunda CHP üç yüz doksan beş, DP altmış beş, Bağımsızlar ise üç mebus kazanmıştır. *Cumhuriyet* Gazetesi, seçim sonuçlarını 23 Temmuz 1946 tarihli nüshasında açıklamış, ayrıca Demokrat Parti'nin seçimlerin feshini isteyeceği de yazılmıştır.⁴⁰

Seçim sonuçları açıklandıktan sonra DP, seçimlere hile karıştırıldığını söylemiş ve seçimi CHP'nin şaibeli bir şekilde kazandığını belirtmiştir. Seçim sonuçlarından sonra açıklama yapan Celal Bayar: *"İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum; seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı, yurdun her tarafında partimizin kazanmamasına imkân yoktu."* diyerek seçimler hakkındaki görüşlerini bildirmiştir.⁴¹ Seçimlerin hileli olduğunu ise dönemin önemli kişilerinden Ahmet Emin Yalman: *"O dönemin İstanbul valisi olan Lütfi Kırdar, yıllar sonra Demokrat Parti'nin 1946'da İstanbul'da seçimi kesin bir şekilde kazandığını fakat buradan Kazım Karabekir, Hamdullah Suphi Tanrıöver, General Cahit Toydemir ve Refet Bele'nin mebus olarak çıkarılması hakkında emir aldığını itiraf etmiştir."* şeklinde hatıralarında belirtmiştir.⁴² *Cumhuriyet* Gazetesinin 24 Temmuz 1946 tarihli baskısında Demokrat Parti'nin seçimleri iptal ettirmek için başvuru yapacakları, bir protesto adına Meclis'e girmemeyi düşündükleri yazılmıştır.⁴³

Seçimlerin sonucunda meclisin büyük kısmını elinde tutan CHP, Meclis Başkanlığına eski bir asker olan Kazım Karabekir'i getirmiştir. CHP'nin Kazım Karabekir'i başkan yapmasındaki amaç ise DP mebusu Fevzi Çakmak'ın karşısında bir asker olması ve Karabekir'in de DP'ye katılmasını önlemek olmuştur. Yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de CHP adayı İsmet İnönü üç yüz seksen sekiz oy alarak yeniden cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁴⁴

³⁸ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 247

³⁹ Tuğba Yolcu, *a.g.t.*, s. 26

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946, s. 1

⁴¹ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 250-251

⁴² Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim Cilt II*, Rey Yayınları, İstanbul 1970, s. 66

⁴³ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946, s. 1

⁴⁴ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 257-258

Yaşanan seçimlerden sonra huzursuz olan kesimlerden biri de ordu olmuştur. Seçimlerde CHP'nin hileli yollar ile iktidarda kaldığını düşünen bazı genç subaylar İnönü'ye karşı bir oluşum içine girmişlerdir. 1942-1943 yıllarında Çorlu'da bir grup subay bir araya gelerek İnönü idaresini devirmek adına sözbirliğine varmışlar ve başlarına da General Muzaffer Tuğsavul'u geçirmeyi düşünmüşlerdir. Ancak Tuğsavul'un teklifi reddetmesi ile birlikte bu ilk ihtilal teşebbüsü genişlemeden son bulmuştur.⁴⁵

İnönü'ye karşı olan yapılanmaların diğerini ise Ankara'da Albay Seyfi Kurtbek ve Binbaşı Cemal Yıldırım kurmuştur. Kurulan ihtilal örgütünün temel amacı sonraki seçimin güvenli bir şekilde yapılması, seçimlere hile karıştırıldığı takdirde yönetime müdahale etmek olmuştur. Binbaşı Cemal Yıldırım'ın İstanbul Harp Akademisi'ne tayin olması sonucu burada da bir örgütün bulunduğu anlaşılmıştır. Yıldız Harp Akademileri'nde bulunan örgüt üyeleri ise Kurmay Albay Cavit Çevik, Kurmay Yarbay Memduh Tağmaç ve General Cevdet Sunay'dır.⁴⁶

Kurulan örgüt başlarına bir üst rütbeli arayışına girmiş, bu arayışın sonucunda ise örgütün liderliğine Gelibolu Kolordu Komutanı Korgeneral Fahri Belen getirilmiştir. Örgütün temel amacı 1950 seçimlerinin şaibesiz geçmesinin sağlanması olmuş, 1946 seçimlerine benzer bir olay karşısında idareye müdahale edileceği kararı alınmıştır. Bu dönemde orduda bulunan genç subaylar da yaşanan olaylar sonucu CHP'den uzaklaşarak DP'ye yakınlaşmaya başlamışlardır.

O dönem hakkında Alparslan Türkeş, hatıralarında: *Demokrat Parti, yılların karanlığına ışık olarak var edilmeye çalışılıyordu. Demokrat Parti'nin kuruluşunda subayların da büyük gayretle çalıştığı hakikati unutulmamalıdır.*” diyerek ordu içerisindeki ayrışmaları anlatmıştır.⁴⁷

Demokrat Parti, seçimlerden sonra I. Kurultayını, kuruluşundan tam bir sene sonra 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'da toplamıştır. Kurultayda “Hürriyet Misakı” adı verilen kararlar alınmıştır. Misakta Anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, mahkemelerin seçimleri denetleyebilmesi ve cumhurbaşkanının tarafsız olması gibi görüşler belirtilmiştir. Kurultayda ilginç bir gelişme yaşanmış, Kenan Öner ve bir grup Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığa getirilmesini teklif etmişlerdir. Ancak kurultayda yapılan oylama sonucunda Celal Bayar, beş yüz kırk sekiz delegeden beş yüz kırk birinin oyunu alarak tekrardan başkanlığa seçilmiştir.⁴⁸

Demokrat Parti'nin I. Kurultayı gazetelerde de yer bulmuş, *Cumhuriyet Gazetesi* “*DP büyük kongresi dün toplandı*” başlığı ile gelişmeleri okuyucularına aktarmıştır. Gazete haberinde Kurultayda Celal Bayar'ın konuşması ön planda tutulmuş, Bayar'ın daha özgür bir demokrasi isteği vurgulanmıştır.⁴⁹

Seçimler sonrası yaşayan gerginliklere son vermek isteyen Cumhurbaşkanı İnönü, parti liderleri ile görüşmüş ve ülkenin içinde bulunduğu durumu açıklama gereği duymuştur. Siyasi tarihimize “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçen beyannamenin giriş bölümünde İnönü,

⁴⁵ Alparslan Türkeş, *a.g.e.*, s. 14

Alparslan Türkeş, Muzaffer Tuğsavul ismini tam net vermeyip, M.T. olarak belirtmiştir.

⁴⁶ Abdi İpekçi – Ömer Sami Çoşar, *İhtilalin İçyüzü*, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 15-17

⁴⁷ Alparslan Türkeş, *a.g.e.*, s. 21

⁴⁸ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 35; *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1947, s. 1

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946, s. 1

memlekette yaşanan olayları konuşmak için Bayar ile 7 Haziran günü görüştüğünü söylemiş, Bayar Demokrat Parti'nin idare tarafından baskıya uğradığını ve rahat çalışamadıklarını söylemiştir. İnönü ise bu durum üzerine Başbakan ile görüştüğünü ve kendisinin böyle bir baskı uygulamadığını Bayar'a bildirmiştir.

İnönü, daha sonra beyannamede iki taraf ile ortak bir görüşme yapmayı düşündüğünü söylemiş, bu toplantının 14 Haziran 1947 günü yapıldığını bildirmiştir. İki buçuk saat süren toplantıda karşılıklı şikâyetlerin dile getirildiğini söyleyen İnönü, toplantıdan istenilen sonucun alınamadığını dile getirmiştir. Beyannamenin devamında Celal Bayar'ı tekrar 17 Haziran günü kabul ettiğini söyleyen İnönü, Bayar'a iki partinin mücadelesinin demokrasi kuralları içerisinde olacağını söylemiş, bu konuda kendisinin kefil olacağını bildirmiştir. Beyannamede İnönü, iki taraf arasında uzlaştırıcı bir rol oynayacağını, karşılıklı şikâyetleri dinleyip ortak bir yol bulacağını belirtmiştir. İnönü, iktidar ile muhalefet ilişkilerinin sakın bir düzeyde olması gerektiğini ve bunun için tüm taraflarının çaba sarf etmesine mecbur olduklarını dile getirmiştir.

İnönü, beyannamenin devamında emniyet güçleri ve valilere büyük bir görev düştüğünü belirtmiş, idare mekanizmalarının partilere eşit mesafede durması gerektiğini söylemiştir. Tek partili süreçten çok partili sürece geçişte idare mekanizmasının zorlanacağını belirten İnönü, partilerden de konu hakkında hassas olunmasını istemiştir. İnönü, beyannamenin son kısmında iktidar ile muhalefet arasında bir emniyet sorununun bulunduğunu, bunun çözümü adına Cumhurbaşkanı olarak tarafsız bir şekilde çalışacağını bildirmiştir. Beyannamede iki parti arasında yaşanan sorunları ve yaşanan olayları bildirdiğini söyleyen İnönü, çözümler için iki partiden de destek beklediğini bildirerek sözlerine son vermiştir.⁵⁰

1946-1950 tarihleri arasında siyasette yaşanan önemli bir diğer olay ise Demokrat Parti'den ayrılan bir grubun 20 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi'ni kurması olmuştur. Partinin kuruluşunu *Akşam* gazetesi "*Millet Partisi dün resmen teşekkül etti*" başlığı ile okuyucularına aktarmıştır.⁵¹ Partinin kurucuları arasında devrin önemli kişilerinden Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Yusuf Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı gibi isimler bulunmuştur. Partinin fahri başkanlığına Fevzi Çakmak, genel başkanlığına da Yusuf Hikmet Bayur getirilmiştir.⁵² Millet Partisi, hem DP hem de CHP karşısında bulunmuş, ancak parti kurucularından Kenan Öner'in 1949'da ve Fevzi Çakmak'ın da 1950'de vefat etmesiyle parti halktan gerekli ilgiyi görememiştir.

14 Mayıs 1950 seçimlerinden önce alınan karar ile seçimlerin gizli oy-açık sayım usulünde olacağı açıklanmış ve seçimlerin denetlenmesi adına Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulacağı açıklanmıştır. Seçimler öncesi ihtilal örgütünün üyelerinden Korgeneral Fahri Belen ve Kurmay Albay Seyfi Kurtbek'in ordudan istifa ederek DP'den aday olacaklarını açıklaması seçimlerin güvenliği açısından önemli bir durum teşkil etmiştir.⁵³ 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi katılmış ve seçimler Türkiye'de yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

⁵⁰ Şerafettin Turan, *a.g.e.* , s. 310-312

⁵¹ *Akşam*, 20 Temmuz 1948, s. 1

⁵² Kemal Karpat, *a.g.e.* , s. 306-307

⁵³ Abdi İpekçi-Ömer Sami Çoşar, *a.g.e.* , s. 22

III. Albay Talat Aydemir'in Hayatı

1917 yılında Bilecik ilinin Söğüt ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Harp malulü Binbaşı Necip Aydemir'dir. İlköğrenimini Adapazarı Cumhuriyet Okulu'nda, ortaöğrenimini ise Kadıköy Erkek Lisesi'nde tamamlamıştır. 1 Eylül 1934 tarihinde Kuleli Askeri Lisesi'ne, 5 Mayıs 1937 tarihinde ise Harp Okulu'na girmiştir. Harp Okulu'nu 31 Mayıs 1939'da bitirmiş ve orduya katılmıştır.

Topçu Asteğmeni olarak Halıcıoğlu'ndaki Topçu Okulu'nda Teğmenliğe terfi etmiş, 11 Ekim 1940'te Kırklareli'nde bulunan 43. Topçu Alayı 7. Bataryasına takım kumandanı olarak atanmıştır. Bulunduğu birlikte 10 Ağustos 1943'te Üsteğmenliğe terfi etmiştir. 18 Ekim 1946 tarihinde 52. Topçu Alayı 1. Bölük Kumandanlığına atanan Aydemir, 30 Ağustos 1947'de Yüzbaşılığa terfi etmiş ve aynı yılın 30 Ekiminde Harp Akademisi giriş sınavını kazanmıştır.

Stajı için üç ay 16. Piyade Alayı'nda, üç ay Piyade Tekâmül Kursu'nda, iki ay Süvari Binicilik Okulu'nda ve bir ay da Üçüncü Zırhlı Tugay'da eğitim görmüştür. 1 Ekim 1948'de girdiği Harp Akademisi'nden 1 Ağustos 1949'da Kurmay Yardımcısı olarak mezun olmuş ve Sivas'ta bulunan 12. Tümen Üçüncü Şube Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu dönemde Kara Harp Akademisi Doktrin Kursu'na katılmış, 1954 senesinin yazında Kara Harp Akademisi'ni bitirmiştir. 30 Ağustos 1955'de Saint Benoit Fransız Lisesi'nde lisan kursuna gitmiştir. 1 Ekim 1956 tarihinde Kara, Hava ve Deniz Müşterek Akademisi'ne girmiş ve 1 Mart 1957'de mezun olmuştur.

1 Mayıs 1957'de Fransa'da Shape karargâhında üç ay görev başı kursuna gitmiş, 30 Ağustos 1957 tarihinde Elazığ'da bulunan 40. Motorlu Topçu Taburu Komutanlığı'na atanmıştır. 30 Ağustos 1958'de Yarbaylığa yükselen Aydemir, Siirt'te 12. Tümen Dördüncü Şube Müdürlüğü'ne atanmış, oradan da Kore Tugayı Üçüncü Şube Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. 1959 yılının Haziran ayında Türk Tugayı ile Kore'ye giden Aydemir, 8 Ağustos 1960 tarihinde Kore'den dönmüştür.

30 Ağustos 1960 tarihinden Albaylığa terfi ettirilen Aydemir, 12 Eylül 1960'da Harp Okulu Komutanlığına tayin olmuştur. 22 Şubat 1962 tarihindeki olaydan dolayı emekliye sevk edilen Aydemir, 21 Mayıs 1963 tarihinde tekrar ihtilal girişiminde bulunmuş, bu olayın sonucunda Mamak I Nolu Sıkı Yönetim Mahkemesi'nde yargılanarak 5 Temmuz 1964 tarihinde idam edilmiştir.

Şadan Aydemir ile evlilik yapan Talat Aydemir'in Tülin ve Metin adlı iki çocuğu bulunmaktadır.⁵⁴

⁵⁴ Talat Aydemir, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020; Yeşim Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s. 26 -27

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ VE İHTİLAL YÖNETİMİ

1.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi

Demokrat Parti'nin baskısı sonucu yeni bir seçim kanunu düzenlenmiş, seçimlerin gizli oy-açık sayım usulü yapılması ve seçimleri denetleyecek olan Yüksek Seçim Kurulu'nun kurulması hayata geçirilmiştir. Yeni sistemde her kırk bin kişi bir milletvekili seçme hakkına sahip olmuştur. Seçimlerde oy kullanma yaşı yirmi iki, milletvekili seçilme yaşı ise kırk olmuştur.⁵⁵

Yeni seçim tasarısının kanunlaşmasından sonra partiler hızla seçim çalışmalarına başlayarak seçime hazırlanmaya başlamışlardır. İktidar partisi olan CHP'nin lideri İsmet İnönü hem Ankara hem de Malatya'dan, Başbakan Şemsettin Günaltay da Erzincan ve Sivas'tan aday gösterilmişlerdir. İsmet İnönü'nün iki yerden aday olmasının sebebi, olası bir yenilgide diğer ilden milletvekili olarak meclise girmek olmuştur.

Demokrat Parti seçimler öncesinde ise partiden sekiz bağımsız aday göstermiştir. Adayların ismine baktığımızda cumhuriyet devrinin önemli simaları olduğu öne çıkar. Bu isimler içerisinde öne çıkanlar Ali Fuat Cebesoy, Halide Edip Adıvar ve Ali İhsan Sabis'tir. Ali Fuat Cebesoy; Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşı ve Milli Mücadele'nin önemli komutanlarından; Halide Edip Adıvar, Milli Mücadele döneminde Anadolu Ajansı'nın kurucusu ve edebiyatçı; Ali İhsan Sabis ise Mustafa Kemal ile aynı dönemde Harp Akademisi'nde bulunmuş ve Milli Mücadele'de komutanlık yapmış bir isimdir.

Demokrat Parti iki yerden aday gösterme konusunda CHP'yi geçmiş, partinin önemli isimlerinin meclise girmesi için birçok kişiyi iki yerden aday göstermiştir. Celal Bayar İstanbul ve Bursa, Adnan Menderes İstanbul ve Aydın, Ali Fuat Cebesoy İstanbul ve Eskişehir, Ali İhsan Sabis Afyonkarahisar ve Denizli, Fuat Köprülü'de İstanbul ve Aydın'dan aday gösterilmişlerdir.⁵⁶

Millet Partisi ise tam örgütlenemediğinden birçok ilde aday gösterememiş, partinin önemli adayları Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı gibi isimler olmuştur. Ancak Mareşal Fevzi Çakmak'ın 11 Nisan 1950 tarihinde vefat etmesi ile parti önemli bir güç kaybetmiştir. Cenaze töreninde yaşanan birtakım dinsel olaylar da partinin etkili olamamasında büyük bir etken olmuştur.⁵⁷

⁵⁵ Muharrem Turp, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Mihenk Taşı: Basında 1950 Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 18, sayı 37, İzmir, 2018, s. 680

⁵⁶ Muharrem Turp, *a.g.m.*, s. 681-682

⁵⁷ Muharrem Turp, *a.g.m.*, s. 684

14 Mayıs 1950 sabahında başlayan seçimlere yirmi iki yaşını doldurmuş vatandaşlar katılmış, seçim güvenliğinin sağlanması sonucunda oy verme oranı %88 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Seçimler sırasında büyük bir olay yaşanmamış, seçim sonuçlarının açıklanması ile Demokrat Parti'nin önde olduğu anlaşılmış ve yirmi yedi yıllık iktidar olan Cumhuriyet Halk Partisi'nde büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. 18 Mayıs tarihinde netleşen seçim sonuçlarına göre DP %53 oy ile dört yüz sekiz, CHP %39 oy ile altmış dokuz, MP % 3 oy ile bir ve bağımsız adaylar ise %3 oy alarak dokuz mebus çıkarmışlardır. DP ve CHP arasındaki oy farkına göre mebus sayılarındaki anormal farkın sebebi ise seçimlerde çoğunluk sisteminin uygulanmasıdır.⁵⁸

Demokrat Parti'nin iktidarı devralmasını *Milliyet* Gazetesi, 16 Mayıs 1950 tarihli nüshasında seçim sonuçlarına göre mecliste ekseriyetin DP'ye geçtiğini aktarmıştır.⁵⁹

Yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının seçim yoluyla muhalefete düşmesi sonucu 1950 seçimlerine “Beyaz İhtilal” adı verilmiştir. Seçim sonuçları belli olduktan sonra hükümet görevden çekilmek üzere İnönü'ye gitmiş, İnönü ise durumu konuşmak için Celal Bayar ile görüşmüştür. Celal Bayar, kısa sürede hükümetin kurulmasının olanaksız olduğunu söyleyerek meclisin açılışına kadar hükümetin devam etmesini İnönü'den istemiştir. İnönü ise sürenin uzatılmaması gerektiğini bildirmiş ve görev teslimine hazır olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP listesinden devrin önemli isimlerinden Ali Fuat Cebesoy, Halide Edip Adıvar ve Ali İhsan Sabis gibi kişiler meclise iktidar partinin mebusu olarak girmişlerdir.

Meclis 22 Mayıs 1950 tarihinde açılmıştır. Yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden Celal Bayar üç yüz seksen yedi, İsmet İnönü ise altmış altı oy almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü'den sonra üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar olurken, Meclis Başkanlığına da Refik Koraltan seçilmiştir. Aynı tarihte Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümet kurma görevini partinin kurucularından olan Adnan Menderes'e vermiştir.⁶¹

İstiklal Harbi'nin önemli simalarından, Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Lozan Barış Antlaşması'nın imza sahibi, cumhuriyet tarihinin ilk başbakanı ve ikinci cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü ise muhalefet lideri konumuna gelmiştir. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler ile Gazi Mustafa Kemal'in kurduğu ve yirmi yedi yıl iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı demokratik bir şekilde Demokrat Parti'ye devretmiş ve on yıl sürecek olan DP iktidarı başlamıştır.

1.2. 1950-1954 Dönemi Demokrat Parti Faaliyetleri ve Ordu

Seçimlerden sonra 22 Mayıs günü en yaşlı üye Kars Mebusu Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında toplanan meclis, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan'ı da Meclis Başkanı seçmiştir. DP kulislerinde Başbakan adayı olarak Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ön plana çıkmış, çoğunluk tecrübe bakımından görevin Fuat Köprülü'ye verileceğini düşünmüştür. Adnan

⁵⁸ 14 Mayıs 1950 seçim sonuçları kanyaklarda farklılık göstermektedir. Bunun nedeni ise partilerin bazı adaylarını iki yerden birden aday göstermesi olmuştur. Yazılan seçim sonuçları Kemal Karpaz'ın *Türk Demokrasi tarihi* kitabı esas alınarak belirtilmiştir. Bkz. Kemal Karpaz, *a.g.e.* , s. 320

⁵⁹ *Milliyet*, 16 Mayıs 1950, s. 1

⁶⁰ Muharrem Turp, *a.g.m.* , s. 692

⁶¹ Kemal Karpaz, *a.g.e.* , s. 328

Menderes de Celal Bayar’a başbakanlık için Fuat Köprülü ismini önermiş, ancak Celal Bayar başbakanlık görevini Adnan Menderes’e vermiş ve hükümeti kısa sürede kurmasını istemiştir.⁶²

Kendisine başbakanlık görevi tevdi edilen Menderes, çok kısa sürede kabinedeki isimleri belirlemiş ve I. Menderes Hükümeti 22 Mayıs’ta açıklanmıştır. Demokrat Parti’nin ilk hükümetinde yer alan isimler;

Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul)

Adalet Bakanı: Halil Özyörük (İzmir)

Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce (Manisa)

İçişleri Bakanı: Rüknettin Nasuhioğlu (Edirne)

Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü (İstanbul)

Maliye Bakanı: Halil Ayan (Bursa)

Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman (İzmir)

Bayındırlık Bakanı: Fahri Belen (Bolu)

Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeye (İzmir)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihat Reşat Belger (İstanbul)

Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan (Muğla)

Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz (Çanakkale)

Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri (Samsun)

Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir)

İşletme Bakanı: Muhlis Ete (Ankara)⁶³

Demokrat Parti iktidarının 1950-1954 tarihleri arasında yaptığı faaliyetlerin başında ordu üst kademesine yönelik olan 6 Haziran 1950 tasfiye hareketi gelir. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında bazı generallerin İnönü’ye gidip seçimlere müdahale etme kararını söyledikleri ancak İnönü’nün bu fikri kabul etmediği ve seçim sonuçlarına riayet edilmesi gerektiğini söylemesi Demokrat Parti tarafından endişe ile karşılanmıştır.

Seçim sonuçları sonrasında ordudaki kutuplaşmayı Orhan Erkanlı anılarında: “1950 seçimlerini DP kazanınca zamanın kumandanlarının grup halinde İsmet Paşa’ya gelerek: ‘Paşam, ordu emrinizdedir.’ dedikleri ve samimiyetle Paşa’dan emir bekledikleri, Paşa’nın bu teklifleri reddettiği bir hakikattir. Buna mukabil başka bir subaylar grubu adına bir heyetin Bayar ve

⁶² Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti(1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 182

⁶³ Süleyman Kocabaş, *Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2011, s.72

Menderes ile görüşerek: 'Genç subaylar sizinle beraberdir, biz sizi desteklemeye hazırız.' şeklinde teminat verdikleri de ayrı bir gerçektir." diye anlatmıştır.⁶⁴

Ordu üst kademesinin İnönü'ye bağlılığını iyi bilen Celal Bayar, bu konuda bir önlem alınması gerektiğini Menderes'e söylemiştir. Aynı günlerde bir albayın Adnan Menderes'in yanına gelerek ordunun 8/9 Haziran tarihinde darbe yapacağını söylemesi DP yöneticilerini harekete geçirmiştir. Cumhuriyet tarihinde o döneme kadar görülmemiş büyük bir tasfiye hareketine girişilmiş, Genelkurmay Başkanı da dâhil olmak üzere on altı general ve yüz elli albay ordudan emekli edilmiştir. Ordudan emekli edilenlerin arasında Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman, Askeri Şura üyeleri Orgeneral Salih Omurtak ve Kazım Orbay gibi önemli isimler bulunmuştur. Ayrıca I. Ordu Komutanı Asım Tınaztepe, II. Ordu Komutanı Muzaffer Tuğsavul gibi isimlerde görevlerinden alınarak Askeri Şura'ya tayin edilmişlerdir. DP, emekli edilen kişilerin yerine kendi yakınlarını tayin ettirmiş; Nuri Yamut Genelkurmay Başkanlığı'na, Şahap Gürler Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na getirilmiştir. Nuri Yamut, daha sonra 1954 ve 1957 seçimlerinde DP mebusu olarak meclise girmiştir.⁶⁵

Demokrat Parti iktidarının başa geçmesi ile birlikte yaptığı diğer bir faaliyet ise ezanın aslına uygun olarak okunmasının sağlanmasıdır. CHP yönetimin direktifi ile Diyanet İşleri Başkanlığının 1932 yılında aldığı karar ile ezanın Türkçe okunması kararlaştırılmış ve Arapça ezana yasak getirilmiştir. 1932-1950 tarihleri arasında ezan Türkçe olarak okunmuş, Arapça ezan okuyanlara çeşitli cezalar verilmiştir. 1950 tarihinde Demokrat Parti'yi iktidara getiren halk, ezanın aslına dönmesi için yoğun bir baskı yapmıştır. Konu DP içerisinde görüşüldüğünde Celal Bayar konuya soğuk bakmıştır. Çünkü Atatürk devrimlerinin sıkı bir takipçisi olan Celal Bayar, ezanın değiştirilmesinin inkılaplarının ruhunu zedeleyeceğini düşünmüştür. Ancak Adnan Menderes'in bu konuda kararlı tavrı ve gerekirse istifa edeceğini bildirmesi sonucu Celal Bayar'da mecburen konuya olumlu yaklaşmak zorunda kalmıştır. Mecliste yapılan tartışmalar sonucunda 16 Haziran 1950 tarihinde ezanın Arapça okunması üzerindeki yasak kaldırılmış; o tarihten itibaren ezan aslına uygun şekilde okunmaya başlamıştır.⁶⁶

Arapça ezan yasağının kaldırılmasını *Akşam* Gazetesi "Arapça ezan bugünden itibaren serbest okunacak" başlığı ile vermiş, 1932-1950 tarihleri arasında uygulanan yasağın kaldırılarak ezanın orijinal haline döndüğünü okuyucularına aktarmıştır.⁶⁷

Demokrat Parti'nin eğitim alanında yaptığı faaliyetlerin başında ise Köy Enstitüleri'nin kapatılması gelmektedir. 1940 yılında İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un önderliğinde kurulan Köy Enstitüleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından politikaya malzeme olmuş, okullarda komünizm propagandaları yapıldığı sıkça dile getirilmiştir. Daha okulların açılmasından önce başlayan eleştiriler gün geçtikçe artarak devam etmiş, Hasan Ali Yücel'in 1946 yılında görevi Reşat

⁶⁴ Orhan Erkanlı, *Anılar...Sorunlar...Sorumlular...*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 5

⁶⁵ Şakire Çimenli, "Cumhuriyet Tarihinde Bir Ordu-Siyasi Erk Çatışması: İsmet İnönü İktidarına Yönelik Darbe Girişimleri ve 6 Haziran 1950 Tasfiye Hareketi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 19, sayı 38, İzmir, 2019, s. 195-219

⁶⁶ Zakir Avşar – Ayşe Elif Kaya, "Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması", *Atatürk Araştırma Dergisi*, cilt 33, sayı 95, Ankara, 2017, s. 123-160

⁶⁷ *Akşam*, 17 Haziran 1950, s. 1

Şemsettin Sirer'e bırakmasıyla Enstitülerin faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. 1954 tarihinde Demokrat Parti iktidarının Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri döneminde ise Köy Enstitüleri kapatılarak öğretmen okullarına dönüştürülmüştür.⁶⁸

Bu dönemde Demokrat Parti'nin kapattığı diğer bir eğitim kurumu da Halkevleri ve Halkodaları olmuştur. İnkılapların halka anlatılması, okur-yazar oranının artırılması ve çağdaşlaşmanın sağlanabilmesi adına 1931 yılında kapatılan Türk Ocakları'nın yerine 19 Şubat 1932 tarihinde açılan Halkevleri ve Halk Odaları; tek parti döneminde CHP'nin bir yan kuruluşu olarak hayatını devam ettirmiştir. 1950 yılına gelindiğinde yurt genelinde dört yüz seksen yedi Halkevi, dört bin üç yüz otuz iki Halkodası bulunmaktaydı.⁶⁹ Ancak Demokrat Parti iktidara geldiğinde Halkevlerinin durumu sorgulanmaya başlanmıştır. DP, Halkevlerinin bir CHP örgütü olduğunu ancak kaynaklarının devletten temin edildiğini söyleyerek tutumunu belli etmiştir. Bu dönemde muhalefet partisinin bir kuruluşu durumuna gelen Halkevlerine giden kişi sayısı da düşmüş, Halkevleri ve Halkodaları atıl bir duruma gelmiştir. DP, Halkevlerini kapatmak adına 6 Ağustos 1951'de yasa tasarısını meclise getirmiş, 8 Ağustos 1952 tarihinde yapılan oylamada ise Halkevlerinin kapatılması yasalaşmıştır. Aynı gün yürürlüğe giren 5830 sayılı yasa ile yurt genelindeki tüm Halkevleri ve Halkodaları kapatılmış, taşınmaz malları da hazineye devredilmiştir.⁷⁰ Halkevlerinin kapatılmasından sonra DP iktidarı, CHP'nin taşınmaz mallarının devlete ait olduğunu iddia etmiş, 6195 sayılı yasayı çıkararak 1953 yılında CHP'nin tüm taşınmaz varlıkları hazineye aktarılmıştır.⁷¹

Demokrat Parti iktidarı dış politikada Komünizm ve Sovyet Rusya tehlikesinden korunmak adına Batı bloğuna yanaşmak için bazı adımlar atmış, atılan adımlardan en önemlisi Kore'ye asker gönderilmesi olmuştur. 1950 yılında Kore'de başlayan savaş, ABD-Sovyet Rusya mücadelesine dönüşmüş, Demokrat Parti İktidarı da Batı bloğuna yanaşmak için çıkan savaşı bir araç olarak görmüştür. Kore'ye asker gönderilmesinin bir nedeni olarak da NATO'ya üye olma çabası görünmüştür. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu dönemde birkaç kez müracaat edilmiş, ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. Savaşın başlamasının ardından Celal Bayar önderliğinde toplanan Hükümet, Kore'ye asker gönderme işini meclise danışmadan almıştır.⁷²

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra hiç savaşmayan Türk Ordusu'nun yurt dışı görevi olarak Kore'ye gitmesi tüm ülkeyi heyecanlandırmıştır. Muhalefet partisi lideri İsmet İnönü, kararın meclise gelmeden alınmasından şikâyetçi olmuş, ancak asker gönderilmesine karşı çıkmamıştır. Kore'ye asker gönderilme kararının alınmasının ardından 1950 yılının son döneminde beş bin kişilik bir Türk Tugayı Kore'ye gitmiştir. Türk askeri adada başarılı mücadeleler vermiş, özellikle Kunuri Muharebeleri'nde gösterdiği başarılar sonucunda tüm dünya tarafından saygı ile anılmıştır.

⁶⁸ Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, cilt 9, sayı 35, Ankara, 2005, s. 267-282

⁶⁹ Müslime Güneş, "Adnan Menderes ve Halkevleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 12, sayı 25, İzmir, 2012, s. 141-155

⁷⁰ Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 201-212

⁷¹ Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 213-221

⁷² Ahmet Emin Yaman, "Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, cilt 10, sayı 37, Ankara, 2006, s. 231-245

Kore Savaşı sayesinde DP iktidarı hem halkın gözünde yükselmiş, hem de Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olarak kabul edilmiştir.⁷³

Demokrat Parti iktidarının 1950-1954 ekonomik politikalarının temel özelliği özel girişimlere verilen ayrıcalık ve temel kalkınmanın tarım üzerinden sürdürülmesi olmuştur. Bu dönemde hazine arazilerinin bir kısmı çiftçi köylülere dağıtılmış, boş olan topraklar işletilmeye başlanmıştır. Ülke genelinde tarımda hızlı bir makineleşmeye gidilmiş, ülkedeki traktör mevcudu bir önceki döneme kıyasla on kat artmıştır. Ayrıca hava koşullarının iyi gitmesi ve Kore Savaşı dolayısıyla tarımsal ürün talebinin artması bu dönemde Türk köylüsünün refah düzeyini arttırmış, köylünün önceki dönemlere göre zenginleşmesini sağlamıştır. Genel olarak 1950-1954 arası DP iktidarı uyguladığı ekonomi politikaları ile Türk çiftçisinin refah seviyesini yükseltmiş, tarımda uyguladığı makineleşme sayesinde ürün verimliliğini arttırmıştır.⁷⁴

Bu dönemde yaşanan siyasi gelişmelerden en önemlisi de Millet Partisi'nin kapatılma olayı olmuştur. 1948 yılında Demokrat Parti'den ayrılan grubun kurmuş olduğu partide devrin önemli simaları Fevzi Çakmak, Kenan Öner ve Osman Bölükbaşı gibi isimler bulunmuştur. Ancak 1950 seçimleri öncesi Kenan Öner ve Fevzi Çakmak'ın vefatı ile parti halktan istediği desteği bulamamış, seçimlerde sadece Osman Bölükbaşı meclise girebilmiştir. 1950 seçimlerinden sonra irticacı ve Atatürk düşmanlarının partiye girmesi sonucunda parti, mahkeme tarafından 1953 yılında kapatılmıştır.⁷⁵

1950 seçimlerinin ardından ezanın aslına çevrilmesi ile beraber Ticani Tarikatı, Atatürk'e açıkça hakaret etmeye ve Atatürk heykel ve büstlerine saldırmaya başlamıştır. Bu durumun önüne geçilmesi için harekete geçen DP iktidarı, 31 Temmuz 1951 tarihinde 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Yasası'nı çıkartmıştır.⁷⁶

DP iktidarının 1950-1954 faaliyetlerine ve ordunun tepkisine baktığımızda: Mustafa Kemal döneminde uygulanan Türkçe ezan uygulamasının kaldırılması, Halkevleri ve Halkodalarının kaldırılması, Köy Enstitüleri'nin kapatılması, CHP'nin mallarına el koyulması ve muhalefet partisi lideri İsmet İnönü'ye hakarete varan uygulamalar yapılması sonucu ordunun alt kademesinde DP iktidarını umutla destekleyen subaylar yavaş yavaş DP'den uzaklaşmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde Menderes'in orduyla fazla ilgilenmemesi ve orduya daima kuşku ile bakması genç subayların DP'den uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Bu dönemde Menderes'in söylediği rivayet edilen: *"İstersem padişahı iş başına getirir, odunu milletvekili yaparım."* sözü de Demokrat Parti karşıtlığının artmasına neden olmuştur.⁷⁷

⁷³ Süleyman Kocabaş, *a.g.e.* , s. 115-125

⁷⁴ Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*,

⁷⁵ Mustafa Albayrak, *a.g.e.* , s. 231-237

⁷⁶ Mustafa Albayrak, *a.g.e.* , s. 229-231

⁷⁷ Orhan Erkanlı, *a.g.e.* , s. 7

1.3. 1954 Seçimleri ve İhtilal Örgütlerinin Kurulması

2 Mayıs 1954 günü yapılan seçimlere Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve İşçi Partisi katılmıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1953 yılında kapatılan Millet Partisi'nin yerine tekrar Osman Bölükbaşı başkanlığında kurulmuş ve seçimlere katılmıştır.

Yapılan seçimlerde DP oyların %58.4'ünü alarak beş yüz üç milletvekili, CHP %35.1'ini alarak otuz bir milletvekili, CMP ise %5.2'sini alarak beş milletvekili çıkartmıştır. Seçimde çoğunluk sisteminin kullanılması sonucu DP, mecliste ezici bir üstünlük elde etmiş, muhalefet partisi olan CHP ise 1950 seçimlerinin yarısı kadar milletvekilini meclise sokabilmiştir. 14 Mayıs 1954 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini dört yüz seksen altı oy ile Celal Bayar kazanmış, Refik Koraltan da dört yüz seksen dokuz oy alarak Meclis Başkanı seçilmiştir. Celal Bayar tarafından hükümet kurma görevi yeniden Adnan Menderes'e verilmiş, Menderes de 17 Mayıs 1954 tarihinde yeni hükümetini açıklamıştır.⁷⁸ Tarım politikaları sonucu halkın refah seviyesinin artması ve Kore Savaşı dolayısıyla ülkenin prestijinin artırılması DP'nin oylarının artmasında etkili olan faktörlerin başında gelmiştir.

Seçimden önce ve sonra DP tarafından yapılan iki uygulama halkın ve ordunun DP saflarından uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu uygulamalardan ilki seçimlerden önce CHP'nin mutlak galip geleceği Malatya'nın ikiye bölünmesi ve Adıyaman'ın il yapılması olmuştur. İkinci uygulama ise Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin seçimleri kazandığı Kırşehir ilinin ilçe yapılması olmuştur. Yaşanan olaylar sonucunda DP'ye tepkiler artmıştır.⁷⁹

Başbakan Adnan Menderes'in seçimlerden sonra ordu için söylediği rivayet edilen: “*Ben istersem orduyu yedek subaylarla bile idare ederim... Battal Gazi Ordusu...*” sözleri zaten DP'den uzaklaşmaya başlayan asker sınıfında bir tepki yaratmış, Demokrat Parti iktidarının artan baskıcı uygulamalarına karşılık ordu içerisinde ihtilal örgütleri kurulmaya başlamıştır. İlk oluşumları 1954-1955 tarihlerine dayanan ihtilal örgütleri zamanla gelişerek ve yayılarak 27 Mayıs 1960 İhtilali'ni gerçekleştirmişlerdir.⁸⁰ Kurulan örgütleri sırası ile inceleyecek olursak:

1.3.1. Tuzla Uçaksavar Okulu Örgütü

1954 Kasım ayında Tuzla Uçaksavar Okulu'nda Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay, ordunun durumunu ıslah etmek ve zamanı geldiğinde DP iktidarını devirmek adına bir ihtilal örgütü kurmuşlardır. Örgüte kısa süre içerisinde Yüzbaşı Süreyya Yüksel, Yüzbaşı Turan Orkan ve Yüzbaşı Necati Ünsalan katılmıştır. Örgüt yaptığı ilk toplantıda aldığı karar ile Dünder Seyhan'ı genel sekreter seçmiştir.⁸¹

⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 226-227

⁷⁹ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri Ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 59

⁸⁰ Nimet Sarıgül, *a.g.t.*, s. 34-36

⁸¹ Abdi İpekçi-Ömer Sami Çoşar, *a.g.e.*, s. 27-28

1.3.2. Harp Akademisi Örgütü

1955 yılında İstanbul Harp Akademisi'nde eğitime başlayan Dünder Seyhan'ın, akademide kendi fikirlerine yakın olarak seçtiği ilk isim Binbaşı Faruk Güventürk olmuştur. İkili Harp Akademisi'nde örgütlenme çalışmalarına başlamış, kısa sürede örgüte yeni isimler dâhil edilmiştir. Örgüte dâhil edilen isimler: Yüzbaşı Orhan Kabibay, Yüzbaşı Necati Ünsalan, Yüzbaşı Orhan Erkanlı, Yüzbaşı Suphi Gürsoytrak ve Binbaşı Nuri Hazer'dir. Orhan Kabibay ve Necati Ünsalan, içerisinde Dünder Seyhan'ın da bulunduğu Tuzla Uçaksavar Örgütü'ne üye olduklarını gizleyerek bu yeni ihtilal örgütüne katılmışlardır. Örgüt daha sonra idari kadrodan da üye bulma yoluna gitmiş ve Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı da örgüte dâhil edilmiştir. Harp Akademisi'nde kurulan örgütün temel amacı ordunun ıslahını sağlamak, ordudaki kritik noktalara örgüt üyelerinin atanmasını sağlamak ve olası durumda DP iktidarına müdahale etmek olmuştur. Kurulan örgüt kendisine "Atatürkçüler Cemiyeti" adını vermiş, yapılan toplantı sonrasında başkanlığa Faruk Güventürk, genel sekreterliğe Dünder Seyhan, fahri başkanlığa da yaşça en büyük isim olan Faruk Ateşdağlı seçilmiştir.⁸²

1.3.3. Ankara-Talat Aydemir Örgütü

2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra DP'nin baskıcı uygulamaları ve orduyu ihmal etmesi sonucunda aynı dönemlerde birbirinden habersiz ve bağımsız ihtilal örgütleri kurulmuştur. İstanbul'da Orhan Kabibay ve Dünder Seyhan, Uçaksavar Okulu ve Harp Akademisi'nde örgütlenirken Ankara'da da aynı düşünce ve amaç uğruna ihtilal örgütlenmeleri kurulmaya başlamıştır.

1956 yılının Eylül ayında Ankara'da Kurmay Binbaşı Talat Aydemir, Kurmay Binbaşı Sezai Okan, Kurmay Binbaşı Osman Köksal ve Kurmay Yüzbaşı Adnan Çelikoğlu ülkedeki kötü gidişatı görmüş ve durumun düzeltilmesi adına ihtilal örgütünü kurmuşlardır.⁸³ Talat Aydemir, hatıralarında konu hakkında: "Eylül 1956... Sezai Okan'ın Yenışehir'deki evinde toplanılması için karar aldık. Bir cumartesi günü ben, Sezai Okan ve Osman Köksal randevumuza sadık kalarak geldik. Fakat Adnan Çelikoğlu işi olduğundan gelememişti. Fakat alınacak karar için Sezai Okan'a vekâlet vermişti. Alınan kararlar gereği herkes inandığı insanlara bu fikirleri yayacak, ümit verenler tespit edilmek suretiyle birbirimize irtibatlandıracağız." diyerek örgütün ilk kurulma sürecini anlatmıştır.⁸⁴

1.3.4. Yüksek Kumanda Akademisi Örgütü (Talat Aydemir Hücresi)

Ekim 1956 tarihinde İstanbul'daki müşterek akademi kursu için Harp Akademisi'nde eğitime başlayan Talat Aydemir, burada kendi düşüncesine yakın subaylarla fikir alışverişlerinde bulunarak örgüt adına üye bulmaya çalışmıştır. Aydemir'in bu yolda temasa geçtiği ilk kişi Kurmay

⁸² Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 76-77

⁸³ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 77

⁸⁴ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 20

Binbaşı Rafet Aksoyoğlu olmuştur. Aynı düşüncelerde bulunan Kurmay Binbaşı Fahrettin Ermutlu, Hava Kurmay Binbaşı Halim Menteş gibi isimlerde teşkilatın toplantılarına katılmaya başlamıştır.⁸⁵ Talat Aydemir, örgütün genişlemesi adına çalışmalar yaparken askeri liseden arkadaşı olan Dünder Seyhan'a da fikirlerini açmış, bir örgütleri olduğunu söylemiş ve örgüte üye olmasını teklif etmiştir. Dünder Seyhan ise ilk anda bu teklifi kabul etmemiş ve bu teklif için süre istemiştir. Dünder Seyhan, yaşanan durumu örgüt arkadaşı Orhan Kabibay ile paylaşmıştır. Yapılan görüşme sonucunda Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay, ayrı ayrı Aydemir'in örgütüne sızma kararı almışlardır. Yapılan toplantıda Talat Aydemir'in Ahmet Yıldız'a da aynı teklifi yaptığı öğrenilmiş, Ahmet Yıldız'ın da Aydemir örgütüne sızması kararlaştırılmıştır. Yaşanan süreçten sonra Orhan Kabibay, Dünder Seyhan ve Ahmet Yıldız, Aydemir örgütüne sızmayı başarmışlardır. Yapılan toplantı sonucunda örgütün liderliğine Talat Aydemir, genel sekreterliğine Ahmet Yıldız, üyeliklerine ise Sezai Okan ve Rafet Aksoyoğlu seçilmiştir.⁸⁶ Örgüte general alınmaması toplantıda alınan en önemli prensip olmuştur.

Talat Aydemir, akademideki kursu bittikten sonra tekrardan Ankara'ya Genelkurmay'daki görevine dönmüş ve İstanbul'daki örgüt çalışmalarını arkadaşı Osman Köksal ile paylaşmıştır. Bu dönemde Talat Aydemir, farklı kişilerle yaptığı görüşmelerin sonucunda kendi kurduğu örgüte diğer örgütlerden sızma olduğunu anlamış, örgüte sızan kişilerin Dünder Seyhan, Orhan Kabibay ve Ahmet Yıldız olduğunu fark etmiştir. Durum hakkında anılarında: *"Bizim içimize dâhil olan Yıldız, Seyhan ve Kabibay kendi komiteleri namına vazifelerini gayet iyi yapmışlardır. Bu bakımdan büyük takdire layıktırlar. Bizim komitemiz bunda aldanmış oldu."* diyen Aydemir, komiteye sızma olayından bahsetmiştir.⁸⁷

Talat Aydemir'in bu durumda yapacağı iş örgütü dağıtmak veya iki örgütü birleştirme kararı vermek olacaktır. Aydemir, Nisan 1957 tarihinde Paris'teki üç ay görev başı kursuna gitmeden önce izin alarak İstanbul'a gitmiş, Orhan Kabibay ve Dünder Seyhan'a olanları açık bir dille ifade etmiştir. Alınan karar gereği iki örgütün birleştirilmesi kararlaştırılmış, yeni oluşacak örgütün kadro seçimi için Talat Aydemir'in Paris'ten dönülmesi beklenilmiştir.⁸⁸

Talat Aydemir, Paris'te gittiği kursta da örgüt adına çalışmalarda bulunmuş, burada Harp Akademisi örgütünden Halim Menteş ile beraber bulunmuştur. Halim Menteş'in örgüt için havacı Mucip Ataklı'yı teklif etmesi üzerine Mucip Ataklı'da komiteye dâhil edilmiştir. Komiteye Talat Aydemir onayı ile giren Mucip Ataklı, 27 Mayıs ihtilalinden sonra havacı grubun lideri konumuna gelecektir. Talat Aydemir'in Paris'ten dönmesinin ardından Birleşik Örgüt(Talat Aydemir-Harp Akademisi Örgütü) lider kadrosu için toplantı yapmış ve yapılan toplantı sonucunda Faruk Güventürk başkan, Dünder Seyhan genel sekreter, Talat Aydemir ve Rafet Aksoyoğlu üyeliklere seçilmiştir.⁸⁹

27 Ekim 1957 tarihinde yapılacak seçimlerden önce müdahale fikrini benimseyen örgüt, müdahale öncesi İnönü ile temas fikrini düşünmüştür. Bu doğrultuda Faruk Güventürk ve Suphi

⁸⁵ Muhammed Yöndem, *a.g.t.* , s. 32-33

⁸⁶ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 24-25

⁸⁷ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 27-28

⁸⁸ Ümit Özdağ, *a.g.e.* , s. 83-84

⁸⁹ Nimet Sarıgül, *a.g.t.* , s. 39

Gürsoytrak, CHP'den Faik Ahmet Barutçu ile görüşmüşlerdir. Görüşülen konu İsmet İnönü'ye ulaştırılmış ancak istenilen sonuç alınamamıştır. İnönü seçimleri CHP'nin kazanacağını ve ordunun duruma müdahale etmemesi gerektiğini söylemiştir. İnönü'nün cevabının ardından müdahale fikrinden vazgeçilmiş ve seçimlerin sonuçları beklenilmeye başlanmıştır.

1957 yılının 30 Ağustos tarihinde Talat Aydemir, Elazığ Motorlu Topçu Kumandanlığına, Faruk Ateşdağlı ise aynı yerin Topçu Kumandanlığına atanmıştır. Talat Aydemir, görev yerine gitmeden önce örgüt ile temasa geçmiş ve İstanbul'da toplantı yapılmıştır. Toplantıya Faruk Güventürk, Orhan Kabibay, Dünder Seyhan, Ahmet Yıldız, Rafet Aksoyoğlu ve Suphi Gürsoytrak gibi isimler katılmıştır. Toplantıda örgütün iki ana merkezinin İstanbul ve Ankara olduğu kararlaştırılmış, Doğu Anadolu'daki merkezin ise Elazığ olması ve Talat Aydemir'e bağlanması kararı alınmıştır.⁹⁰

1.3.5. Sadi Koçaş – Kenan Esengin Örgütü

Demokrat Parti iktidarına karşı Ankara'da kurulan diğer bir örgüt ise o sırada Genelkurmay'da çalışan Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş ve Albay Kenan Esengin'in kurduğu ihtilal örgütüdür. Örgüt kendilerine üye olarak ilk Binbaşı Vefa Karatay'ı dâhil etmiştir. Örgüte daha sonra Harp Akademisi Örgütü'nün fahri lideri Faruk Ateşdağlı da katılmıştır. Faruk Ateşdağlı, kendisinin başka bir örgüte de üye olduğunu saklamamış, Sadi Koçaş'a ileride örgütlerin aynı hedef doğrultusunda birleşebileceğini söylemiştir. Koçaş'ın kurduğu örgütün temel hedefi Kara Kuvvetleri Erkânı Harp Şubesi'nin ele geçirilmesi olmuştur. Çünkü bu dairenin ele geçirilmesi ile yapılacak atamaların kontrol altına alınacağını düşünmüşlerdir.

Talat Aydemir'in örgütü ve İstanbul'daki örgütün birleşmesinden sonra Sadi Koçaş ile Osman Köksal temas kurmuş, Koçaş'ın örgütünün de Birleşik Örgüte dâhil olmasını teklif etmiştir. Ancak sonrasında yaşanan bazı gelişmeler sonucu Sadi Koçaş'ın örgütü Birleşik Örgüt ile birleşmemiş ve çalışmalarını kendi başlarını yürütmüşlerdir. 1960 ihtilalinden kısa bir süre önce Sadi Koçaş'ta Birleşik Örgüt ile çalışmaya başlamış ve ihtilale giden süreçte etkin bir rol oynamıştır.⁹¹

1.3.6. Özdağ – Esin Grubu

1957 yılında Üsteğmen Muzaffer Özdağ ve Üsteğmen Numan Esin tarafından kurulan ihtilal örgütüdür. Numan Esin, Harp Okulu'nda Türkçü taraftarları olduğunu bildirmiş, kendisinin Alparslan Türkeş'in yakınında olduğundan bahsetmiştir. 1960 ihtilaline giden süreçte her iki isim de Alparslan Türkeş tarafından ana örgüte dâhil edileceklerdir.⁹²

⁹⁰ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 31-32

⁹¹ Nimet Sarıgül, *a.g.t.*, s. 38

⁹² Muzaffer Özdağ, *a.g.e.*, s. 87

1.4. 1957 Seçimleri ve İhtilale Giden Süreç

Demokrat Parti, iktidarın ikinci dönemindeki baskıcı ve kısıtlayıcı uygulamaları ile muhalefet partisi CHP ile ilişkilerini iyice germiş, parti liderleri ve yöneticileri birbirlerini çok sert ve kırıncı bir şekilde eleştirmeye başlamışlardır. Demokrat Parti, iyice sertleşen bu ortamda, normalde 1958 yılında yapılacak seçimleri bir yıl öne almış ve seçim tarihini 27 Ekim 1957 olarak belirlemiştir. Muhalefet erken seçimin alınma sebebini DP iktidarının ekonomik alanda sıkışması ve karşı tarafın güçlenmemesi olarak görmüştür.⁹³ Adnan Menderes ise erken seçim alma kararlarını: *Seçimleri niçin öne aldık? Çünkü böylesi bir muhalefet karşısında çalışmanın imkânı yoktu. Rejim buhranı diye mütemadiyen hırçınlaşan ve muhalefeti soysuzlaştırmaya doğru yol açan gidişe karşı hakikatin ne olduğunu göstermek lazımdı. Yurdun huzuru için seçimi öne aldık.*” diyerek erken seçimin alınma sebebini CHP olarak göstermiştir.⁹⁴

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlere Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Partisi ve yeni kurulan Hürriyet Partisi katılmıştır. Seçim sonuçlarına göre DP %48.6 ile dört yüz yirmi dört mebus, CHP %41.4 ile yüz yetmiş sekiz mebus, CKP %6.5 ile dört mebus ve Hürriyet Partisi ise %3.5 ile dört mebus çıkartmıştır. Seçim sonuçlarına bakıldığında DP’nin bir önceki seçime göre oy ve mebus oranının düştüğü ve muhalefet partisi CHP’nin güçlendiği anlaşılmaktadır. Meclisteki muhalif partilerin oy oranının DP’den yüksek olması da halkın DP’ye olan tepkisini açık bir şekilde göstermektedir.⁹⁵

2 Kasım 1957 günü açılan Meclis, dört yüz on üç oy ile Celal Bayar’ı Cumhurbaşkanı, dört yüz dört oy ile Refik Koraltan’ı Meclis Başkanı seçmiştir. Celal Bayar, hükümet kurma görevini yine Adnan Menderes’e vermiş, Menderes son hükümeti olan V. Menderes Hükümeti’ni 25 Kasım 1957’de kurmuştur.⁹⁶

Seçimlerden sonra DP’nin kötü gidişatına son vermek isteyen ihtilal örgütleri çalışmalarına hız vermiş ve komitelerini genişletme faaliyetlerine devam etmişlerdir. 30 Ağustos 1957 tarihinde Elazığ’a tayin olan Talat Aydemir, tayini aynı yere çıkan Faruk Ateşdağlı ile birlikte görev bölgesine gitmiştir. Talat Aydemir, Elazığ’da görevi esnasında komiteye yeni bir üye kazandırmış, kazanılan bu üye ihtilal ve sonrasında adından oldukça fazla söz ettirmiştir. Talat Aydemir’in Elazığ’da tanıştığı ve komiteye adını teklif ettiği kişi Piyade Tabur Komutanı olan Alparslan Türkeş’tir. Aydemir, yazdığı hatıralarında Türkeş ile olan ilişkisini: *“Alparslan Türkeş ile çok samimi olmuştum, hiçbir dakikamız ayrı gitmiyordu, her sahada iyice anlaşıştık.”* diyerek, Türkeş’in komiteye girmesi için Dünder Seyhan’a mektup yazmıştır.⁹⁷

Nitekim Alparslan Türkeş’in komiteye dâhil edilme süreci beklenirken yaşanan bir başka olay ihtilal örgütlerini dağılma noktasına getirmiştir. İhtilal örgütlerini dağılmanın eşğine getiren olay “9 Subay Olayı”dır.

⁹³ Süleyman Kocabaş, *a.g.e.*, s.470-471

⁹⁴ Süleyman Kocabaş, *a.g.e.*, s. 472

⁹⁵ Muhammed Yöndem, *a.g.t.*, s. 24-25

⁹⁶ Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 511-512

⁹⁷ Talat Aydemir, *a.g.e.*, 37-38

İhtilal örgütlerinden Faruk Güventürk'ün hücrelerinden olan Binbaşı Ata Tan, Samet Kuşçu'nun örgüte faydalı olabileceğini düşünerek konuyu Güventürk ile paylaşmıştır. Bunun sonucunda Faruk Güventürk, Samet Kuşçu ile yüz yüze bir görüşme yapmış, ancak daha sonra Samet Kuşçu'nun güvenilir birisi olmadığını anlayarak Kuşçu ile irtibatı kesmiştir. Durum karşısında paniğe kapılan Samet Kuşçu, 22 Aralık 1957 sabahı gerekli yerlere ordunun ihtilal içinde bulunduğunu bildirmiştir. Samet Kuşçu'nun ihbarı ile cumhuriyet tarihinde ilk defa bir ihtilal örgütünün varlığı ortaya çıkmıştır. Samet Kuşçu'nun adını verdiği isimler: Albay İlhami Barut, Yüzbaşı Kazım Özfiat, Yarbay Faruk Güventürk, Binbaşı Asım Ural, Albay Naci Aşkun, Binbaşı Ata Tan, Yüzbaşı Hacı Sabuncu ve emekli Albay Cemal Yıldırım'dır. Samet Kuşçu'nun adını verdiği isimlerin içerisinde Faruk Güventürk'ün bulunması ihtilal örgütünün paniğe kapılmasına yol açmıştır. Ancak o dönemde Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in Emir Subayı olan Adnan Çelikoğlu sayesinde örgüt büyük bir tehlikeden kurtulmuştur. Adnan Çelikoğlu olayı öğrenir öğrenmez komite arkadaşlarına haber vermiş, böylece adı geçen subaylar sorgulamada ne söyleyeceklerini kararlaştırmış ve ellerindeki evrakları yakmıştır.⁹⁸

O dönemde Elazığ'da bulunan Talat Aydemir de olayı Faruk Ateşdağlı'dan öğrenmiş ve evindeki evrakları yakma gereği duymuştur. Cemal Tural'ın başkanlığındaki askeri mahkemede altı ay boyunca yargılanan subaylar hakkında delil bulunamaması ve Samet Kuşçu'nun değişik ruh hali ve tavırları sonucunda sekiz subay beraat etmiş, ihbarı yapan Samet Kuşçu 'orduyu isyana teşvik' suçundan iki yıl ceza almıştır. Ancak yapılan ihbardan kısa bir süre sonra Milli Savunma Bakanlığı'na Şemi Ergin'in yerine Ethem Menderes atanmıştır.

Olayın sorgulamasının devam ettiği dönemde Ethem Menderes'e eski yazı ile ve yazanın belli olmaması adına sol elle yazılmış olan bir mektubun gelmesi ihtilal örgütünü tekrar zor duruma sokmuştur. Mektupta Faruk Güventürk'ün ihtilal işlerinde yalnız olmadığı, bu işleri Orhan Erkanlı, Suphi Gürsoytrak ve mektupta adının okunmadığı bir kişi ile yaptığı yazılmıştır. Mektupta adı okunamayan kişi ise Dünder Seyhan'dır. Ethem Menderes'in mektubun çözülmesi adına Adnan Çelikoğlu'na emir vermesi ihtilal örgütünün bir kez daha kurtulmasını sağlamıştır. Çelikoğlu, hemen arkadaşlarını durumdan haberdar etmiş ve mektubun önemsiz bir şekilde geçirilmesini sağlamıştır.⁹⁹

Talat Aydemir, hatıralarında konu hakkında: *"Yalnız bu durumdan kurtuluşumuzun başında Milli Müdafaa Vekili Adnan Çelikoğlu'nun büyük rolü vardı. Yoksa hepimiz kurşuna dizilmiştik. Adnan bizleri en büyük badireden kurtarmış oluyordu. Ben şahsen onun hakkını hiçbir zaman ödeyemem."* diyerek Adnan Çelikoğlu'nun olaydaki rolünü belirtmiştir.¹⁰⁰ Ayrıca bu dönemde en büyük destekçisinin Alparslan Türkeş olduğunu belirten Aydemir, Türkeş'ten manevi yönden büyük destek aldığını söylemiştir.

İhtilal örgütlerinin kendisini pasifize etmesinden sonra tekrardan toparlanan ve örgüt için lider arayışına giren Sadi Koçuş ve grubu olmuştur. Sadi Koçuş ekibi, ihtilal için mutlaka yüksek rütbeli bir askerin bulunması gerektiğini düşünerek arayışa girmişlerdir. Lider arayışına giren ekip

⁹⁸ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları- 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, (haz: Ergin Konuksever), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 86-94

⁹⁹ Adnan Çelikoğlu, *a.g.e.*, s. 96-97

¹⁰⁰ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 40

ilk olarak Kara Kuvvetleri Komutanı olan Necati Tacan ile iletişim kurmayı uygun bulmuştur. Necati Tacan'a örgüt liderliği teklif edilmiş ve tekliften olumlu cevap alınmıştır. Ancak tekliften kısa bir süre sonra Necati Tacan, 28 Temmuz 1958 günü Konya'dan Ankara'ya dönerken kalp krizi geçirmiş ve vefat etmiştir. Böylece örgüt için düşünülen ilk lider kaybedilmiştir.¹⁰¹

Sadi Koçaş, Necati Tacan'ın vefatının ardından yeni bir lider arayışına girmiş ve bu sefer bulduğu isim yeni Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel olmuştur. Cemal Gürsel'in DP karşıtı bir tutumda olması ve ordu içerisinde kendisine "Cemal Ağa" denilmesi Koçaş tarafından liderlik için yeterli görülmüştür. Cemal Gürsel'in 1959 yılındaki Almanya ziyaretine tercüman olarak giden Koçaş, burada ihtilal fikrini Gürsel ile paylaşmış, Gürsel'e ihtilal liderliği teklif etmiştir. Koçaş'ın yaptığı görüşme sonrası ihtilal liderliğini kabul eden Cemal Gürsel, Kara Kuvvetleri Komutanı olarak örgütün yeni ve güçlü lideri konumuna gelmiştir.¹⁰²

İhtilale lider bulunmasının ardından Erkânı Harp Şubesi ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'na komite içerisinde isimlerin tayin ettirilmesine çalışılmıştır. İhtilal öncesi dönemde Talat Aydemir'e Adnan Menderes'in Özel Kalem Müdürü olması teklif edilmiş, ancak Aydemir bu teklifi reddetmiştir. Reddetmesine sebep olarak ise hatıralarında: *"Ben yaradılış itibarıyla büyüklerin yanında bile hele hiçbir surette inanmadığım ne nefret ettiğim insanların yanında böyle vazifeler göremezdim. Belki bir gün hareketlerimle veya sözlerimle rengimi belli edebilirdim. En çok korktuğum husus buydu. Sonra orduda belki bazı kimseler beni tanıyabilir, herhangi bir suretle ihbar olabiliirdi."* diyerek anlatmıştır.¹⁰³

Örgüt tayin işlerini uzun uğraşların sonucunda halletmiş, Erkânı Harp Şubesi'ne Suphi Karaman, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'na ise Osman Köksal atanmıştır. Bu mevkilerin ele geçirilmesi ile birlikte ihtilal planlarına hız verilmiş, komite üyelerinin atanacağı yeni kritik mevkiler de belirlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde yapılan atama ile Kara Kuvvetleri Komutanlığı Genel Sekreter Muavini olan Alparslan Türkeş, ihtilalde etkin şekilde görev almaya başlamıştır.

Bu dönemde bazı komite üyeleri de yurt dışı görevleri almış ve ihtilal faaliyetlerinden uzaklaşmışlardır. Sadi Koçaş Londra'ya Ateşemiliter olarak, Dündar Seyhan Washington'a askeri ateşe olarak ve Talat Aydemir'de Kore'ye tayin olarak yurttan ayrılmışlardır.¹⁰⁴ Komiteden önemli isimlerin aktif görevlere gelmesi ve bazı isimlerinde yurt dışına çıkması sonucunda 1959 yılının sonlarından itibaren komiteye en yüksek rütbeli olan Alparslan Türkeş liderlik yapmaya başlamıştır.

1957-1960 dönemi içinde yaşanan bazı olaylar ihtilale giden süreci hızlandırmış, komite üyelerinin daha yoğun şekilde mesai harcamasına neden olmuştur. 3 Nisan 1960 tarihinde CHP'nin il kongresi için Kayseri'ye giden İnönü'nün treni Kayseri girişinde durdurulmuş, vali yardımcısı İnönü'nün şehre girmesini engellemeye çalışmıştır. Ancak orada bulunan subayların İnönü'ye karşı olan sevgisi ve içlerinden bazılarının İnönü'nün elini öpmesi sonucunda İnönü'nün Kayseri'ye girişi üstündeki engel kaldırılmıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Abdi İpekçi, *a.g.e.*, s. 103-104; *Milliyet*, 29 Temmuz 1958, s. 1

¹⁰² Muhammed Yöndem, *a.g.t.*, s. 47-48

¹⁰³ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 42-43

¹⁰⁴ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 43

¹⁰⁵ Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs: Bir İhtilal-Bir Devrim-Bir Anayasa*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 57

İnönü'nün Kayseri gezisinde yaşadığı olayları *Milliyet Gazetesi* “*İnönü'nün gezisi hadiseli başladı*” başlığı ile vermiş, haberde muhalefet lideri olan İsmet İnönü'nün Kayseri girişinde üç saat bekletildiği ve bu bekleyişin sonunda şehre girmesine izin verildiği aktarılmıştır.¹⁰⁶

İnönü, geceyi Kayseri’de geçirdikten sonra arabalarla Ankara’ya dönmeyi ve dönüş yolunda Yeşilhisar’a uğramayı planlamıştır. Ancak İnönü’nün bu kez de Yeşilhisar’a girmesini engellemek adına DP, Kurmay Binbaşı Selahattin Çetiner ve bir Topçu Birliği görevlendirmiştir. Yeşilhisar’a girmeden İnönü’nün arabası durdurulmuş ve geçmesinin yasak olduğu söylenmiştir. İnönü bu kez arabadan inerek askerlere doğru yürümeye başlamış, askerler bu davranış karşısında geri çekilerek paşaya saygılarını göstermişlerdir. İsmet İnönü, Kurmay Binbaşı Çetiner’e ateş açacak mısın diye sormuş, Çetiner de Paşaya ateş etmektense kendisine ateş edip intihar edeceğini söylemiştir. Bu olay göstermiştir ki ordu Kurtuluş Savaşı komutanı olan İnönü’ye saygı duymakta ve DP’nin emirlerini yerine getirmemektedir. Yaşanan olaydan bir gün sonra Kurmay Binbaşı Selahattin Çetiner ordudan istifa etmiştir.¹⁰⁷

İnönü’nün Kayseri dönüşü Yeşilhisar’da yaşadığı olayları *Milliyet Gazetesi* “*İnönü, Yeşilhisar’a sokulmadı*” başlığı ile vermiş, İnönü’nün askeri muhafaza altında dokuz saat bekletildiği okuyuculara aktarılmıştır.¹⁰⁸

Kurmay Binbaşı Çetiner, istifa dilekçesinde: “*Anayasanın 70. Maddesi seyahat ve hak hürriyetini vatandaşların tabii hukukundan saymasına ve ordunun kanunu zikrettiği istisnai haller dışında emniyet ve zabıta kuvvetleri yerinde kullanmasına hukuki imkân bulunmamasına rağmen Sayın İsmet İnönü ve arkadaşlarının Kayseri gezisinde emir ve komuta ettiğim birlikleri bu hukuki sınırlar dışında kullanmaya zorlandım. Bu hususu subay çıkarken yaptığım yeminle bağdaştıramıyorum. Ayrıca Anayasanın 94. maddesinde de kanuna aykırı emirlere itaat etmenin memuru mesuliyetten kurtaramayacağı tasrih edilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla bir asker çocuğu olarak girdiğim ve aşk derecesinde bağlı olduğum mesleğimden teessür içinde istifa ediyorum. Gerekli kanuni işlemin yapılmasını saygılarımla arz ederim.*” diyerek istifa etmesinin sebebini açıklamıştır.¹⁰⁹

Bu dönemde yaşanan diğer bir olay ise Ankara ve İstanbul’daki üniversitelerin Demokrat Parti iktidarına karşı yaptıkları gösteri ve yürüyüşler olmuştur. Demokrat Parti iktidarına karşı ilk büyük üniversite gösterisi İstanbul’da 28 Nisan 1960 tarihinde meydana gelmiştir. CHP il örgütü tarafından koordine edilen gençler ile polis karşı karşıya gelmiş, çıkan çatışmalarda Ziraat Fakültesi öğrencisi olan Turan Emeksiz polis kurşunu ile hayatını kaybetmiştir. Göstericiler ile polisin arasına girmeye çalışan İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar’da polis tarafından darp edilmiş ve gözlüğü kırılmıştır. Çıkan olaylar sonucu bölgeye ordu birlikleri gönderilmiş, ancak ordu iktidarın karşısında bir vaziyet takınmış ve öğrencilere şiddet uygulamamıştır.¹¹⁰

Yaşanan olaylar karşısında paniğe kapılan hükümet, 28 Nisan saat 15.00’da Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetimin ilan edildiğini açıklamıştır. I. Ordu Komutanı Fahri Özdilek İstanbul,

¹⁰⁶ *Milliyet*, 3 Nisan 1960, s. 1

¹⁰⁷ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 140-141; *Milliyet*, 4 Nisan 1960, s. 1

¹⁰⁸ *Milliyet*, 4 Nisan 1960, s. 1

¹⁰⁹ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 141

¹¹⁰ Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 536

Korgeneral Namık Argüç de Ankara Sıkıyönetim Komutanlıklarına atanmışlardır. Sıkıyönetim ilan edildiğini “*Örfi İdare*” başlığı ile duyuran *Milliyet* Gazetesi, yaşanan olayların sonucunda gece sokağa çıkma yasağı ve her türlü gösterilerin iptal edildiğini aktarmıştır.¹¹¹

İstanbul’da yaşanan olaylardan bir gün sonra Ankara’da da üniversite öğrenciler DP karşıtı gösteriler yapmış, duruma asker ve polis müdahale etmiştir. Göstericilerin bulunduğu yere gelen Namık Argüç, ateş açılmasını emretmiş ancak bu kararı ileride adından sıkça söz ettirecek olan Yüzbaşı Fethi Gürcan engellemiştir.¹¹²

Üniversite olaylarının ardından DP iktidarına karşı yapılan gösterilerin başında “555K” olayı gelmiştir. Bunun anlamı beşinci ayın beşinci günü saat beşte toplanılacak olmasıdır. 5 Mayıs 1960 günü Kızılay Meydanı’nda toplanan grup “*Menderes istifa. Kahrolsun Menderes.*” sloganları atmıştır. Bir süre sonra olayları yerinde incelemek için Adnan Menderes ve Cemal Gürsel’in bölgeye gelmesiyle olaylar farklı bir boyuta çıkmıştır. Araçtan inen Adnan Menderes bir anda göstericiler arasında kalmış ve öğrenciler tarafından hırpalanmaya başlamıştır. İstanbul ve Ankara’da yaşanan bu olaylar Demokrat Parti karşıtı kitlenin büyüklüğünü gösterirken ihtilalcilerin de işini kolaylaştırmıştır.¹¹³

Tüm bu olayların ardından DP iktidarının on beş kişilik bir Tahkikat Komisyonu kuracağını ilan etmesi olayların zirve noktasına taşınmasına sebebiyet vermiştir. Meclisin yetkilerinin on beş kişilik bir kurula verilmek istenmesi DP iktidarının baskıcı politikasının son örneğini teşkil etmiştir.

Ankara ve İstanbul’da öğrenci olaylarının yaşandığı sırada Cemal Gürsel, 3 Mayıs’ta emekliliğine az bir süre kala izin alıp İzmir’e gitmek istemiştir. Gürsel’in izin alma sebebi ise yaşanan olaylardan duyduğu rahatsızlık olmuştur. İzne ayrılmadan önce bazı birlikleri ziyaret eden Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e de bir mektup yazmıştır. Cemal Gürsel; yazdığı mektupta Cumhurbaşkanının istifa etmesini, Tahkikat Komisyonu’nun kaldırılmasını, İstanbul ve Ankara’da valiler ve Emniyet Müdürlerinin değiştirilmesini talep etmiştir.¹¹⁴

Cemal Gürsel’in izin alıp 5 Mayıs tarihinde İzmir’e gitmesi ile ihtilal örgütü başsız bir durumda kalmıştır. İhtilal örgütü yeni bir lider arayışına girmiş ve sonuç olarak Genekurmaya Lojistik Daire Başkanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu ihtilal liderliğine getirilmiş, lider olarak bir başka Cemal Paşa bulunmuştur.¹¹⁵

Yaşanan olayların ardından komite 18 Mayıs 1960 günü toplanmış ve ihtilalin ne zaman olacağını tartışmışlardır. Yapılan istişarelerin sonucunda 21-26 Mayıs tarihleri arasında ihtilalin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Çünkü 20 Mayıs’ta Hindistan Başbakanı Nehru’nun Ankara’ya geleceği ve ziyaretinden sonra bu işin yapılması düşünülmüştür. Adnan Menderes’in 26

¹¹¹ *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 1

¹¹² Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 63-64

¹¹³ Abdi İpekçi, *a.g.e.* , s. 46-47

¹¹⁴ Ümit Özdağ, *a.g.e.* , s. 163,164

¹¹⁵ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi-Bir 27 Mayıs’ının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 100-101

Mayıs tarihinde Atina ziyareti gerçekleştireceği de göz önüne alınmış, Menderes'in ziyaret öncesi ele geçirilmesi hedeflenmiştir.¹¹⁶

Ancak hem ihtilalcilerin hem de DP yönetiminin hesaplarında olmayan bir olayın yaşanması herkesi oldukça şaşırtmıştır. 21 Mayıs 1960 günü beş yüz civarında Harp Okulu öğrencisinin Kızılay'da yürüyüş yapması devlet yetkililerini oldukça telaşlandırmıştır. Olayları öğrenen Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay, Kızılay'a gelerek öğrencileri yatıştırmaya çalışmış, ancak Harbiyelilerin yürüyüşü ihtilalin habercisi olmuştur. Olay sonrasında Sıtkı Ulay ile görüşen komite üyeleri Ulay'a komiteye girmesini teklif etmiş, Ulay'da bu teklifi kabul etmiştir.¹¹⁷

Harbiyelilerin yürüyüşünün ardından 23 Mayısta son kez toplanan komite üyeleri ihtilalin 25/26 Mayıs gecesi yapılmasını kararlaştırmışlardır. Ancak 25 Mayıs günü Başbakan Menderes'in Atina gezisini iptal edip Eskişehir'e gideceğinin öğrenilmesi ile birlikte komite ihtilali 26/27 Mayıs gecesi yapmayı kararlaştırmıştır.

1.5. 27 Mayıs 1960 İhtilali

Demokrat Parti Başbakanı Adnan Menderes'in Atina ziyaretini iptal edip, 25 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir'e gideceğinin öğrenilmesi sonucu komite ihtilali bir gün tehir ederek 26/27 Mayıs gecesi harekete geçme kararını almıştır. Ankara'daki örgütte havacı bulunmadığından dolayı Menderes'i ve yanındakileri Eskişehir'de tevkif etme görevi İstanbul'daki ihtilalci Orhan Kabibay'a verilmiştir. Durumun kendisine iletilmesinden sonra havacı Mucip Ataklı ile görüşen Orhan Kabibay, Kurmay Yarbay Agası Şen ve Hulusi Kaymaklı'yı Eskişehir'e gönderme kararı almıştır.¹¹⁸

İhtilal hazırlıklarının tamamlanmasının ardından 26 Mayıs gecesi İstanbul ve Ankara teşkilatı harekete geçmiştir. İstanbul'daki ihtilal örgütü Ankara'dan gelen şifreyi yanlış anlamış ve harekete bir saat erken geçmiştir. İstanbul'daki hareket bir direniş ile karşılaşmamış, saat 03.00 civarında İstanbul ihtilalcilerin eline geçmiş ve Ankara'daki ihtilal anonsu beklenmeye başlanmıştır.¹¹⁹

Ankara'daki ihtilal hareketinin İstanbul'a göre geç başlaması ve ele geçirilecek yerlerin zor olması Ankara'daki hareketin uzamasına neden olmuştur. Ankara'da hareketin başlamasından bir buçuk saat sonra Cumhurbaşkanlığı köşkü dışındaki tüm mevkiler ele geçirilmiş ancak radyonun çalıştırılmaması sonucu ihtilal anonsu gerçekleştirilememiştir.

İstanbul'da ihtilal anonsunu bekleyen örgüt, bunun gerçekleşmemesi sonucunda ihtilalin İstanbul Radyosu'ndan duyurulmasını düşünmüştür. Orhan Erkanlı ve Ahmet Yıldız'ın acele ile hazırladığı bildiri saat 04.36'da Binbaşı Kenan Ersoy tarafından okunmaya başlanmıştır. Kenan Ersoy'un okuduğu bildiri:

“ Dikkat... Dikkat... Burası İstanbul Radyosu.

¹¹⁶ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 43-44

¹¹⁷ Muhammed Yöndem, *a.g.t.*, s. 68-69

¹¹⁸ Abdi İpekçi, *a.g.e.* s. 193-194

¹¹⁹ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 197-198

Büyük Türk Milleti.

Silahlı kuvvetlerimiz İstanbul, Ankara, Eskişehir ve diğer büyük merkezlerde 27 Mayıs tarihinde saat 03.00'den itibaren idareyi ele almıştır.

Bütün vatandaşlarımızın ve Emniyet Kuvvetleri'nin, Silahlı Kuvvetler ile yakın iş birliği sayesinde bu harekât hiç can kaybı olmadan başarılmıştır.

İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar Silahlı Kuvvetler mensupları hariç, sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetleri'nin vazifelerini kolaylaştırmalarını ve milletçe ümit edilen demokratik rejimin kısa zamanda tesisine yardımcı olmalarını rica ederiz.

Silahlı Kuvvetler¹²⁰

İstanbul'da ihtilal anonsunun okunduğu sırada Ankara'daki tek direniş Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yaşanmıştır. İhtilalci kuvvetlerin köşkü kuşatması ile birlikte eski bir İttihat ve Terakki direnişçisi olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, çekmecesinden silahını alarak direnişe geçmeye karar vermiştir. Muhafız Alayı Komutanı ve aynı zamanda bir ihtilalci olan Osman Köksal, Celal Bayar ile görüşerek köşkün sarıldığını ve direnişin faydasız olacağını söyleyerek Bayar'a teslim olmasını söylemiştir. Bayar'dan olumsuz bir cevap alan Osman Köksal, komite arkadaşları ile görüşmüş ve köşke daha fazla kuvvetin gönderilmesini istemiştir. Veteriner Tuğgeneral Burhanettin Uluç, Kurmay Albay Sami Küçük ve Muharrem Kızıloğlu köşke gelmiş, Bayar ile görüşerek direnişin faydasız olduğunu ve teslim olmasını söylemişlerdir. İhtilalin başarıya ulaştığını ve direnmenin faydasız olduğunu anlayan Celal Bayar, cebinde bulunan tabancası ile intihar etme girişiminde bulunmuş, bu teşebbüs son anda engellenerek Bayar Harbiye'ye götürülmüştür.¹²¹ Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in de Ankara Radyosu'ndan ihtilal bildirisini okuması ile birlikte tüm yurt ihtilal haberini öğrenmeye başlamıştır. Saat 06.00'da Ankara ve İstanbul'da ihtilal hareketinin başarıya ulaşmasından sonra ihtilalciler için kalan tek hedef İstanbul'daki Başbakan Adnan Menderes olmuştur.

Eskişehir'deki Adnan Menderes'i tevkif etmek adına Agasi Şen ve Hulusi Kaymaklı otomobil ile Eskişehir'e gitmiş ve burada Kurmay Albay Muhsin Batur ile görüşmüşlerdir. Yaşanan görüşme sonucu ihtilal anonsu ile birlikte Menderes'i tevkif etme kararı alınmıştır. İstanbul'daki ihtilal anonsunun 04.36'da duyulması ile birlikte harekete geçen ekip, Menderes'in Eskişehir'den ayrıldığını öğrenince kısa süreli bir panik yaşamış ancak hemen jetler havalandırılarak Menderes'in nereye gittiği öğrenilmeye çalışılmıştır. Jetlerden gelen haber ile Menderes'in Kütahya'ya gittiği öğrenilmiş, Kütahya Hava Er Eğitim Tugayı Komutanı Albay Süleyman Demet ile görüşülerek Menderes'in nezaret altına alınması istenilmiştir. Konvoy halinde Kütahya Valiliği'ne gelen Menderes'e ihtilal haberi verilmiş ve nezaret altında olacağı söylenince Adnan Menderes, artık yapılacak bir şeyin olmadığını fark ederek hakkında verilecek kararı beklemeye başlamıştır.¹²²

¹²⁰ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 79

¹²¹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 78-82

¹²² Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler-Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 76-86

Eskişehir'den Kütahya'ya gelen Muhsin Batur'un odaya girmesi ile Menderes ayağa kalkmış, Batur'un elini sıkmış ve ne olduğunu sormuştur. Muhsin Batur ise Silahlı Kuvvetlerin idareye el koyduğunu ve kendisinin Ankara'ya götürüleceğini bildirmiştir. Devrik Başbakan Adnan Menderes'i taşıyan uçak ilk olarak Eskişehir'e, oradan da Ankara'ya inmiş ve Menderes de Harbiye'ye götürülmüştür. Adnan Menderes'i taşıyan uçak Ankara semalarına yaklaştığı sırada Ankara'dan kalkan bir uçak da İzmir'de bulunan ihtilal lideri Cemal Gürsel'i Ankara'ya getirmek için havalanmıştır. İhtilalden yirmi gün önce izin alarak İzmir'e giden Cemal Gürsel, 27 Mayıs 1960 sabahı saat 11.00'da ihtilal lideri olarak Ankara'ya gelmiştir.¹²³

1.6. Milli Birlik Komitesi'nin Kurulması ve Yapısı

27 Mayıs İhtilali'nin başarıya ulaşması ve İzmir'den Ankara'ya ihtilal lideri olan Cemal Gürsel'in gelmesiyle birlikte on yıl iktidarda kalan Demokrat Parti devrilmiş ve askeri yönetime geçilmiştir. 29 Ekim 1923 tarihinden bu yana ilk kez askerler yönetime el koymuş ve kendisinden sonra gelecek olanlara öncülük etmişlerdir.

İhtilalin başarıya ulaşmasının ardından gazeteler de ihtilal ve askerler lehinde yayınlar yapmışlardır. Bunun nedeni ise Demokrat Parti iktidarı döneminde basının şiddetli bir sansüre uğraması ve işleyemez hale gelmesidir. 28 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi'nde Silahlı Kuvvetlerin idareyi ele aldığı, meclisin feshedildiği ve askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesi'nin kurulduğu bildirilmiştir. Ayrıca gazetenin ilk sayfasında Menderes'in bakan ve vekiller ile birlikte Kütahya'da yakalandığı ve Harp Okulu'na getirildiği de aktarılmıştır.¹²⁴ 27 Mayıs tarihli *Vatan* Gazetesi'nin ilk baskısında ise ordunun idareye el koyduğu, ihtilalin radyo aracılığıyla yurda duyurulduğu ve halkın güvende olduğu yazılmıştır.¹²⁵ Aynı gazetenin 27 Mayıs tarihli 3. baskısında ise Adnan Menderes'in Kütahya'da tevkif edilerek Ankara'ya getirildiği, ihtilal lideri Cemal Gürsel'in Başbakanlık görevini üstlendiği ve İstanbul'dan profesörlerin Ankara'ya davet edildiği aktarılmıştır.

İhtilal'in İzmir'deki lideri Cemal Gürsel, Ankara'ya uçakla gelirken Binbaşı Avni Elevli'ye ihtilal yönetimi altındaki ilk emirleri bizzat vermiştir. Cemal Gürsel'in verdiği emirler:

1. *Ankara, İstanbul ve İzmir'e birer askeri vali tayin edilecektir.*
2. *Uşak Valisi tutuklanacaktır.*
3. *Yassıada hemen boşaltılacak, tutuklu DP'liler buraya yollanacaktır.*
4. *Her il ve ilçedeki koyu partizan faaliyetleri ile tanınan DP'liler de tutuklanarak buraya yollanacaktır.*
5. *Emniyet müdür ve müdür yardımcıları ile partizan polisler tutuklanacaktır.*
6. *Gereksiz tutuklama yapılmayacaktır.*

¹²³ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 233-234

¹²⁴ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1960, s.1

¹²⁵ *Vatan*, 27 Mayıs 1960, s. 1

7. Dışışleri Bakanlığına Selim Sarper getirilecektir.¹²⁶

İhtilalin ilk gününden hem Cemal Gürsel'in hem de Cemal Madanoğlu'nun iktidarı bir an önce seçimler vasıtasıyla bırakacaklarını ifade etmesi ve yeni bir anayasa için profesörlerin Ankara'ya davet edilmeleri askeri yönetimin kısa süreceği intibahını uyandırmıştır. İhtilalin ilk günlerinden yaşanan en üzücü olay ise DP İçişleri Bakanı olan Namık Gedik'in Harbiye'de kaldığı odadan kendini atarak intihar etmesi olmuştur. Yaşanan bu olay sonucunda Harbiye'de güvenlik önlemleri arttırılmış ve pencerelere demir korkuluklar yerleştirilmiştir.

İhtilalin ilk günü henüz Cemal Gürsel Ankara'ya gelmeden Cemal Madanoğlu İstanbul grubundan Hukuk profesörlerinin Ankara'ya gönderilmesini istemiştir. İstanbul'dan Ankara'ya Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeođlu, Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli gibi isimler gelmiştir. General Gürsel ve Madanoğlu gelen profesörlerden kısa süre içerisinde bir anayasa oluşturulmasını istemiştir. Ayrıca ihtilalden bir gün sonra profesörler tarafından bir bildiri yayımlanmış, ihtilalin haklı gerekçeleri açıklanmaya çalışılarak halka bilgi verilmiştir.¹²⁷

İhtilalin ilk günü Ankara'ya getirilen Cemal Gürsel ise ilk iş olarak ihtilali yapan subaylar ile tanışmıştır. İhtilali yapan subayları orta ve alt rütbeli olduğunu gören Gürsel, onlara ihtilali başardıklarını ve artık eski görevlerine dönebileceklerini söylemiştir. İhtilale birkaç saat önce lider olarak bulunan Gürsel'in bu açıklamasına komiteden bazı üyeler sert bir şekilde cevap vermiş, yaşanan tartışma ile Cemal Gürsel geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ayrıca ilk günde komiteden Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı, Cemal Madanoğlu'nun da Ankara Kumandanlığı görevlerini üzerlerine almaları etkin rol oynamak istediklerinin bir kanıtı olmuştur.¹²⁸

Cemal Gürsel'in Ankara'ya gelmesi ile toplanan komite üyeleri uzun süren tartışma ve fikir alışverişinin sonunda içinde üç askerin bulunduğu yeni bir hükümet kurma fikrinde karar kılmışlardır. 28 Mayıs 1960 tarihinde Cemal Gürsel tarafından açıklanan ilk hükümet üyeleri:

Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili: Orgeneral Cemal Gürsel,

Devlet Vekili: Amil Artus,

Devlet Vekili: Şefik İnan,

Adliye Vekili: Abdullah Gözübüyük,

Dâhiliye Vekili: Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu,

Hariciye Vekili: Selim Sarper,

Maliye Vekili: Ekrem Alican,

Maarif Vekili: Fehmi Yavuz,

Nafia Vekili: Daniş Koper,

Ticaret Vekili: Cihat İren,

¹²⁶ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 234-235

¹²⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 93-99

¹²⁸ Nimet Sarıgöl, *a.g.t.*, s. 61-62

Sıhhat ve İctimai Vekili: Nusret Karasu,
Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Fehni Aşkın,
Ziraat Vekili: Feridun Üstün,
Münakalat Vekili: Tuğgeneral Sıtkı Ulay,
Çalışma Vekili: Cahit Talas,
Sanayi Vekili: Muhtar Uluer,
Basın-Yayın ve Turizm Vekili: Zühtü Tarhan,
İmar ve İskân Vekili: Orhan Kubat¹²⁹

İhtilalden sonra Ankara ve İstanbul'da ayrı ayrı Milli Birlik Komitesi adı altında örgütlerin bulunması ve yapılacak işlerde karışıklıkların baş göstermesi ile Ankara'da yapılan görüşmelerin sonucunda yeni bir Milli Birlik Komitesi'nin oluşturulması ve bu isimlerin de halka açıklanmasına karar verilmiştir. Oluşturulacak komitenin seçimi için Ankara grubundan Ekrem Acuner, Suphi Karaman, Sami Küçük, Sezai Okan ve Alparslan Türkeş; İstanbul grubundan ise Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay ve Ahmet Yıldız seçilmiştir.¹³⁰ Seçilen heyet ilk önce komite için 20 kişi düşünmüş, ancak bu sayının az olabileceği düşünülerek 38 kişilik bir liste hazırlanmıştır. Listenin hazırlanmasında kişilerin ihtilal öncesi gördüğü hizmetler ve ihtilal günü yaptığı vazifeler temel alınmıştır. İhtilalin başarıya ulaşmasında pek katkıları olmasa da üç havacı, iki denizci ve bir de jandarma eklenmiştir. Heyetin oluşturduğu ve Cemal Gürsel'in de onayladığı Milli Birlik Komitesi üyeleri:

General Cemal Gürsel,
General Fahri Özdilek,
General Sıtkı Ulay,
General İrfan Baştuğ,
General Cemal Madanoğlu,
Albay Ekrem Acuner,
Albay Mucip Ataklı,
Albay Osman Köksal,
Albay Fikret Kuytak,
Albay Sami Küçük,
Albay Haydar Tunçkanat,
Albay Alparslan Türkeş,
Albay Muzaffer Yurdakuler,
Yarbay Fazıl Akkoyunlu,

¹²⁹ Ümit Özdağ, *a.g.e.* , s. 256-257; *Milliyet*, 29 Mayıs 1960, s. 1

¹³⁰ Orhan Erkanlı, *a.g.e.* , s. 20-22

Yarbay Orhan Kabibay,
Yarbay Rafet Aksoyoğlu,
Yarbay Mustafa Kaplan,
Yarbay Suphi Karaman,
Yarbay Sezai Okan,
Yarbay Ahmet Yıldız,
Binbaşı Emanullah Çelebi,
Binbaşı Orhan Erkanlı,
Binbaşı Vehbi Ersu,
Binbaşı Suphi Gürsoytrak,
Binbaşı Kadri Kaplan,
Binbaşı Muzaffer Karan,
Binbaşı Münir Köseoğlu,
Binbaşı Mehmet Özgüneş,
Binbaşı Selahattin Özgür,
Binbaşı Şükran Özkaya,
Binbaşı Şefik Soyuyüce,
Binbaşı Dünder Taşer,
Yüzbaşı Rıfat Baykal,
Yüzbaşı Ahmet Er,
Yüzbaşı Numan Esin,
Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu,
Yüzbaşı Muzaffer Özdağ,
Yüzbaşı İrfan Solmazer.¹³¹

Oluşturulan Milli Birlik Komitesi'nin yapısına baktığımızda bütünlükten uzak ve parçalı bir yapı ile karşılaşırız. Komitenin en yaşlı üyesi 65 yaşında Cemal Gürsel, en genç üyesi ise 27 yaşındaki Muzaffer Özdağ'dır. Komitedeki farklılıkların esas nedeni ise iktidarda askerlerin ne kadar kalacağı ve iktidarın nasıl devredileceği olmuştur. Komite kurulmasından kısa bir süre sonra 14'ler, 11'ler, 7'ler ve 5'ler olarak ayrılmış; komitenin düzen içerisinde çalışması imkansız hale gelmiştir. 14'leri Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dünder Taşer, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu; 11'leri Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Selahattin Özgür, Emanullah Çelebi, Sezai Okan, Fikret Kuytak, Vehbi Ersu, Mucip Ataklı, Rafet Aksoyoğlu ve Ekrem Acuner; 7'leri Sami Küçük, Suphi Gürsoytrak, Kamil

¹³¹ Nimet Sarıgül, *a.g.t.* , s. 63

Karavelioğlu, Suphi Karaman, Muzafer Yurdakuler, Kadri Kaplan ve Mehmet Özgüneş; 5'leri ise Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, Fahri Özdilek ve Osman Köksal oluşturmuştur. 14'lerin liderliğini Alparslan Türkeş, 11'lerin liderliğini Ahmet Yıldız, 7'lerin liderliğini Sami Küçük ve 5'lerin liderliğini ise Cemal Gürsel yapmıştır.¹³²

Milli Birlik Komitesi içerisinde Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının savunduğu temel görüş; ihtilalin iktidarı CHP'ye vermek için yapılmadığını, askeri yönetimin reformlar yapması için 4 sene iktidarda kalması ve sürenin sonunda komitenin partileşerek seçimlere girmesi olmuştur. Komitenin bu radikal grubu ilk günden itibaren ağırlığını hissettirmiş, Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarı olması ile gücü ellerine almışlardır.¹³³

Ahmet Yıldız'ın liderliğindeki 11'lerin düşüncesi ise; ihtilalin başarıya ulaştığı, seçimlerin kısa sürede yapılarak İnönü'nün iktidara getirilmesi olmuştur. 11'ler ihtilalden kısa süre sonra Cumhuriyet Halk Partisi ile temasa geçmiş, komitede CHP'nin sözcülük görevini üstelenmeye başlamışlardır.¹³⁴ Sami Küçük'ün liderliğindeki 7'ler ise 14'ler ve 11'ler arasında bir denge görevi görmeye çalışmışlardır. Çoğunun general ve başlarında Cemal Gürsel'in bulunduğu 5'ler ise tarafsız bir konumda kalmaya çalışmış, ancak ihtilalin ilk dönemlerinde 14'lerin isteklerini olumlu karşılamışlardır. Komitenin kısa sürede parçalara bölünmesi ve en güçlü grup olarak Alparslan Türkeş ve ekibinin görülmesi diğer grupları tedirgin etmiş, bu tedirginlik 13 Kasım 1960 tarihinde 14'lerin tasfiye edilmesine kadar sürmüştür.

1.6.1. Milli Birlik Komitesi'nin Faaliyetleri

27 Mayıs 1960 İhtilali'nin başarıya ulaşmasının ardından Ankara, İstanbul ve İzmir gibi yerlerde ayrı ayrı komitelerin baş göstermesi işlerin hızlı yürütülmesini engellemiştir. Yaşanan bu sıkıntıları gidermek adına Ankara ve İstanbul kanadından bazı üyeler toplantı yapmış ve 38 üyeden oluşan Milli Birlik Komitesi 1960 yılının Haziran ayında resmen duyurulmuştur. Oluşturulan Milli Birlik Komitesi'nin çoğunluğunu orta ve alt rütbeli subaylar oluşturmuş, komitenin liderliğine de Cemal Gürsel uygun görülmüştür. Oluşturulan komite ilk zamanlarda işlerini Başbakanlık binasında yürütmüş ancak kısa bir süre sonra binada işler yürüyemez hale gelmiştir. Bu şartların sonucunda Milli Birlik Komitesi'nin çalışabileceği bir yer aranmış ve sonuç olarak eski meclis binası uygun görülmüştür. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden beri kapalı tutulan meclis açılmış, gerekli düzenlemeler yapılarak komitenin çalışmasına uygun hale getirilmiştir.¹³⁵ Oluşturulan komitenin genel sekreterliğine ise ihtilalde İstanbul grubunun önemli simalarından Orhan Erkanlı seçilmiştir.

24 Haziran 1960 tarihinde açılan mecliste komite üyelerinin yemin töreni yapılarak resmen komite halka duyurulmuş ve kargaşa dönemine son verilmiştir. Toplantıyı ihtilal lideri

¹³² Levent Börklüoğlu, "27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrası Ordu İçerisinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 1, sayı 2, Osmaniye, 2017, s. 62-63

¹³³ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs-13 Kasım-21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 30-31

¹³⁴ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 283

¹³⁵ Abdi İpekçi, *a.g.e.*, s. 308-309

Cemal Gürsel açmış, ilk yemini etmiş ve sırası ile diğer komite üyeleri de yemin metnini okumuşlardır. Okunan yemin metni:

*“Bir karşılık beklemeden ahlak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerimden başka bir sınırla bağlı olmaksızın kendimi Türk Milletine adadım. Vatanın ve milletin mutluluğuna ve milletin egemenliğine aykırı bir ülkü gütmeyeceğim. Demokratik Cumhuriyeti yeni Anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni Meclise devretmek ülküsüne bağlılıktan ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim.”*¹³⁶

Komitenin oluşturulmasının ardından işlerin daha hızlı halledilmesi adına çeşitli komisyonlar oluşturulmuştur. Bu komisyonlar Güvenlik Komisyonu, İktisat Komisyonu, Sosyal İşler Komisyonu ve Bayındırlık-İmar Komisyonu’dur.

Milli Birlik Komitesi’nin giriştiği ilk büyük operasyon 2 Ağustos 1960 tarihindeki ordu tasfiyesi olmuştur. Ordu içerisinde yapılacak tasfiye hareketinde komiteden Suphi Karaman, komite dışından da Dünder Seyhan etkili olmuştur. Dünder Seyhan’a göre yapılan tasfiyenin sebepleri; İkinci Dünya Savaşı’nda yeterinden fazla subayın orduya alınması ve 1960’a gelindiğinde rütbe şişkinliğinin oluşması, 27 Mayıs’tan sonra ihtilali yapan alt ve orta rütbeli subaylarla generaller arasında yaşanabilecek olası çatışmalar ve ordunun gençleştirilme isteği olmuştur.¹³⁷ Tasfiye döneminde Kore’den yeni dönen Talat Aydemir’e de görev teklif edilmiş, Aydemir hatıralarında: *“Dünder Seyhan’dan gerekli malumatı aldım. Fakat böyle bir heyette vazife alamayacağımı bildirdim. Çünkü iş bitirilmişti. Son anda böyle bir tasfiye hareketine katılıp vicdani mesuliyet altına girmek istemiyordum.”* diyerek teklifi neden kabul etmediğini açıklamıştır.¹³⁸

Ordunun mevcut şartlara göre düzenlenmesini ve gençleştirilmesini öngören komite, yaptığı düzenlemelerin sonucunda 2 Ağustos 1960 tarihinde 235 General ve 5000’e yakın subayı emekli ederek büyük bir tasfiye hareketi yapmıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrasında Rüştü Erdelhun’un yerine Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilen Ragıp Gümüşpala’da tasfiye hareketi ile emekli edilmiştir. Emekli edilen Gümüşpala’nın yerine de Cevdet Sunay atanmıştır.¹³⁹ Emekli edilen subaylar haklarını aramak için EMİNSU(Emekli İnkılap Subayları Derneği) adlı yapıyı kurarak faaliyetlerini ortak yürütme kararı almıştır.

Yapılan tasfiye hareketinin nedenlerini komitede genel sekreterlik yapan Orhan Erkanlı: *“Rütbe enflasyonu alıp yürümüştü. Her kademede lüzumundan fazla general ve üst subay vardı. Bu şişkinlik hem gençlerin önünü tıkkıyor, terfi sistemi işlemiyor, genç kabiliyetler iş başına gelemiyordu. Sivil bir idarede herhangi bir sekreterin yaptığı görevi askeriyede albaylar hatta generaller yapıyordu.”* diyerek açıklamaya çalışmıştır.¹⁴⁰

¹³⁶ Cemal Çağatay Yalnız, *Milli Birlik Komitesi’nde Yaşanan İhtilaflar*, (On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2020, s. 26

¹³⁷ Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 101-103

¹³⁸ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 54

¹³⁹ Metin İlhan, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Tarihi Tasfiye: EMİNSU Olayı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, cilt 110, sayı 237, İstanbul, 2015, s. 167-182

¹⁴⁰ Orhan Erkanlı, *a.g.e.*, s. 46-47

Komitenin yaptığı tasfiyeler sonucunda boşalan kadrolara ihtilale yakın alt ve orta rütbeli subayların atanması ile birlikte orduda büyük çapta bir gençleştirme hareketi yapılmıştır. Ankara’da yapılan atamaların en dikkat çekenini ise 30 Ağustos 1960 tarihinde Kurmay Albaylığa tayin edilen Talat Aydemir’in Kara Harp Okulu Komutanlığı görevine atanması olmuştur. 1960 öncesinde ihtilal grupları içerisinde etkin görev alan Aydemir, ihtilal döneminde Kore’de bulunmuş ancak ihtilalden kısa bir süre sonra yurda dönmüştür. Aydemir’in Harp Okulu’na atanmasına komiteden Cemal Madanoğlu itiraz etmiş ancak diğer komite üyelerinin Aydemir’i onaylamasının ardından Aydemir, 12 Eylül 1960 tarihinde yeni görevine başlamıştır.¹⁴¹ Yapılan diğer atamalar sonucu Jandarma Okul Komutanlığına Necati Ünsalan, 28’inci Tümen Komutanlığına Nuri Hazer, Ankara Merkez Komutanlığına ise Selçuk Atakan atanmıştır.

Milli Birlik Komitesi, orduda yapılan tasfiye hareketinden sonra üniversiteler konusu üzerinde çalışmaya ve üniversitelerin modernleşmesi adına birtakım hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Komite bu süreçte üniversiteden de yardım görmüş ve üniversite kadrolarında bulunan ihtilal karşıtı, çağın gereklerini karşılamayan 147 öğretim görevlisini 28 Ekim 1960 tarihinde emekli etmiştir. Tasfiyeye uğrayanların arasında Profesör Tarık Zafer Tunaya, Doçent İsmail Giritli gibi isimlerin bulunması hayretle karşılanmıştır. Çünkü her iki isim de ihtilalden sonra Ankara’ya getirilmiş ve ihtilalin meşruluğunu teyit eden bildiriye imza atmışlardır. Komitenin aldığı bu karar büyük bir tepki ile karşılanmış; İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Fikret Narter, Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin görevlerinden istifa etmiştir. Yaşanan olayların ardından öğrencilerden gelecek tepkiyi önlemek adına komiteden Orhan Erkanlı, Numan Esin ve İrfan Solmazer İstanbul’a gitmiş ve öğrenci liderleri ile görüşmüşlerdir.¹⁴²

Üniversite içinde yapılan tasfiye hareketi için anılarında Orhan Erkanlı: *Doğum yeri şarkta olanı Kürtçü, namaza gidenleri softa ver gerici diye, kitabı olanı çalmıştır diye, kitapsızları kitapsız diye, talebeye ciddi davrananı kaba ve sert diye, samimi hareket edenleri laubali diye, kızlarla fazla ilgileneni ahlaksız diye damgalıyorduk. Bazı profesörler; rektör, dekan, kürsü profesörü olmak için çok değerli ilim adamlarını bize harcatmışlardı.*” diyerek yaptıkları uygulamanın yanlış olduğunu belirtmiştir.¹⁴³ Komite üyesi Numan Esin ise: *“Bugünkü düşünceme göre 147’lerin tasfiyesi asla onaylamayacağım bir karar olurdu. Üniversitelerin gerçek anlamda bu büyüklükteki bir operasyona gereksinimi yoktu.”* diyerek tasfiye hareketinin yanlışlığını açıklamıştır.¹⁴⁴

¹⁴¹ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 54

¹⁴² Muhammed Yöndem, *a.g.t.*, s. 91-92

¹⁴³ Orhan Erkanlı, *a.g.e.*, s. 46-47

¹⁴⁴ Numan Esin, *a.g.e.*, s. 136

1.6.2. 14'ler Olayı

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden kısa süre sonra oluşturulan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi, bir süre sonra çeşitli gruplara bölünmüştür. Komite içerisindeki gruplaşmaların temel nedeni iktidarın devredilme meselesi ve seçimlerin yapılması durumu olmuştur.

Alparslan Türkeş liderliğindeki grup ihtilalin başarıya ulaşması için komitenin dört sene iktidarda kalmasını ve dört yılın sonunda da partileşerek seçimlere gidilmesini savunmuştur. Alparslan Türkeş, ihtilali CHP adına yapmadığını ve iktidarın hemen seçimle devredilmesinin doğru olmayacağını açıklamıştır. Bu fikrin karşısında ise CHP ile temasta olan komite üyeleri seçimlerin bir an önce yapılmasını ve iktidarın deneyimli İnönü'ye verilmesini savunmuşlardır. İhtilalin kudretli Albayı Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevini yürütmesi de komitedeki diğer grubu oldukça tedirgin etmiştir. Çünkü bu görevi yürüten Türkeş, fiiliyatta Başbakan görevini yürütmekte ve her türlü atamayı yapacak bir güce ulaşmıştır.¹⁴⁵

27 Mayıs İhtilali'ni hazırlayan ekipte bulunan ancak ihtilal zamanı Kore'de görevde bulunan Talat Aydemir, yurda döndüğünde arkadaşlarını ziyaret için Meclis'e gitmiştir. Talat Aydemir'in eski komite arkadaşı Osman Köksal: *"Talat, hayatta tek bir hata yaptın. O da Türkeş'i içeriye soktun."* demiş ve ortada bulunan Türkeş gerginliğini açığa vurmuştur.¹⁴⁶ Aydemir ise bu konu hakkında hatıralarında: *İlk anda bir ahenksizlik göze çarpıyordu. Hiçbir beyanat birbirini tutmuyordu. Ortada bir Türkeş muamması vardı. Başvekâlet müsteşarı makamını işgal etmesi herkesi ürkütüyordu. Çünkü orada her şeye hâkim durumdaydı. İlerisi için tehlikeli görülüyordu."* cümlelerini kullanmış, ihtilal sonrasında Alparslan Türkeş'in sivrilmesini ve diğer komite üyeleri için tehlikesini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Milli Birlik Komitesi'nin iki ana gruba ayrılmasındaki en önemli olaylardan biride 'Tabii Senatörlük' meselesi olmuştur. Komite üyelerinden Rafet Aksoyoğlu tarafından 14 Ekim 1960 tarihinde getirilen teklif ile komite üyelerinin yeni açılacak mecliste ömür boyu tabii senatör olarak bulunmaları teklif edilmiştir. Alparslan Türkeş ve arkadaşları bu teklifi siyasi bir rüşvet olarak görmüş ve aleyhinde beyanat vermişlerdir. Komite üyelerinden Ahmet Er: *"Bu bir siyasi rüşvettir, İsmet Paşa'nın iktidarı elimizden almak için bize uzattığı bir kemiktir. Ve modern hiçbir memlekette böyle bir müessese yoktur. Bu bizim yeminimize de aykırıdır. Biz millet önünde hiçbir karşılık beklemeden millete hizmet edeceğimize yemin ettik. Onun için tabii senatörlük diye bir şey kabul edilemez. Biz kendimizi millete adadık."* demiş ve gelen teklifin karşısında olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁸ Teklifin CHP taraftarı komite üyelerinden geldiğinin de bilinmesi Türkeş grubunun teklife olumsuz bakmasına neden olmuştur. Yapılan oylama sonucunda tabii senatörlük teklifi 26 oyla ile reddedilmiştir.¹⁴⁹

İsmet İnönü liderliğindeki CHP, Ulus Gazetesi ve Akis Dergisi ile Alparslan Türkeş'in gücünü azaltacak yayınlar yapmaya başlamış, Türkeş'in 1944 yılındaki olaylardan dolayı aşırı

¹⁴⁵ Ayten Güler, *a.g.t.* , s. 46-47

¹⁴⁶ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 52

¹⁴⁷ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 54-55

¹⁴⁸ Ümit Özdağ, *a.g.e.* , s. 349

¹⁴⁹ Cemal Çağatay Yalnız, *a.g.t.* , s. 61

milliyetçi ve ırkçı özelliğini ön plana çıkarmıştır. Yayın organları ayrıca Türkeş'in hem komite üyeliği hem de Başbakanlık Müsteşarlığı görevini aynı anda yürütmesini de hedef almış, Türkeş'in diktatörlüğe gidebileceğinin üstünde durmuşlardır.

Komite Eylül ayının ortasında halkın nabzını ölçmek adına yurt içinde çeşitli gezilere çıkmıştır. Komite üyeleri yurt çapında gezide iken 21 Eylül tarihinde Cemal Gürsel, Alparslan Türkeş'i Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden alarak yerine Hilmi İncesulu'yu getirmiştir. Haberi Dündar Taşer'den alan Türkeş, gazetecilere görevi bıraktığını ve makam sevdalısı olmadığını söylemiştir. Görevinden alınan Türkeş, Cemal Gürsel'e yeri için Orhan Kabibay'ı önermiş ancak bu teklif Gürsel tarafından reddedilmiştir.¹⁵⁰ Türkeş'in istifasını duyan komite üyeleri büyük bir şaşkınlık yaşamış ve bazı üyeler gezilerini apar topar yarıda kesip Ankara'ya gelmişlerdir. Türkeş görevinden ayrılmış bir vaziyette komite üyeliğine dönmüş ve eski gücünü korumaya çalışmıştır.¹⁵¹

1960 yılının Eylül ayı itibarıyla komite iti zıt kutba bölünmüş, komite üyeleri birbirlerini tasfiye etmek için gizli çalışmaların içerisine girmişlerdir. İhtilalin ilk döneminde Alparslan Türkeş'e oldukça güvenen ve ona geniş yetkiler tanıyan Cemal Gürsel de zamanla Türkeş'in aşırı sivrilmesinden rahatsız olmuş ve Türkeş ile arasına mesafe koymuştur. Komite üyelerinin artık bir bütünlük içerisinde çalışamayacağını anlayan Gürsel, Cemal Madanoğlu ile görüşerek Alparslan Türkeş ve ekibinin tasfiye edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Türkeş komitenin bölündüğü sırada eski arkadaşı Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir'i ziyaret etmiş, komitede düzeninin bozulduğunu ve lağvedilmesi gerektiğini Aydemir'e söylemiştir. Aydemir ise buna karşılık olarak: *"Yekvücut bir komite haline gelmeden hiçbir işin düzelemeyeceğini, bunun için ne yapıp yapıp anlaşma yapılmasının uygun olacağını teklif ettim."* diye söylemiş ve müdahale fikrine karşı çıkmıştır.¹⁵² Türkeş ile görüşmesinin ardından Harp Okulu'na bu seferde havacı Halim Menteş gelmiş, Alparslan Türkeş ve ekibinin tasfiye edileceğini kendisine bildirmiştir. Talat Aydemir ise alınan kararı doğru bulduğunu ve tasfiye hareketini tasvip ettiğini Menteş'e söylemiştir.

Tasfiye hareketinden önce yaşanan bir olay da Alparslan Türkeş ve ekibinin gidişini hızlandırmıştır. Komite üyelerinden Orhan Erkanlı, komitedeki huzursuzluğun aşılamayacağını düşünerek 11 Kasım 1960 tarihinde Cemal Gürsel'e istifasını sunmuştur. Erkanlı yazdığı mektupta komitede düzenin kalmadığını ve gerekli düzenlemelerin zaruri olarak yapılması gerektiğini Gürsel'e söylemiştir.¹⁵³

Tasfiye hareketini planlayan Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay ve Sami Küçük'e göre tasfiye edilecek üyelere 13 Kasım sabahı komiteden affedildiklerine dair mektup verilecek ve ikinci bir emre kadar evlerinden çıkmamaları istenecektir. Yapılan toplantıda ilk olarak 21 üyenin tasfiye edilmesi düşünülmüş ancak azınlıkta kalınacağı için sayı 14'te bırakılmıştır. Alınan karar ile birlikte tasfiye edilen üyelerin evlerine havacı subaylar gitmiş, komite üyeliğinden

¹⁵⁰ Cemal Çağatay Yalınz, *a.g.t.* , s. 62-63; *Miliyet*, 23 Eylül 1960, s. 1

¹⁵¹ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977, s. 33-34

¹⁵² Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 63

¹⁵³ Orhan Erkanlı, *a.g.e.* , s. 154-157

affedildiklerine dair bilgi içeren mektubu takdim etmişlerdir. Cemal Gürsel'in tasfiye edilenlere yazmış olduğu tebligat ise şöyledir:

Türk Silahlı Kuvvetleri adına millete verilen sözün yerine getirilmesinde uğranılan aksaklıklar ve güçlükler karşısında, vaki istek üzere Milli Birlik Komitesi'ni feshetmiş bulunuyorum. Başarmış olduğunuz yüksek hizmete layık bir şekilde size verilecek olan dış görevi beklemenizi, bir müddet içerisinde memleketin ve şahsınızın menfaati bakımından evinizden dışarı çıkmamasını ve ziyaretçi kabul etmemenizi, aksi taktide hakkınızda 6 ve 25 numaralı kanun hükümlerinin tatbik edileceğini ve bugünden (13 Kasım) itibaren emekliliğe sevk edilmiş olduğunuzu bildiririm."¹⁵⁴

Tebliğatin ulaştırıldığı ilk ev 14'lerin lideri Alparslan Türkeş'in evi olmuştur. Mektubu okuyan Türkeş, mektubu heyecan ile açıp okumuş ve okumasını bitirdikten sonrada yavaşça içeriye girmiştir.¹⁵⁵ Yaşanan en ilginç olay ise ihtilalin en genç üyesi olan Muzaffer Özdağ'ın evinde yaşanmıştır. Özdağ, mektubu alınca Gürsel'e ulaşmak istemiş ancak ulaşamamıştır. Bunun üzerine aynı apartmanda bulunan Kadri Kaplan, Dünder Taşer ve Muzaffer Yurdakuler ile TBMM'ye giden Özdağ içeriye alınmamış ve evine dönmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁶

13 Kasım 1960 günü görevlerinden alınan kişiler Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dünder Taşer, Numan Esin, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu olmuştur.¹⁵⁷

Görevlerinden el çektirilen üyeler 14 Kasım günü Mürted Hava Üssüne getirilmiş ve haklarında verilecek kararı beklemeye başlamışlardır. Bu sırada Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanan komite üyeleri 14'ler hakkında ne yapılacağını tartışmaya başlamışlardır. Komiteden Haydar Tunçkanat, görevden el çektirilen on dört üyenin kurşuna dizilmesini teklif etmiş ancak verilen önerge oylama sonucunda reddedilmiştir.¹⁵⁸ Komite toplantısında çıkan karar ile on dört kişinin yurt dışı görevlerine gönderilmesi ve iki sene yurda dönmelerinin yasaklanması olmuştur. Komitenin 16 Kasım'da açıkladığı karar ile Alparslan Türkeş Yeni Delhi, Orhan Kabibay Brüksel, Orhan Erkanlı Meksika, Muzaffer Özdağ Tokyo, Rıfat Baykal Tel Aviv, Fazıl Akkoyunlu Kabil, Ahmet Er Libya, Dünder Taşer Rabat, Numan Esin Madrid, Mustafa Kaplan Lizbon, İrfan Solmazer Lahey, Şefik Soyuyüce Kopenhag, Muzaffer Karan Oslo ve Münir Köseoğlu'da Stokholm'e devlet müşaviri olarak atanmıştır.¹⁵⁹

Yurt dışına ilk giden isim 18 Kasım tarihinde Fazıl Akkoyunlu olmuştur. 19 Kasım'da ise Alparslan Türkeş, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er, Dünder Taşer ve Mustafa Kaplan görevlerine gitmişlerdir. 21 Kasım'da Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Şefik Soyuyüce ve İrfan Solmazer ülkeden ayrılmıştır. 22 Kasım'da sadece Orhan Kabibay gitmiş, son olarak da yurt dışına giden isimler Rıfat Baykal ve Orhan Erkanlı olmuştur.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Cemal Çağatay Yalınız, *a.g.t.* , s.69

¹⁵⁵ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 63

¹⁵⁶ Akis, Sayı: 331, 18 Kasım 1960, s. 9

¹⁵⁷ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 66

¹⁵⁸ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s.66

¹⁵⁹ Cemal Çağatay Yalınız, *a.g.t.* s. 70

¹⁶⁰ Vatan, 19-24 Kasım 1960

14 kişinin ardından toplanan ve Cemal Gürsel tarafından açıklanan II. Milli Birlik Komitesi üyeleri ise: Cemal Gürsel, Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoglu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Suphi Karaman, Kadri Kaplan, Kamil Karavelioglu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Sıtkı Ulay, Muzaffer Yurdakuler ve Ahmet Yıldız'dır.¹⁶¹

14'lerin komiteden tasfiye edilmesi ile birlikte seçimlerin yapılmasının önündeki en büyük engel ortadan kaldırılmış ancak ordu içerisindeki gruplaşmaların artması ve yeni oluşumların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

1.7. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Oluşumu ve General İrfan Tansel Olayı

13 Kasım 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nden Alparslan Türkeş ve 13 kişinin tasfiyesi ile ordu içerisindeki gruplaşmalar artmış ve ordunun bütünlük içinde çalışması imkansız hale gelmiştir. Tasfiye sonrasında geride kalan MBK üyeleri kendi güçlerini arttırmak adına ordu içerisinde faaliyetler göstermeye başlamış ve gizli çalışmalarda bulunmuşlardır. Ayrıca sürgüne giden 14 üyenin haksızlığa uğradığını düşünen bir ekip de faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Kurmay Albay Talat Aydemir konu hakkında: *"14'lerin tasfiyesinden sonra geri kalan 23 komite üyesi gruplar halinde, ordu içinde aşiret reisi imişler gibi taraftar toplamaya başladılar. Bir yandan da 14'lerin mağdur olduğuna inanan taraftarları da ordu içinde ayrı bir teşkilat kurabilmek için bütün güçleri ile çalışıyordu."* diyerek düşüncelerini dile getirmiş, ordu içerisindeki gruplaşmaların arttığını belirtmiştir.¹⁶²

Orduda yaşanan bu bozukluğu ve parçalı yapıyı önlemek adına İstanbul'da 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk ve Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler'in önderliğinde generaller ve Ankara'da Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in önderliğinde albaylardan oluşan "Silahlı Kuvvetler Birliği" kurulmuştur. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin temel prensipleri;

1.) Türk Silahlı Kuvvetleri, sebep ve saiki ne olursa olsun siyasete karışmıştır. Halen orduda bulunan Silahlı Kuvvetler mensupları derhal siyasetle ilgilerini kesmelidir.

2.) Her kumandan ve subay astlarını kendine, kendini de bir üst derece kumandana bağlamalıdır.

3.) Her kumandan ve subay yalnız kendi kumandanından emir almalı ve ordu dışı hiçbir siyasi tesir altında kalmamalıdır.¹⁶³

1961 yılının Nisan ve Mayıs aylarında oluşan yeni örgütte kuvvet komutanlarının da bulunması ile güçlü bir yapı oluşturulmuştur. Örgütün liderliğini Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel üstlenmiş, Ankara kanadında Talat Aydemir, Necati Ünsalan, Emin Arat, Dündar Seyhan,

¹⁶¹ Vatan, 14 Kasım 1960, s. 1

¹⁶² Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 69

¹⁶³ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 133

Selçuk Atakan ve Halim Menteş gibi Albayların bulunmasından dolayı dış çevreler yeni kurulan örgüte “Albaylar Cuntası” adını yakıştırmıştır.¹⁶⁴

Oluşturulan Silahlı Kuvvetler Birliği’nin yemin metni ise: “*Türk milletinin bekasını, 27 Mayıs inkılap ruhunun devamını, demokratik rejimin kurulmasını temin ile MBK’nin müspet icraatını destekleyeceğime ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin siyasetten uzak kalmasının temini hususunda, kendimi şimdiden Türk milletine feda edeceğime namusum ve şerefim üzerine ant içerim.*” olmuştur.¹⁶⁵

Zamanla güçlenen SKB, 1961 Mayıs ayında Devlet Başkanı Cemal Gürsel’e 3 maddelik sert bir ultimatom vermiştir. Ultimatomun maddeleri;

1.) Milli Birlik Komitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri adına verdiği şeref sözü kayıtsız şartsız yerine getirilecektir.

2.) Siyaset yapmak ve Silahlı Kuvvetlere nüfuz etmeye çalışmak kesin olarak önlenerek, buna engel olanlar görevlerinden alınacaklardır.

3.) Silahlı Kuvvetler en geç yeni Türkiye Büyük Milet Meclisi açıldığı gün fiilen siyasetten çekilecektir.¹⁶⁶

Silahlı Kuvvetler Birliği’nin zamanla güçlendiğini gören Cemal Gürsel, yeni oluşumun tasfiye edilmesi için Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay ve Osman Köksal ile görüşme yapmış, tasfiye planında ilk olarak örgütün lideri konumundaki İrfan Tansel’in uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde İrfan Tansel’in emekli edilmesine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay itiraz etmiş, emeklilik kararının karşı tarafta tepki doğuracağı düşünüldükçe Tansel’in Kanada’ya NATO Daimi Grubu’na Askeri heyet başkanı olarak atanması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷

3 Haziran 1961 tarihinde İrfan Tansel’in görevinden alınıp Kanada’ya tayin edilme haberi alındıktan sonra Hava Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetler Birliği yapılanı kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamış, yapılan atamanın engellenmesi adına girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Ankara’da Halim Menteş, Harp Okulu’na gelerek Talat Aydemir’den destek istemiş, Aydemir’de örgütün lideri konumunda bulunan Tansel’in görevine geri dönmesi için destek olacağını bildirmiştir.

Talat Aydemir, General İrfan Tansel’e güven vermek adına yanına Necati Ünsalan’ı alarak Tansel’in Saraçoğlu Mahallesi’ndeki evine gitmiştir. Burada Talat Aydemir, Tansel’e hitaben: “*Kara Kuvvetleri’ni temsilen geliyoruz. Atanmanız SKB’nin prensiplerine aykırıdır. Sizi iki gün içinde makamınıza oturtacağız.*” diyerek kendisini teskin etmeye çalışmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 69

¹⁶⁵ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 168-169

¹⁶⁶ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 137-138

¹⁶⁷ Ayten Güler, *a.g.t.* , s. 53

¹⁶⁸ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* s. 179

Silahlı Kuvvetler Birliği'nin gücünün azalmaması ve liderin kaybedilmemesi adına faaliyete girişen Talat Aydemir, 7 Haziran 1961 tarihinde Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e SKB adına 6 maddelik bir ultiatom göndermiştir. Gönderilen ultiatomun maddeleri;

1.) Korgeneral İrfan Tansel, eski vazifesi olan Hava Kuvvetleri Komutanlığına iade edilecektir.

2.) Hava Kuvvetlerinde bizim harekâtımıza karşı duranlar Hava Kuvvetleri Kumandanlığının tanzim edeceği listeye göre emekliye sevk edilecektir.

3.) Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş, Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Celal Alkoç, İkinci Ordu Komutanı Korgeneral Şefik İlter, Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Zeki Özek emekliye sevk edilecektir.

4.) Korgeneral Cemal Madanoğlu Örfi İdare Komutanlığından, Kurmay Albay Osman Köksal ise Muhafız Alay Komutanlığından alınacak, Milli Birlik Komitesi'ndeki asli vazifelerine döneceklerdir.

5.) Orduda yapılacak tayin, terfi ve tasfiyelere MBK üyeleri karışmayacaktır.

6.) MKB üyelerinden hiçbirisi bundan sonra MBK üyeliğinden tasfiye edilmeyecek ve istifaya zorlanmayacaktır.¹⁶⁹

Ankara'da Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in liderliğindeki Albaylar Cuntasının Cemal Gürsel'e verdiği ultiatom ile birlikte Hava Kuvvetleri'ne ait jetlerin Ankara'da alçak uçuş yapması da Silahlı Kuvvetler Birliği'nin gücünü ortaya koymuştur. Bu olayların yaşandığı sırada Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da SKB'ne katıldığını duyurması olayları tam tersine çevirmeye başlamıştır.¹⁷⁰

Yaşanan olayların sonunda kendisine verilen ultiatomu mecburen kabul eden Cemal Gürsel, İrfan Tansel'in eski görevi olan Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na döndüğünü açıklamak zorunda kalmıştır. Ayrıca Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın komite dışındaki faaliyetlerine son verilmiş, bu olayların yaşanması ile de Cemal Madanoğlu komite üyeliğinden de istifa etmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanlığına Celal Alkoç'un yerine Muhittin Önür, Deniz Kuvvetleri Komutanlığına da Zeki Özek yerine Necdet Uran tayin edilmiştir.¹⁷¹

Cemal Gürsel ve ekibinin İrfan Tansel ve Silahlı Kuvvetler Birliği'ni tasfiye etme harekâtı başarısızlık ile sonuçlanmış, 6/7 Haziran olaylarından sonra Milli Birlik Komitesi şeklen devam etse de asıl güç Silahlı Kuvvetler Birliği'ne geçmiştir. SKB'nin Ankara kanadının lideri durumunda olan Albay Talat Aydemir ise gelişen olaylar ile birlikte ön plana çıkmaya başlamış ve kendi başına bir güç haline gelmiştir.¹⁷²

¹⁶⁹ Dündar Seyhan, *a.g.e.* , s. 139

¹⁷⁰ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 142-148

¹⁷¹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 182-184

¹⁷² Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 148-150

1.8. Yassıada Duruşmaları ve Adnan Menderes'in İdamı

27 Mayıs 1960 İhtilali sonrasında Demokrat Parti yöneticileri ve milletvekilleri gözaltına alınarak Harp Okulu'na getirilmeye başlanmış ancak Harbiye getirilenlerin çokluğundan dolayı kısa sürede dolmuştur. İhtilal sonrası liderliğe getirilen Cemal Gürsel, yargılanacak olan Demokrat Partililerin kalması adına Yassıada'yı önermiş, önerge komite üyeleri tarafından da kabul edilerek uygulanmaya başlanmıştır. Harbiye'de bulunan Demokrat Partili gruplar kısa bir süre içerisinde kafileler halinde Yassıada'ya götürülmeye başlanmıştır.¹⁷³

Yassıada'da duruşmalar başlamadan önce komite üyesi ve Başbakanlık Müsteşarı olan Alparslan Türkeş, öncü durumunda bulunan DP'lilerin yargılanması yerine yurt dışına gönderilmelerini Cemal Gürsel'e tavsiye etmiştir. Alparslan Türkeş'in önerisine olumlu yaklaşan Cemal Gürsel, konunun araştırılması için Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e görev vermiştir. Ancak durumun diğer komite üyeleri tarafından öğrenilmesi ile birlikte bu işten vazgeçilmek zorunda kalınmış ve yargılanmalarına karar verilmiştir. Aynı günlerde Selim Sarper, İsviçre Hükümeti ile anlaşmış ve DP'lilerin sürgüne gideceği bir ülke bulmuştur. Ancak karardan vazgeçilmesi ile birlikte yapılan görüşmeler olumsuzlukla sonuçlanmıştır.¹⁷⁴

14 Ekim 1960 tarihine başlayacak olan duruşmalara katılmak üzere Yüksek Adalet Divanı (YAD) oluşturulmuştur. Oluşturulan YAD Başkanlığına Salim Başol, üyeliklerine ise Ferruh Adalı, Selam Yörük, Hıfzı Tüz, Abdullah Ünver, Cahid Özden, Hasan Gürsel, Rıza Tunç ve Nahit Saçlıoğlu getirilmiştir.¹⁷⁵ Yargılanacak kişi sayısının çokluğundan ve dava sayısının fazla oluşundan dolayı duruşmalar bir yıla yakın sürmüştür. Yargılamalar sürecinde Bebek Davası, Köpek Davası, 6/7 Eylül Olayları Davası ve Örtülü Ödenek Davası gibi konulara geniş yer verilerek DP'nin halkın gözündeki değeri düşürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde Yassıada'da DP'lilere karşı kötü muamelelerde bulunulması da dikkatlerden kaçmamıştır. Yassıada'ya duruşmaları izlemeye giden Harp Okulu 2. Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta, anılarında konu hakkında Talat Aydemir'e : *"Yassıada'da bizi on yıl yönetenlere, ne kadar haşin ve acımasız davrandığımızı ve hukuku nasıl yozlaştırdığımızı, dünyaya göstermek için ne gerekiyorsa yapıyor dedim."* diye açıklamış, DP'lilere kötü davranıldığını söylemiştir.¹⁷⁶

Duruşmalar bir yıla yakın sürmüş ve nihai karar 15 Eylül 1961 tarihinde açıklanmıştır. Açıklanan karara göre ilk başta on beş kişiye idam cezası verilmiş, bu sayı daha sonra dörde düşürülmüştür. Duruşmalar sonucunda haklarında idam kararı çıkan kişiler eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, eski Başbakan Adnan Menderes, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu olmuştur. Celal Bayar'ın idam hükmü yaş haddinden dolayı bozulmuş ve idam edileceklerin sayısı üçe düşmüştür.¹⁷⁷

¹⁷³ Abdi İpekçi, *a.g.e.* , s. 148-150

¹⁷⁴ Alparslan Türkeş, *a.g.e.* , s. 43-44

¹⁷⁵ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 196

¹⁷⁶ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 199

¹⁷⁷ Ayten Güler, *a.g.t.* , s. 56; *Milliyet*, 16 Eylül 1961, s. 1

Verilen idam kararları duyulduğunda bunları önlemek adına İngiltere kraliçesi, ABD Başkanı ve yurtdışında bulunan 14'lerin lideri Alparslan Türkeş girişimlerde bulunmuştur. İdamların önlenmesi adına Alparslan Türkeş'in Cemal Gürsel'e gönderdiği mektup şöyledir:

“Orgeneralim,

Size yazmak niyetinde değildim. Fakat bugün memleketin yüksek menfaatleri bakımından bazı hususların dikkatinize sunulması zaruri oldu. Şöyle ki:

Yüksek Adalet Divanı birkaç güne kadar eski adalet hükmüne müdahale etmemek ve daima hürmetkâr bulunmak şarttır. Ancak hükümlerin infazı yurttaki mevcut durumun nezaketi göz önüne getirilince ayrıca incelenmeye değer görülmüştür.

Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği cezalar içinde idam hükümleri mevcut bulunduğu takdirde bunların tadil edilerek hafifletilmek cihetine gidilmesi çok faydalı olacaktır. Çünkü:

A.) İdam cezalarının infazı 13 Kasımdan beri çok hatalı adımlar dolayısı ile memlekette meydana gelmiş huzursuzluğu daha çok arttıracaktır.

B.) Ölüm cezalarının infazı, yurt dışında milletimiz ve devletimiz aleyhinde tepkilere yol açacaktır.

C.) Ölüm cezalarının infazı halinde; milletimizi bölen kin ve garaz duyguları şiddetlenecek ve 27 Mayıs'ın amacı olan Milli Birlik ruhunun geliştirilmesi güçleşecektir.

Buraya kadar sıralanan mütalaalara ilaveten, hukuk bakımından da şu hususların incelenmesi lüzumludur.

1.) Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği idam kararlarının nihai incelenmesi, bununla ilgili kanunun yürürlüğe girdiği tarihte tek meşru yasama organı bulunan 27 Mayıs Milli Birlik Komitesi'ne ait idi.

2.) Bugün ise yasama organı yalnız başına 13 Kasım komitesi değil, Temsilciler Meclisi ile birlikte komiteden meydana gelen Kurucu Meclis'tir.

3.) Türk Anayasasına göre idam hükümlerinin nihai incelenmesi, yasama organlarına aittir. Şu halde bugün Yüksek Divanın vereceği idam kararlarının yalnız 13 Kasım komitesince incelenmesi hukuki ve meşru olamaz.

Aksi halde, millet ve tarih önünde sorumlu olacağınızı hatırlatırım.

Alparslan Türkeş

Yeni Delhi – Hindistan

7 Eylül 1961¹⁷⁸

¹⁷⁸ Alparslan Türkeş, a.g.e. , s. 154-155

İdam kararlarının önlenmesi adına yapılan girişimler sonuçsuz kalmış; 16 Eylül 1961 tarihinde Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 17 Eylül 1961 tarihinde ise Adnan Menderes asılarak infaz edilmişlerdir.

İnfazlarda Silahlı Kuvvetler Birliği'nin ve özellikle Albaylar Cuntası'nın Milli Birlik Komitesi'ne baskı yaptığı vurgulanmış ancak Bahtiyar Yalta anılarında: “ *İdamların infazları nedeniyle aleyhinde çok söz söylenmiş olan Talat Aydemir'in ağzından idamlarla ilgili hiçbir söz duymadığımı kesin olarak söylemeliyim... Bu arada Yüksek Adalet Divanı ile SBK'den Talat Aydemir'in görüşmediğini de söylemeliyim... Biz idamları Aydemir'in odasında dinledik. Ne hale düşmüştük. Başta Aydemir olmak üzere hepimiz suskun, yorgun ve çok düşünceliydik.*” diyerek ifade etmiş, yargılama ve infaz döneminde Albaylar Cuntası lideri Talat Aydemir'in bir rolü olmadığını söylemiştir.¹⁷⁹

1.9. 15 Ekim 1961 Seçimleri ve 21 Ekim Protokolü

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden kısa bir süre sonra seçimlerin yapılmasını istemeyen ve askerlerin ülkeyi bir süre yönetmesini savunan Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının yurt dışına gönderilmelerinin ardından Milli Birlik Komitesi, siyasi partilerin faaliyetlerine başlamasına ve yeni partilerin kurulmasına izin vermiştir. Bu süreçte kapatılan Demokrat Parti'nin seçmen kitlesine hitap edebilecek iki yeni parti kurulmuştur. Partilerden ilki 27 Mayıs döneminde kısa bir süre Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten Ragıp Gümüşpala'nın liderliğindeki Adalet Partisi (AP) olmuştur. İsmet İnönü gibi bir asker liderin karşısına asker çıkarmayı uygun bulan AP, başkanlık koltuğuna eski bir Generali oturtmuştur. Kurulan diğer parti ise Milli Birlik Komitesi hükümetlerinde bakanlık yapan Ekrem Alican'ın lideri olduğu Yeni Türkiye Partisi (YTP) olmuştur. Cemal Gürsel, Ekrem Alican'ın kurduğu bu partiyi destekliyor ve başarılı olmasını umuyordu. 27 Mayıs dönemi kapatılmayan Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de seçim çalışmalarına başlamıştır. CKMP'nin lideri ise Osman Bölükbaşı'dır.¹⁸⁰

15 Ekim 1961 seçimleri öncesinde hem CHP hem de ordu içerisindeki subayların çoğunluğu seçimlerin CHP zaferi ile sonuçlanacağına kesin gözü ile bakmışlardır. Bu dönemde yeni kurulan partilerin istenilen düzeyde teşkilatlanamaması seçimlerde CHP'yi önde göstermiştir. Ancak SKB üyesi Bahtiyar Yalta, bu dönemde bir seçim tahmin raporu hazırlamıştır. Yalta raporunda seçimleri CHP'nin kazanamayacağını ve ilk kez bir koalisyon hükümeti kurulabileceği SKB toplantısında açıklamıştır. Ancak hem İnönü'nün kendinden emin olması hem de subayların düşünceleri bu raporun göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Ancak 15 Ekim'de yapılan seçimlerin sonuçları ile birlikte tüm bu düşüncelerin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Seçimlerde CHP yüz yetmiş üç mebus ve otuz altı senatör, AP yüz elli sekiz mebus ve yetmiş bir senatör, YTP altmış beş mebus ve yirmi yedi senatör, CKMP ise elli dört mebus ve on altı senatör kazanmıştır. Seçim sonuçlarına bakıldığında daha fazla milletvekili

¹⁷⁹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 200-208

¹⁸⁰ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 209-211

çıkarmasına rağmen CHP'nin tek başına iktidar olacak kadar oy alamaması ve DP'nin devamı olan partilerin CHP'den fazla oy alması herkesi şaşkınlığa uğratmıştır.

Seçimlerde çıkan sonuçlardan memnun olmayan kesimlerin başında ordu gelmiştir. Ankara'da Albaylar Cuntası'nın lideri konumunda olan Talat Aydemir, seçimlerin milli iradeyi yansıtmadığını ve koalisyon hükümetinin ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamayacağını belirtmiştir. Talat Aydemir'e karşı havacı Albay Halim Menteş ise seçimlere saygı duyulmasını ve İnönü liderliğinde kurulacak koalisyona şans verilmesi fikrini belirtmiştir.¹⁸¹

SKB'nin Ankara kanadı seçim sonuçlarını tartışırken SKB'nin İstanbul kanadı da Talat Aydemir gibi düşünmüş, seçimlerin bir fayda sağlamayacağına kanaat getirmiştir. Bu düşüncelerin sonucunda SKB'nin İstanbul kanadı 21 Ekim 1961 günü İstanbul Yıldız Harp Akademisi'nde toplanmış, on general ve yirmi sekiz albayın imzası ile "21 Ekim Protokolü" adlı belgeyi hazırlayıp imzalamıştır. Hazırlanan protokolün maddeleri:

- 1.) Türkiye Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel duruma fiilen müdahale edecektir.
- 2.) İktidar, milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine verilecektir.
- 3.) Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ile MBK fesh edilecektir.
- 4.) Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.¹⁸²

SKB'nin aldığı bu kararın gecesi Ankara kanadından da temsilci gönderilmesi istenilmiştir. Kararın Ankara'da duyulması ile birlikte Talat Aydemir, Selçuk Atakan, Halim Menteş ve Fevzi Arsin askeri helikopter ile hemen İstanbul'a gitmişlerdir. İstanbul kanadının aldığı kararı Talat Aydemir ve Selçuk Atakan onaylamış, Halim Menteş ve Fevzi Arsin ise karşı görüşte fikir bildirmişlerdir. Ancak çoğunluğun aldığı karara uyacaklarını belirtmişler ve aynı gece Ankara'ya geri dönmüşlerdir. 21 Ekim sabahında Mürted Üssü'nde toplanan SKB'nin Ankara kanadı, yapılan görüşmeler sonunda 21 Ekim Protokolü'nü imzalayarak İstanbul'un ihtilal kararını desteklemişlerdir.¹⁸³

1.10. 24 Ekim 1961 Çankaya Protokolü

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 21 Ekim Protokolü'nü öğrendikten sonra Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları ve Kolordu Komutanlarını 24 Ekim 1961 tarihinde Genelkurmay'da toplantıya davet etmiştir. Genelkurmay binasında yapılan toplantıya SKB'nin Ankara kanadının davet edilmemesi Cevdet Sunay'ın tercihi olmuştur. Cevdet Sunay toplantıya katılan askerlere askeri müdahale fikrinden vazgeçilmesini, Gürsel'in Cumhurbaşkanı ve İnönü'nün Başbakan olacağı formülün ülkenin yararına olacağını söylemiştir. Toplantıda uzun

¹⁸¹ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 57-58

¹⁸² Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 82

¹⁸³ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 82

süren fikri tartışmaların sonucunda diğer komutanlar Cevdet Sunay'ın fikrini kabul ederek müdahale kararından ve hazırlanan protokolden vazgeçtiklerini bildirmişlerdir.¹⁸⁴

Genelkurmay binasında yapılan toplantıdan sonra İstanbul'dan gelen SKB üyeleri Faruk Gürler ve Celal Eyiceoğlu, Harp Okulu'na giderek SKB'nin Ankara kanadı ile görüşmek istemişlerdir. Harp Okulu'na gelen generaller buradaki subaylara bulunan yeni formülün denenmesinin ülke adına faydalı olacağını söylemiş, aldıkları kararı desteklemelerini istemişlerdir. Talat Aydemir ise komutanlara sadece: “*Paşam sözünüzde durmadınız*” diyerek tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁸⁵

Genelkurmay'da alınan kararlardan hemen sonra 24 Ekim 1961 tarihinde MBK üyeleri tarafından bir organizasyon tertip edilmiştir. Çankaya Köşkü'nde MBK Başkanı Cemal Gürsel'in öncülüğünde parti liderleri, SKB temsilcileri ve ordu komutanları bir araya gelmişlerdir. SKB'nin Ankara kanadındaki albaylar yine bu toplantıya davet edilmemişlerdir. Toplantıda yapılan protokole göre; Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilecek, İsmet İnönü Başbakan olacak, CHP ve AP koalisyonu kurulacak, 27 Mayıs hiçbir şekilde eleştirilmeyecek, 147'ler ve EMİNSU'lar affedilmeyecektir.¹⁸⁶

24 Ekim tarihinde Çankaya Köşkü'nde alınan karar ile müdahale fikrinden vazgeçilmiş, 27 Mayıs İhtilali'nin lideri Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığında yeni bir döneme girilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte bazı AP'lilerin görüşmeleri sonucu Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığına adaylığı söz konusu olmuş ancak komite üyelerinden Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek'in girişimleri sonucu Başgil'in saf dışı kalması sağlanmıştır.¹⁸⁷

Harp Okulu Komutanı ve Albaylar Cuntası lideri olan Talat Aydemir, yazdığı hatıratında Çankaya'da alınan kararlar için: “*Ordu içerisinde generallere karşı bir itimatsızlık belirdi. Silahlı Kuvvetler'in başları olan dört kuvvetin komutanları ve Genelkurmay Başkanı köşke giderek 4 parti lideri ile bazı şartlar ileri sürmek suretiyle hiçbir zaman hukuki değeri olmayan bir belgeye imza attılar.*” ifadelerini kullanmış, alınan kararlara karşı tavır aldığını belirtmiştir.¹⁸⁸

1.11. 19 Ocak 1962 Genelkurmay Toplantısı

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra kapatılan meclis bir buçuk yıl sonra ilk kez 25 Ekim 1961 tarihinde açılmış ve askeri rejim resmen sona ermiştir. 26 Ekim 1961 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde subaylar meclisin içinde bulunmuş, bazı askeri kuvvetler ise seçimin güvenliği için meclisi dıştan sarmışlardır. Yapılan seçimlerde altı yüz yedi oydan dört yüz otuz dördünü alan Cemal Gürsel, Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Gürsel, hükümet kurma görevini İnönü'ye vermiş ancak CHP tek başına iktidar olamayacağı için koalisyon görüşmelerine başlamıştır. İnönü, koalisyon için partilerle görüşmeler yaptıktan sonra

¹⁸⁴ Nimet Sarıgül, *a.g.t.*, s. 97

¹⁸⁵ Talat Aydemir, *a.g.e.*, 232-236

¹⁸⁶ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 192-193

¹⁸⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 240-243

¹⁸⁸ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 83-84

nihayet 19 Kasım 1961 tarihinde CHP-AP koalisyonu kurulduğu açıklanmıştır. 19 Kasım 1961 tarihinde açıklanan hükümet üyeleri:

Başbakan: İsmet İnönü

Başbakan Yardımcısı: Akif Eyidoğan

Devlet Bakanı: Turhan Feyzioğlu

Devlet Bakanı: Necmi Ökten

Devlet Bakanı: Nihat Su

Adalet Bakanı: Sahir Kurutluoğlu

Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar

İçişleri Bakanı: Ahmet Topaloğlu

Dışişleri Bakanı: Selim Sarper

Maliye Bakanı: Şefik İnan

Milli Eğitim Bakanı: Hilmi İncesulu

Bayındırlık Bakanı: Emin Paksüt

Ticaret Bakanı: İhsan Gürsan

Sağlık Bakanı: Suat Seren

Tekel Bakanı: Şevket Buladoğlu

Tarım Bakanı: Cavit Oral

Ulaştırma Bakanı: Cahit Aykar

Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit

Sanayi Bakanı: Fethi Çelikbaş

Basın Yayın Bakanı: Kamuran Evliyaoğlu

İmar-İskan Bakanı: Muhittin Güven¹⁸⁹

Hükümeti kuran iki parti yönetimi ele aldıkları andan itibaren farklı politikalar ile ilgilenmiş, doğal olarak ortak çalışma gücü ön plana çıkmıştır. Başbakanlık görevi verilen İnönü ve partisi CHP, ülkeden halledilmesi gereken temel sorunun iktisadi olduğunu ve bu yönde çalışmalar yapılması gerektiğini söylemiştir. İktidar ortağı Adalet Partisi ise gündeme DP'lilerin affını getirmiş ve bunda ısrarcı olmaya başlamıştır. Ayrıca meclis açılır açılmaz milletvekili ve senatör maaşlarının gündeme alınması da birçok çevre tarafından tepki çekmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 195-201; *Miliyet*, 21 Kasım 1961, s. 1

¹⁹⁰ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1964, s. 24-25

Partilerin bu anlaşmazlıkları ve ülkeyi iyi idare edememeleri ordu içerisinde huzursuzluk yaratmış, ordu içerisindeki gruplar fikirlerini birbirleri ile çekinmeden paylaşmaya başlamışlardır. Ordudaki bu huzursuzluğu gören Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 19 Ocak 1962 tarihinde Genelkurmay binasında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya kuvvet komutanları, Genelkurmay ve Kara Kuvvetleri generalleri, Ankara’da bulunan birlik ve okul komutanları katılmış, toplantı 70 kişiyi bulan bir kalabalık ile saat 17.00’da başlamıştır.¹⁹¹

Toplantıda açılış konuşmasını yapan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, ülkedeki gidişatın kötü olmadığını, askeri bir müdahaleye henüz ihtiyaç duyulmadığını ve Başbakan İsmet İnönü’ye destek verilmesi gerektiğini söylemiştir. Sunay, yaptığı açıklamasının ardından sözü ilk olarak kuvvet komutanlarına vermiş, komutanlar da Sunay’ın görüşlerine katıldıklarını ve İnönü’nün desteklenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Daha sonra söz hakkı alan generaller de İnönü’nün desteklenmesi konusunda Sunay’a hak vermişlerdir. Generallerden sonra sıra albaylara gelince ortamda bir huzursuzluk ve tedirginlik baş göstermiştir. Albaylardan ilk söz hakkı alan Jandarma Subay Okulu Komutanı Kurmay Albay Necati Ünsalan olmuştur. Ünsalan, fiziksel enerjisi bitmiş 80 yaşındaki bir adam olan İnönü’ye güvenilemeyeceğini, ülkenin bu durumda gelişemeyeceğini söylemiş ve generaller ile aynı fikirde olmadığını belirtmiştir. Ünsalan’dan sonra söz alan Kurmay Albay Emin Arat’ta Genelkurmay Başkanı’nın fikirlerinin yanlış olduğunu ve ülkedeki huzursuzluğun gittikçe büyüdüğünü söylemiştir. Daha sonra söz hakkı alan Ankara Merkez Komutanı Selçuk Atakan’da albay arkadaşlarının fikirlerine katıldığını ve ülkenin gidişatının iyi olmadığını söylemiştir.¹⁹²

Albayların konuşmalarından sonra sıra Harp Okulu Komutanı ve Albaylar Cuntası’nın lideri Kurmay Albay Talat Aydemir’e gelmiştir. Aydemir, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’a hitaben: *“Paşam ben bugünkü durumların bu şekle döneceğini ta Temmuz ayında söylemiştim. Hatırlarsanız, o zaman Güney Kore’ye muvazi gidiyoruz demiştim. Bu memlekette yüzde yüz ikinci bir ihtilalin olacağına inanıyorum. Hiyerarşik sisteme bağlı olmak üzere yapılan bir ihtilal en az zaiyat ve memlekete en az zararlı şekilde olur. Silahlı Kuvvetler parçalanmaz.”* diyerek fikirlerini belirtmiş ancak Sunay olası bir ihtilal fikrine kesinlikle karşı çıkmıştır.¹⁹³ Talat Aydemir sözlerine devam etmiş, ordunun alt kademelerinden gelen baskının arttığını ve hiçbir komutanın birliğine tam anlamı ile hakim olmadığını, kıtasına hâkim olan komutanların ayağa kalkması gerektiğini söyleyerek odadaki herkese meydan okumuştur. Toplantıda bulunan komutanlardan hiçbirinin ayağa kalkmaması orduda yaşanan huzursuzluğu ve birliğin parçalanmasını meydana çıkarmıştır. Toplantıda herkesin sözü bittikten sonra tekrar söz alan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, İnönü’ye giderek ordunun kendisini destekleyeceğini söyleyeceğini açıklamıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan albaylar söz hakkı istememiş ancak tepkilerini belli etmişlerdir. Toplantı sonunda Cevdet Sunay, Talat Aydemir’e çok ateşli ve çok heyecanlı bir asker olduğunu söylemiş, Aydemir de buna karşılık Sunay’a: *“Ben sadece gerçekleri söylüyorum, kimin haklı veya haksız olduğunu olaylar gösterecektir.”* diye karşılık vermiştir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 62

¹⁹² Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s. 27

¹⁹³ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 85-86

¹⁹⁴ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 87

Genelkurmaydaki toplantı bittikten sonra Ankara’da bulunan Albaylar Cuntası kendi arasında bir toplantı yapmış ve bazı kararlar almışlardır. Alınan kararlar alt kademedeki birliklere gönderilmiştir. Albayların kendi aralarında aldıkları kararlar:

1.) Demokratik rejimde Silahlı Kuvvetler bir şahıs veya zümreyi destekleyemez. Bu hareket, Anayasaya aykırıdır. Silahlı Kuvvetler CHP’yi desteklemeye devam ederse siyasetin içinde kalacak ve muhalefet tarafından yıpratılacaktır.

2.) İnönü ve CHP’den başkasına iktidarın verilmesinin memleketi anarşiye götüreceği kumandanlarca kabul ediliyorsa, hiçbir şahıs ve zümre menfaatine olmamak ve Atatürk ilkelerini esas alan bir düşünce etrafında plan yapmak şartıyla ancak iktidara el konulabilir.¹⁹⁵

1.12. Nuri Beşer Olayı ve 9 Şubat Protokolü

1962 yılına girildiğinde koalisyon ortaklarının farklı görüşleri ve ülkedeki kutuplaşmanın artarak devam etmesi ordu içerisindeki huzursuzluğun artmasına sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasi bir olay da ordunun tahrik edilmesine neden olmuş, asker açık açık ihtilal fikirleri konuşmaya başlamıştır. Orduyu bu derece tahrike sürükleyen olay AP Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer’in adının karıştığı bir olaydır.

27 Ocak 1962 akşamı AP Zonguldak milletvekili Nuri Beşer, birkaç arkadaşı ile Anadolu Kulübüne giderek sohbet etmeye başlamışlardır. Zaman ilerledikçe alkolün etkisi Nuri Beşer’de artmış ve Beşer herkesin duyacağı şekilde subaylara ve eşlerine ağır hakaretler etmiştir. Bu olayı farklı masalardan birinde oturan ve eski bir subay olan İller Bankası Müdürü duymuş, yerinden kalkarak Nuri Beşer ile tartışmaya başlamıştır. Ertesi gün olayın basın, siyasi ve ordu çevrelerince duyulması ile işler büyümüştür.¹⁹⁶

Subayların öfkeli durumları karşısında kendisi de eski bir asker olan AP lideri Ragıp Gümüşpala, Nuri Beşer’i hızlı bir karar ile partiden ihraç etmiş ve olayların partisi ile alakalı olmadığını beyan etmiştir. Parlamentoda Beşer’in dokunulmazlığı kaldırılmış, Nuri Beşer yargılanarak bir yıl hapis ve dört ay Tatvan’a sürgün cezası almıştır.

Başbakan İsmet İnönü, Nuri Beşer Olayı’nın orduda yaşattığı infiali tahmin etmiş ve orduyu yatıştırmak için İstanbul ve Ankara’daki birlikleri ziyaret etme kararı almıştır. İnönü, ilk olarak Ocak ayının sonunda İstanbul’a hareket etmiştir. Burada ilk olarak Faruk Güventürk’ün komutası altındaki 66. Tümeni ziyaret eden İnönü, askerler ile beraber sohbet etmiş ve onlara hitaben konuşma yapmıştır. İnönü daha sonra Faruk Gürler’in komutasındaki Harp Akademileri’ni ziyaret etmiş, burada subaylara hitaben ordunun politika dışında kalmasını söylemiş ve olası bir müdahalenin karşısında bulunacağını ima etmiştir.¹⁹⁷

İnönü’nün İstanbul’daki askeri birlikleri ziyareti dönemin basınında geniş yer bulmuştur. *Cumhuriyet* gazetesinde İnönü’nün askeri birliklere vazifelerini anlattığı ve ordu olarak siyasete

¹⁹⁵ Dündar Seyhan, *a.g.e.* , s. 167

¹⁹⁶ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 207-208

¹⁹⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 269-270

karışmamaları gerektiği ön plana çıkmıştır. Aynı gazetede İnönü'nün Harp Akademilerine gidip subaylarla sohbet ettiği ve dersleri takip ettiği de bildirilmiştir.¹⁹⁸

Milliyet Gazetesinde ise İnönü'nün İstanbul'a geldiği ve burada Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile görüştüğü bildirilmiş, İnönü'nün askerler ile yapacağı görüşmelerin olumlu gideceği yazılmıştır.¹⁹⁹ Aynı gazetenin 1 Şubat sayısında ise İnönü'nün ünlü 66 Tümeni teftiş ettiği, burada subaylarla sohbet ettiği ve onlara siyaset dışı kalmaları gerektiğini söylediği yazılmıştır.²⁰⁰

CHP'nin yayın organı olan *Ulus* Gazetesinde ise İnönü'nün İstanbul Orduevi'nde I. Ordu Komutanı Cemal Tural ve I. Orduya bağlı subaylar ile fikir alışverişinde bulunduğu ve askerlere siyasetten uzak kalmaları gerektiğini belirttiği yazılmıştır.²⁰¹

Başbakan İsmet İnönü, İstanbul'daki askeri birlikleri ziyaret ettikten sonra Ankara'ya dönmüş ve burada Harp Okulu'nu ziyaret etmek istemiştir. İnönü'nün Harp Okulu'nu ziyaret etmesindeki temel etken ise okul komutanı olan Talat Aydemir'in adının ortalıkta çok sık geçmesi olmuştur. İnönü, yanında General Nihat Tulunay ve General Zeki İlder ile birlikte Talat Aydemir'i bizzat okulunda görmek adına 5 Şubat 1962 günü Harp Okulu'na gitmiştir. Ancak Harp Okulu'na gelen İnönü, burada beklenmedik bir sürpriz ile karşılaşmıştır. İsmet İnönü'nün öğrenciler ile temas etmesini istemeyen Talat Aydemir, öğrencileri eğitim için okul dışına göndermiştir. Beklenmedik sürpriz karşısında öğrenciler ile konuşma fırsatı bulamayan İnönü, okulda bulunan subaylar ile yemek yedikten sonra Harp Okulu'ndan ayrılmıştır.²⁰²

Harp Okulu II. Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta, İnönü'nün okulu ziyareti hakkında: *"Biz önce İnönü'nün kim olduğunu unuttuk. İnönü, Kurtuluş Savaşı'nın Batı Cephesi Komutanı idi. Lozan'ın diplomatı, Cumhuriyetin kurucularından, İnkılapçı Başbakan ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk'ten sonraki cumhurbaşkanı ve şimdi ihtilal sonrasının başbakanıydı."* diyerek görüşlerini belirtmiş, o gün için İnönü'ye karşı ayıp edildiğini belirtmiştir.²⁰³

İnönü'nün Harp Okulu'nu ziyareti basında yankı uyandırmış, *Cumhuriyet* Gazetesi İnönü'nün Merasim Kıtası'nı teftiş sırasında Malatyalı bir öğrencinin bayıldığını yazmış, ayrıca İnönü'nün Harp Okulu'ndan mutlu ve gözleri yaşlı bir şekilde ayrıldığı belirtilmiştir.²⁰⁴

Ulus Gazetesinde ise İnönü'nün Harp Okulu'nda subaylar ile birlikte yemek yediği ve eski anılarından söz ettiği yazılmıştır. İnönü'nün Harp Okulu çıkışında gazetecilere hitaben eski günlerini yâd ettiğini söylemesi de gazetede yer almıştır.²⁰⁵

Ancak İnönü'nün askeri birlikleri ziyaret etmesi ordudaki huzursuzluğa son vermemiştir. İnönü'nün ziyaretlerinin hemen ardından 9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul Askeri Valisi Refik Tulga, Balmumcu Çiftliği'ndeki Jandarma Tugayı'nda bir toplantı tertip etmiştir. Toplantıya Ankara'dan

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1962, s. 1

¹⁹⁹ *Milliyet*, 29 Ocak 1962, s. 1

²⁰⁰ *Milliyet*, 1 Şubat 1962, s. 1

²⁰¹ *Ulus*, 30 Ocak 1962, s. 1

²⁰² Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 147

²⁰³ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* s. 277

²⁰⁴ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1962, s. 1

²⁰⁵ *Ulus*, 6 Şubat 1962, s. 1

da temsilci gönderilmesi istenmiş, bu karar doğrultusunda Dündar Seyhan, Necati Ünsalan, Selçuk Atakan, Galip Gültekin ve Orhan Topçuer yapılan toplantıya katılmışlardır. Toplantıda ilk söz hakkı Ankara'ya verilmiş, bu doğrultuda ilk konuşmayı Dündar Seyhan yapmıştır. Dündar Seyhan, Ankara grubunun görüşlerini izah etmiş ve askeri müdahale fikrinin baskın olduğunu ortaya koymuştur. Seyhan'dan sonra söz alan kişiler ise müdahale için hava kuvvetlerinin de katılması fikrini ileri sürmüşlerdir. Refik Tulga ise konuyu Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel ile görüşeceğini söylemiştir.²⁰⁶

Uzun saatler süren toplantının sonunda oylama yapılarak askeri müdahale fikri benimsenmiş ve Kurmay Yarbay Osman Deniz'in el yazısı ile hazırlanan "9 Şubat Protokolü" adı verilen belge kabul edilmiştir. Hazırlanan protokol maddeleri:

1.) Korgeneral Refik Tulga Ankara'ya gidecek, Hava Kuvvetleri Komutanı ile temas edecektir.

2.) Planlar 10 Şubat günü İzmit'te Ankara'nın mümessilleri ile birlikte koordine edilerek protokole bağlanacaktır.

3.) Harekât için hiyerarşik sistem kabul edilmiştir. Fakat her türlü teşebbüs yapıldıktan sonra Silahlı Kuvvetler Birliği ekseriyetinin kararı kati ise bu kararı tatbik edecek en kıdemli kumandanın emri ile karar tatbik mevkiine konacaktır.

4.) Silahlı Kuvvetler bir bütündür. Her karara müşterek varılacaktır.

5.) Kararın zamanı Silahlı Kuvvetler Kumandanlığınca emredilecektir. Bu husus İstanbul'daki kumandanlar tarafından temin edilecektir. Harekât 28 Şubat'ı geçmeyecektir.²⁰⁷

9 Şubat Protokolü'nü imzalayan Ankara grubu, 10 Şubat günü İzmit'te XV. Kolordu Komutanı Fikret Esen'in liderliğinde toplanmış ve görüşmelerin sonucunda müdahale sonrası durum için ek bir protokol hazırlanmıştır. Hazırlanan ek protokol metninin maddeleri:

1.) Yasama yetkisi "Güvenlik Konseyi" adı altında kurulacak yirmi beş kişilik asker ve sivil karışımı bir konseyde toplanacaktır. Genelkurmay Başkanı, dört kuvvet komutanı konseyin tabii üyeleridir.

2.) Bir süre sonra milli bir meclis kurulacaktır.

3.) Hükümet memleketin en seçkin ve yetkili kişilerinden Güvenlik Konseyi tarafından seçilecektir.

4.) Eski MBK üyeleri otuz yedi kişi olarak kabul edilir. İçlerinden seçilenler milli mecliste görev alabilirler.

5.) Beynelmilel taahhütlerle köklü bir değişikliğe gidilmeyecektir.

6.) EMİNSU'lardan inkılap hareketlerinin kilit noktalarında büyük ölçüde faydalanılacaktır.

²⁰⁶ Dündar Seyhan, *a.g.e*, s. 173-174

²⁰⁷ Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 313-314

7.) 27 Mayıs İhtilali'nin gerçekleştiremediği reformların uygulanabilmesi için gerekli bütün tedbirler bir an evvel alınacaktır.²⁰⁸

9 Şubat Protokolü'nün imzalamasının ardından 11 Şubat tarihinde Ankara'da bir toplantı yapılmış ve protokol Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve yardımcısı Emin Arat tarafından da imzalanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁸ Dündar Seyhan, *a.g.e.* , s. 176-177

²⁰⁹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 290-291

İKİNCİ BÖLÜM

2. ALBAY TALAT AYDEMİR'İN DARBE GİRİŞİMLERİ

(22 ŞUBAT 1962 – 21 MAYIS 1963)

2.1 22 Şubat İhtilali'ne Giden Süreç

9 Şubat'ta İstanbul'da Askeri Vali Refik Tulga önderliğinde imzalanan protokolün Ankara'da İsmet İnönü tarafından öğrenilmesi sonucu, İnönü ilk iş olarak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile görüşmeyi uygun bulmuştur. İnönü ile Sunay'ın görüşmesinde ihtilal hazırlığı içerisinde olan cuntanın dağıtılması ve emekliye ayrılmaları kararlaştırılmıştır. Cevdet Sunay ilk iş olarak protokolü imzalayan generaller ile görüşüp, onlardan attığı imzaları geri almalarını istemeyi düşünmüştür.²¹⁰

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 9 Şubat Protokolü'nü imzalayan İstanbul ekibini 18 Şubat 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na davet etmiştir. Ankara'ya gelen generaller toplantıdan önce albaylar ile görüşmeyi tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda Refik Tulga, Faruk Gürler ve Refet Ülgenalp Paşalar Ankara Orduevi'nde Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan ile görüşmüşlerdir. Buluşmada Talat Aydemir, generallere hitaben: *"Bu iş 23 Ekim'deki gibi olmasın. Tekrar cayılmasın. O takdirde astlarımızın bizlere ve sizlere karşı itimatları sarsılır."* demiş, generaller de buna karşılık: *"Emeklilik istidalarımızı ve rütbelerimizi cebimize koyarak geldik."* cevabını vermişlerdir. Aydemir'in generallere karşı son sözü ise: *"Bunu inşallah toplantıdan sonra göreceğiz."* olmuştur.²¹¹

18 Şubat 1962 tarihinde Genelkurmay'da yapılan toplantıda Cevdet Sunay, durumun kötü olduğunu ancak İnönü'nün desteklenmesi gerektiğini söylemiş, olası her türlü müdahaleye karşı olduğunu bildirerek generallerden attıkları imzayı geri almalarını istemiştir. İstanbul Valisi Refik Tulga dışındaki generaller imzalarını geri alacağını ve İnönü'yü destekleyeceklerini söylemiştir. Refik Tulga da kararını İstanbul'a gittikten sonra vereceğini söylemiştir.²¹²

Cevdet Sunay'ın generaller ile toplantısı bittikten sonra Ankara'da albaylar Harp Okulu'nda bir toplantı yapmayı uygun görmüşlerdir. 18/19 Şubat gecesi 01.00'da Ankara'daki Birlik Komutanları Harp Okulu'nda toplanmışlardır. Toplantıya Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, Emin Arat, Selçuk Atakan gibi albaylar katılmışlardır. Toplantıda Dünder Seyhan ve Necati Ünsalan müdahale fikrini savunmuş, geç kalırsa karşı taraf tarafından saf dışı bırakılacaklarını söylemişlerdir. Ancak Talat Aydemir, İstanbul'dan habersiz bir müdahalenin olamayacağını söylemiş, bu doğrultuda İstanbul'a bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²¹³

²¹⁰ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, S. 215

²¹¹ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 95-96

²¹² Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 66

²¹³ Dünder Seyhan, *a.g.e.*, s. 180-181

İstanbul'dan gelen generaller ile görüşen ve onların kararını değiştiren Cevdet Sunay, 19 Şubat günü Ankara'da bulunan albayları toplantıya çağırıştır. Yapılan toplantıya generallerden Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür ve Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk; albaylardan ise Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Merkez Komutanı Selçuk Atakan ve Jandarma Subay Okulu Necati Ünsalan katılmıştır. Toplantıda konuşan Sunay, müdahale fikrinden vazgeçilmesini ve ordu olarak İnönü'nün desteklenmesi gerektiğini albaylara söylemiştir. Albaylardan söz hakkı alan Selçuk Atakan, Cevdet Sunay'a hitaben: *"Biz ihtilalin emir komuta düzeni içinde yapılmasını istiyoruz. Kendinizi yetersiz buluyorsanız diyecek bir şey yok. Ancak alttan gelen baskıları güçlkle önlediğimizi söylemeliyim. Alttan gelen baskıları bizim yaptığımızı düşünüyorsanız burada istifalarımızı verelim."* diyerek tepkisini göstermiş, söz alan Talat Aydemir'de : *"En iyisi istifa etmemizdir."* diyerek arkadaşını destek çıkmıştır. Ancak Sunay, istifaları kabul etmemiş ve albaylardan görevlerine devam etmelerini ve politika dışında kalmalarını istemiştir.²¹⁴

Cevdet Sunay, albaylarla yaptığı toplantıdan sonra Talat Aydemir ve ekibinin ihtilalde kararlı olduğunu anlamış ve sonuç olarak grubu tasfiye etme kararı almıştır. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel ile görüşme yapan Sunay, 20/21 Şubat gecesi ihtilalci albayların havacılar tarafından tevkif edilmelerini kararlaştırmıştır. Ancak Talat Aydemir, 20 Şubat günü birkaç farklı kişiden kendilerine karşı bir tasfiye hareketi yapılacağını öğrenmiş ve tedbir olarak geceyi Harp Okulu'nda geçirmeye karar vermiştir.

Talat Aydemir hatıralarında 20 Şubat günü akşam saatlerinde Başbakanlık'ta çalışan bir arkadaşının yazılı bir mesaj gönderdiğini ve mesajda 21 Şubat günü tevkif edileceği bilgisinin bulunduğunu aktarmıştır. Ayrıca üniversiteli bir gencin gelip havacıların 13 Kasım harekâtı gibi bir olaya tekrar kalkışacaklarını bildirmesi ve gazeteci Mete Akyol'un Aydemir'i arayarak tevkif edilme olayının doğru olup olmadığını sorması Aydemir'i tedbir almaya sevk etmiş ve Talat Aydemir geceyi Harp Okulu'nda geçirmeyi planlamıştır.²¹⁵

Cevdet Sunay ve İrfan Tansel'in hazırladığı plana göre 20/21 Şubat gecesi Hava Kuvvetleri alarma geçecek ve ihtilalci albayları tevkif ederek yaşanan huzursuzluğu sona erdirecektir. Planın başlatılması ile birlikte Tabi Senatör Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat resmi elbiselerini giymiş ve Hava Kuvvetlerine gelerek operasyonu idare etmeye başlamışlardır. Harekete geçen havacılar bazı karacı albayları tevkif edince karacı birlikler de karşı alarm ile teyakkuz durumuna geçmişlerdir. Ankara'daki pek çok birlikten Talat Aydemir'e telefonlar gelmiş, alarm verilip verilmeyeceği sorulmuştur. Aydemir, alarm verilmemesini ancak hazır durumda bulunulmasını birliklere bildirmiştir. Havacıların harekâtı karşısında Harp Okulu'nun yanında bulunan Tank Taburu'nun harekete geçmesi Ankara'da herkesi paniğe sürüklemiştir. Tasfiye hareketini yapan havacı ekip de karacıların ani tepkisi ile birlikte başarısızlığa uğrayacaklarını düşünmüşlerdir.²¹⁶

Talat Aydemir, Tank Taburunun harekete geçtiğini ve Genelkurmay'a doğru ilerlediğini öğrengince II. Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta'yı çağırış ve tankların ilerleyişini durdurmasını istemiştir. Tankları Genelkurmay'a varmak üzere yakalayan Bahtiyar Yalta, Tank Taburu başında

²¹⁴ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 308-310

²¹⁵ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 218-219

²¹⁶ Can Kaya İsen, *a.g.e.* , s. 32

bulunan İlhan Baş'a tankların geri kışlalarına dönmesini söylemiştir. Tank Taburunun şehre inişini önleyen Yalta, daha sonra harekete geçmek üzere olan 229. Piyade Alayı'na gitmiş ve harekete geçmemelerini söylemiştir.²¹⁷

21 Şubat sabahı Cevdet Sunay, yaşanan olayların sorumluları oldukları düşündüğü Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan'ı Genelkurmay'a çağırıştır. Genelkurmay'a gelen albaylar burada Muhittin Önür ve Abdurrahman Doruk'un da bulunduğunu görmüşlerdir. Sunay, albaylara hitaben Hava Kuvvetlerinin kendisine ultimatoma verdiği ve bu ultimatoma ancak albayların yerlerinin değiştirilmesi ile kaldırılacağını söylemiştir. Sunay'ın sözleri üzerine Talat Aydemir: *"Ben Allah'tan başka kimsenin himayesine girmem. Bu işte ben suçlu değilim."* demiş, belindeki tabancasını masanın üstüne koyarak hatalı olduğu düşünülürse vurulmayı istediğini söylemiştir. Talat Aydemir, daha sonra yaşanan olaylar hakkında havacılar ile yüzleşmeye hazır olduğunu söylemiş ve havacıları temsilen General Hüsnü Özkan Genelkurmay'a davet edilmiştir. Ancak yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve toplantı bitmiştir.²¹⁸

21 Şubat 1962 tarihinde yaşanan olayların kesin şekilde sonuçlanması için Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel, Talat Aydemir ile görüşme isteğinde bulunmuştur. Ancak Talat Aydemir görüşme isteğinin bir tuzak olabileceğini düşünerek toplantı için Bahtiyar Yalta'yı görevlendirmiştir. 21 Şubat günü saat 19.30'da Hava Kuvvetlerine giden Bahtiyar Yalta burada İrfan Tansel, Hüsnü Özkan, Halim Menteş ve Fevzi Arsin ile görüşmüştür. Yapılan görüşmelerin sonucunda 22 Şubat günü karacı ve havacı subayların Genelkurmay'da toplanması kararlaştırılmıştır. Bahtiyar Yalta, anılarında toplantıda alınan kararları maddeler halinde belirtmiş, bu maddeler:

1.) 20/21 Şubat gecesinde yaşanan olayların etkilerini gidermek üzere 22 Şubat 1962 günü saat 10.00'da ilgililer, Genelkurmay'da toplanacaktır.

2.) Hava Kuvvetleri alarmı kaldıracaktır.

3.) Karacılarla ilgili; zorunlu izin, atama ve emekliye sevk işleri üzerinde durulacak.²¹⁹

Harp Okulu'na dönen Yalta, toplantıda alınan kararları Aydemir'e bildirmiştir. Aydemir, 22 Şubat tarihinde olacak toplantının bir tuzak olabileceğini düşünerek yerine Harp Okulu Alay Komutanı Turgut Alpagut'un gitmesini düşünmüştür. 22 Şubat sabahı Aydemir, önceki gün yaşanan olayların bir raporunu Akademi Kurmay Başkanı Emin Aytekin'e bildirmiştir. Aydemir, ayrıca karşı tedbir olarak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a 3 maddelik bir muhtıra göndermiştir. Muhtıranın maddeleri:

1.) Resmi elbiselerini giyerek harekete geçen Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat hakkında kanuni işlem yapılması.

2.) İşbirliği yaptıkları ikinci başkan Memduh Tağmaç'ın vazifesinden uzaklaştırılması.

²¹⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 326-328

²¹⁸ Talat Aydemir, *a.g.e.* , 101

²¹⁹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 357-362

3.) Tayinleri yapılan subayların yerlerine iadesi.²²⁰

22 Şubat 1962 günü Genelkurmay'a toplantıya giden Turgut Alpagut ve Merkez Komutanı Selçuk Atakan'ın gözaltına alındığını öğrenen Aydemir, arkadaşlarını kurtarmak adına girişimlere başlamaya karar vermiştir. Aydemir, ilk iş olarak Harp Okulu'nda bulunan altı yüz civarındaki öğrenciyi Öğrenci Subay Taburunda bulunan sinema salonuna toplayarak konuşma yapmayı planlamıştır.²²¹

2.2. Talat Aydemir'in İlk Darbe Girişimi: 22 Şubat 1962

22 Şubat 1962 günü Cevdet Sunay, Genelkurmay'a Talat Aydemir ve Harp Okulu Alay Komutanı Turgut Alpagut'u çağırıştır. Dündar Seyhan ve Selçuk Atakan'ın toplantıya Talat Aydemir'in gelmemesini ve olayları Harp Okulu'ndan takip etmesini istemeleri üzerine Aydemir, Genelkurmay'daki toplantıya katılmamıştır. Kısa bir süre sonra Selçuk Atakan, Turgut Alpagut ve diğer arkadaşlarının Genelkurmay'da enterne edildiğini öğrenen Talat Aydemir, hemen bir durum değerlendirmesi yapmaya başlamıştır.²²²

Dündar Seyhan'ın teklifi üzerine Aydemir ilk iş olarak Harp Okulu öğrencileri ile konuşmayı ve olanları onlara anlatmayı uygun bulmuştur. Aydemir, Harp Okulu'nun konferans salonunda toplanan altı yüz civarı Harbiyeli öğrenciye son günlerde yaşadıkları durumu anlatmış, komutanlardan bazılarının Genelkurmay'da gözaltına alındıklarını söylemiş ve kendilerine destek olup olmayacaklarını sormuştur. Harp Okulu öğrencilerinin komutanlarına destek olacaklarını söylemeleri üzerine saat 13.30'da Harp Okulu'nda alarm zili çalmış ve Aydemir ekibinin karşı direnişi resmen başlamıştır. Harp Okulu'nun alarm zili çaldıktan kısa bir süre sonra Tank Okulu, Tank Taburu, Süvari Grubu ve Zırhlı Birlikler de Aydemir'in yanında olarak alarm haline geçmiş ve saat 15.00'da tüm kıtalar harekâta hazır hale gelmiştir. Harekâtın parolası Halaskar, işareti ise Fedailer olarak kabul edilmiştir.²²³

Harp Okulu'nun alarm durumuna geçmesi Ankara'da bir paniğe yol açmış, uzun süredir bir ihtilal havası sezilen şehirde, gergin saatler başlamıştır. Durumu öğrenen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Harp Okulu Komutanlığına Tuğgeneral Semih Sancar'ı atayarak görevine başlamasını emretmiştir. Saat 16.00 civarında yanında Kurmay Albay Mithat Ceylan ile Harp Okulu'na gelen Semih Sancar, okul kapısında eli silahlı öğrenciler tarafından karşılanmış ve içeriye alınmamıştır. Semih Sancar'ın komutayı devralmaya geldiğini öğrenen Talat Aydemir ve ekibi, Generali içeriye alıp durumu bizzat göstermek istemişlerdir. Semih Sancar, bu şartlar altında komutayı alamayacağını gözleri ile görmüş ve o sırada yaşadığı mide spazmı yüzünden de zor durumda kalmıştır. Talat Aydemir'in onayı ile Semih Sancar ilk önce revire kaldırılmış, ardından da geldiği otomobile bindirilerek serbest bırakılmıştır.²²⁴

Harp Okulu'nun alarm durumuna geçtiği sırada mecliste bütçe görüşmeleri devam etmekte iken, olaylar milletvekilleri tarafından öğrenilince görüşmelere ara verilmiş, çoğu milletvekili

²²⁰ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 97-97

²²¹ Dündar Seyhan, *a.g.e.* 193

²²² Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 102-103

²²³ Dündar Seyhan, *a.g.e.* , s. 193

²²⁴ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 400

bulduğu vasıtalarla şehri terk etmeye başlamıştır. Verilen aranın sona ermesinin ardından bütçe görüşmeleri neredeyse boş bir salonda yapılmaya devam etmiş, kısa bir süre sonra çoğunluk sağlanamayınca görüşmeler ertesi güne bırakılmıştır.²²⁵

Olayların kısa sürede büyümesi ile birlikte bir gün önce Hava Kuvvetlerine temsilci olarak giden 2. Tabur Komutanı Bahtiyar Yalta, tekrardan gidip İrfan Tansel ile görüşmek istemiştir. Hava Kuvvetlerine giden Bahtiyar Yalta'yı burada General Hüsni Özkan ve Halim Menteş karşılamıştır. Yalta, İrfan Tansel ile görüşmesi gerektiğini söylemiş, ancak Tansel'in orada olmadığı cevabını almıştır. Bunun üzerine telefonla görüşme talebinde bulunan Yalta, Tansel ile telefonda görüşmüş ancak olumlu bir karşılık alamayınca Hava Kuvvetleri'nden ayrılarak tekrar Harp Okulu'na dönmüştür.²²⁶

Talat Aydemir ve ekibinin alarımını öğrenen hükümet, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in emri üzerine saat 16.00'da Çankaya'da toplanmıştır. Toplantıya Başbakan İnönü, bakanlar, YTP lideri Ekrem Alican, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür, Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel katılmıştır. Toplantıda Aydemir'e karşı alınacak tedbirler konuşulmuş, alınan ilk tedbirler ise:

1.) *Parti liderleri, harekâtı desteklemediklerine ve demokratik nizamı sonuna kadar koruyacaklarına dair bir bildiri yayınlayacaktır.*

2.) *Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, radyoda kendi seslerinden halka ve orduya hitap eden konuşmalar yapacaktır.*

3.) *Hava Kuvvetlerine ait jetler Harp Okulu üzerinde gösteri uçuşu yapacaklardır.*²²⁷

Toplantıda alınan bir diğer karar ise Ankara dışındaki birliklerin Ankara'ya getirilerek Harp Okulu'na karşı kullanılması olmuştur. Çubuk'tan gelen 230. Piyade Alayı ve Polatlı'dan gelen bazı kıtalar şehre geldiklerinde Genelkurmay yerine Harp Okulu'nun emrine girmiş ve Ankara'da bir anda Talat Aydemir'in karşı konulmaz gücü ortaya çıkmıştır. Saat 16:00 civarında Tank Taburu'nun Harp Okulu önüne gelerek Genelkurmay ve Meclis'i göz hapsine alması Talat Aydemir'in gücünü ortaya koymuştur.²²⁸

Saat 16.00'da Çankaya Köşkü'nde başlayan toplantı sırasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda da olaylar baş göstermiştir. Cevdet Sunay tarafından atanan Muhafız Birliği Komutanı Cihat Alpan, alaya tam hâkim olamamış ve zafiyet ortaya çıkmıştır. Bu sırada Süvari Grubu Komutanı Kurmay Binbaşı Fethi Gürcan, alaya giderek Cihat Alpan'ı tevkif etmiş ve köşk bir anda ihtilalcilerin eline geçmiştir. Fethi Gürcan, köşkü kuşattıktan sonra Aydemir ile iletişime geçmeye çalışmıştır. Uzun süren uğraşların ardından Fethi Gürcan, Aydemir'i aramış ve: *“Albayım, şimdi*

²²⁵ Can Kaya İsen, *a.g.e.* , s. 43

²²⁶ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 394-396

²²⁷ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* s. 240-241

²²⁸ Can Kaya İsen, *a.g.e.* , s. 41-42

burada kuvvet komutanları, İnönü dâhil bütün kabine köşkte toplantı halindeler. Şimdi hepsini enterne edeyim mi? Hesaplarını göreyim mi?” diye sormuştur. Aydemir ise cevaben: “ Hayır, serbest bırakacaksınız. Çıkacaklar.” demiş ve ihtilalin kan dökmek için yapılmadığını söylemiştir.²²⁹

Dündar Seyhan, 1966 yılında yazdığı anılarında Aydemir’in Fethi Gürcan’a verdiği emri eleştirmiş ve yanlış bulduğunu söylemiştir. Seyhan: *“Toplantı yapanların emrimizdeki kuvvetler tarafından ele geçirilmesi herhalde durum üstünlüğümüzü sağlayacak, beklediğimiz uzlaşmayı kolaylaştıracaktı. Aydemir’in bu yanlış kararı ve emri Türk tarihinin akışını değiştirmiştir.”* diyerek olay hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.²³⁰

Çankaya Köşkü’nde yapılan toplantı biterken Yeni Türkiye Partisi lideri Ekrem Alican, Talat Aydemir ile akrabalık bağının bulunduğunu ve taleplerinin öğrenilmesi adına Harp Okulu’na gidebileceğini bildirmiştir. İsmet İnönü ilk önce bu kararı doğru bulmamış, Alican’a tutuklanabileceğini söylemiştir. Ancak Ekrem Alican gitme talebinde ısrar edince bu duruma onay verilmiştir. Saat 19.00 civarında Harp Okulu’na gelen Ekrem Alican, burada Talat Aydemir, Dündar Seyhan ve Kurmay Albay Emin Arat ile karşılaşmıştır. Ekrem Alican, karşısında bulunanlara taleplerinin ne olduğunu sorunca sözü Dündar Seyhan almış ve Harp Okulu’nun taleplerini sıralamıştır. Ekrem Alican’a söylenen istekler:

- 1.) TBMM’nin dağıtılması,
- 2.) Hükümetin istifa etmesi,
- 3.) Partilerin kendilerini kapatmaları,
- 4.) Son olaylardaki sorumluların teslim edilmeleri,
- 5.) Enterne edilen arkadaşlarının serbest bırakılması,
- 6.) Atama işlemlerinin kaldırılması.²³¹

YTP lideri Ekrem Alican, Harp Okulu’nun isteklerini telefon ile köşke bildirmiş, ancak istekler karşı taraf tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine saat 21.00’da Harp Okulu’ndan ayrılan Ekrem Alican, orta yolu bulamadan tekrar köşke dönmüştür. Alican’ın Harp Okulu’nda bulunduğu sırada köşkte bulunanların ihtilale karşı olduklarına dair ses kayıtları hazırlanmış ve bunların radyodan verilmesi planlanmıştır. Ankara Radyosu saat 19.30’dan itibaren devlet yöneticilerinin ihtilal karşıtı beyanlarını vermeye başlamıştır. Durumun kötüye gittiğini anlayan Talat Aydemir, radyo yayınının durdurulmasını emretmiş, İnönü’nün konuşması başlamadan radyo yayını kesilmiştir. Ancak Hava Kuvvetlerine bağlı subayların vericileri tekrar devreye sokması ile gece yarısından itibaren İnönü ve liderlerin beyanları okunmaya devam etmiştir.²³² İsmet İnönü’nün radyodan verdiği beyan:

²²⁹ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 103

²³⁰ Dündar Seyhan, *a.g.e.* , s. 194

²³¹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 422-425

²³² Yeşim Demir, *a.g.t.* , s. 62-64

“Şanlı ordumuzun şerefli mensupları; meşru hükümetin başkanı ve eski bir ordular kumandanı olarak sizlere hitap ediyorum:

Türk Silahlı Kuvvetler, meşru Anayasayı, demokratik nizami, tehlikeye düşürülmek istenen vatan bütünlüğünü azimle ve başarı ile korumaktadır.

Hükümetimiz temelinde Türk Ordusunun şerefi bulunan Cumhuriyet Anayasasından, milletin ve onun ayrılmaz parçası Türk Silahlı Kuvvetlerinin vazife ve şeref duygusundan aldığı kuvvetle iş başındadır ve duruma hâkimdir.”²³³

Aydemir ve ekibinin alarm durumuna geçmesinden itibaren harekete karşı net bir tavır alan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, ihtilalin ilerleyen saatlerinde tüm illerdeki birlikleri Harp Okulu’na karşı alarm durumuna geçirmiştir. Hava Kuvvetlerinin isyana karşı net bir tavır takınması ve İnönü’nün Hava Kuvvetlerine sığınması Ankara’yı bir iç savaşın eşiğine getirmiştir.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Talat Aydemir ve ekibine yazılı bir mesaj göndermiştir. Sunay’ın gönderdiği yazılı mesaj: “ *Derhal herkesin vazifelerine dönmeleri şartıyla şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmediğinden dolayı hadiselere katılanlar hakkında kanuni takibat yapılmayacağına hükümet ve devlet başkanından aldığım teminata dayanarak bende söz veriyorum.*” olmuştur.²³⁴ Sunay’ın gönderdiği mesajın hukuki bir değeri olmadığını söyleyen Aydemir’e bu sefer saat 02.30 civarında İsmet İnönü imzalı mektup gönderilmiştir. İnönü’nün gönderdiği mektupta ise: “ *Silahlı Kuvvetler Baş Komutanının emirlerine uymak ve girilen harekâta derhal son vermek şartı ile şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması göz önünde tutularak harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına hükümet başkanı olarak söz veriyorum.*” yazmıştır.²³⁵

Hava Kuvvetlerinin karşı tarafta bulunması ve harekete geçilmesi durumunda iki kuvvetin çatışma durumunu göz önünde bulunduran Aydemir, saat 02.00 civarında ekibi ile son kez toplantı yapmıştır. Toplantıda Talat Aydemir, Bahtiyar Yalta, Necati Ünsalan, Dünder Seyhan ve Emin Arat bulunmuştur. Toplantıda Hava Kuvvetleri ile çatışma ihtimalin kesin olduğu ve bir iç savaşın çıkabileceği konuşulmuş ve son söz Aydemir’e bırakılmıştır. Aydemir ise herkesi dinledikten sonra harekâtın durdurulmasını ve birliklerin geri kışlarına dönmesini emretmiştir. Aydemir, toplantıdan sonra Harp Okulu öğrencilerini tekrar toplayarak harekâtın durdurulma sebeplerini açıklamıştır. Saat 13.30’da başlayan isyan durumu gece yarısı 03.15’te son bulmuş ve Harp Okulu’nda verilen alarm geri alınmıştır.²³⁶

Talat Aydemir, yazdığı hatıralarında hareketten vazgeçilme sebeplerini maddeler halinde şöyle sıralamıştır:

1.) Hava Kuvvetleri ile bir çatışma olabilirdi.

²³³ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 251-252

²³⁴ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 104

²³⁵ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 104

²³⁶ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 438-439

2.) Harekete geçilseydi tanklar Genelkurmay'ı ve Hava Kuvvetleri Karargâhı'nı yerle bir edecekti.

3.) Yanlış anlaşılma yüzünden bütün memleket sathında bazı hareketler olacak, ordu her yerde birbirine girecekti.

4.) Bütün bunlara rağmen Ankara'da yüzde yüz muvaffak olacaktım. O andan itibaren liderdim. Kan döküldüğü anda mecburen dikta rejimine gidecektim. Bizim amacımız ise dikta değil demokrasi idi.²³⁷

2.2.1. 22 Şubat Olayının Türk Basımına Yansımaları

Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ve ekibinin 22 Şubat günü giriştiği ihtilal denemesi ve bunun başarısızlıkla sonuçlanması dönemin gazetelerinde geniş yer bulmuştur. İhtilal girişiminden sonraki gün çıkan gazetelerin manşetleri hep ihtilal girişimi hakkında olmuş, bazı gazeteler aynı gün içerisinde ikinci ve üçüncü kez baskı yaparak okuyucularına haberleri aktarmışlardır.

Akşam Gazetesi 23 Şubat günü "*Hükümet Duruma Hâkim*" manşeti ile çıkmış, gazetede bazı tayinler dolayısıyla Harp Okulu ve ona bağlı bazı birliklerin isyan durumuna geçtiği, ancak hükümet ve Genelkurmay'ın duruma hâkim olduğu aktarılmıştır. Aynı tarihli gazetede mevcut dört partinin ortak bir bildiri yayımlayarak her türlü askeri müdahaleye karşı oldukları ve demokratik rejimi savunacakları da yazılmıştır.²³⁸

Aynı gazete 24 Şubat günü "*Ordu, Demokrasiyi Korudu*" manşeti ile çıkmış, ihtilalin başarısız olmasında İsmet İnönü ve ordunun azmi ve gayretini ön plana çıkarmıştır. Aynı sayfadaki "*Tansel, 12 saat uçarak harekâtı jetle idare etti*" başlığında Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel'in Harp Okulu'nun alarmından itibaren teyakkuzda bulunduğu ve kendisine bağlı birlikleri hazır vaziyete getirerek isyanın bastırılmasında önemli rolü olduğu yazılmıştır. Gazetenin diğer bir önemli başlığı ise "*Hadiseye karışanlar görevlerinden alındı*" olmuş, haberin içeriğinde Kara Harp Okulu Talat Aydemir ve ekibinin görevlerinden el çektirildiği ve Genelkurmay'da ifade verdikleri belirtilmiştir.²³⁹

Son Havadis Gazetesi 23 Şubat tarihinde "*Asker ve sivil her vatandaş Anayasamızın bekçisidir*" manşeti ile okuyucularına haberleri aktarmaya çalışmış, Ankara'da Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ve bazı birliklerin ihtilal girişiminde bulunduğu ancak hükümet ve ordunun harekete karşı önlemler aldığı ve başarılı olduğu yazılmıştır. İlk sayfadaki "*Hükümet duruma hâkim oldu*" başlığında Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Başbakan İsmet İnönü'nün ihtilal karşısı verdikleri beyannameler verilmiş ve hükümetin tam anlamı ile hâkim olduğu belirtilmiştir. Başlığın devamında ise Çankaya Köşkü'nde mevcut dört

²³⁷ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 106-107

²³⁸ *Akşam*, 23 Şubat 1962, s. 1-5

²³⁹ *Akşam*, 24 Şubat 1962, s. 1-5

partinin ortak bir bildiri hazırlayarak radyodan okunduğu bildirilmiş ve metin gazetede de yer almıştır.²⁴⁰

Aynı gazete 24 Şubat günü “*Meşru hükümet iş başında*” manşeti ile çıkmış, harekâta katılan subayların tevkif edilerek görevlerinden alındıkları ve yerlerine yeni atamaların yapıldığı ve Harp Okulu öğrencilerinin izne çıkarıldığı aktarılmıştır. “*Memlekete Geçmiş Olsun*” yazısında Mümtaz Faik Fenik, Ankara’nın uzun süredir bir isyan havasında bulunduğunu ve bu havanın 22 Şubat’ta Harp Okulu’nun alarına geçmesi ile birlikte gözler önüne serildiğini yazmıştır. Yazısının devamında Anayasa ve Meclise karşı girişilen hareketin başarısız olduğunu ve mevcut düzenin korunması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir. Gazetenin “*İstedikleri neydi?*” başlığında ise Harp Okulu’nun taleplerinin Meclisin feshi ve atamaların durdurulması olduğu açıklanmıştır.²⁴¹

Cumhuriyet Gazetesi ise 23 Şubat tarihinde “*Bir kısım askeri birlikler harekete geçerek Gürsel’den Meclisin feshini istediler*” manşeti ile okuyucularına çıkmış, Ankara’da Kara Harp Okulu ve bazı birliklerin ihtilale kalkıştığını ancak hükümetin aldığı önlemler sonucunda başarısızlığa uğradıkları yazılmıştır. Gazetede isyan karşısında hükümetin Çankaya’da toplandığını, alınan karar ile radyoda okunulması için ihtilal karşıtı beyannamelerin hazırlandığı aktarılmıştır. Gazetede parti liderlerinin hazırladığı ortak bildiri de verilmiş, partilerin 27 Mayıs düzenini bozacak her türlü müdahaleye karşı oldukları vurgulanmıştır. Gazetenin “*Ankara’da cereyan eden olaylar*” başlığında ise ihtilalci kuvvetlerin Meclisin feshi, partilerin kapatılması ve tayinlerin durdurulması gibi isteklerinin olduğu da yazılmıştır.²⁴²

Gazetenin aynı gün çıkan ikinci baskısı “*Ankara’da dün gece başlayan olaylar sona erdi*” manşeti ile verilmiş; 22 Şubat saat 13.30’da başlayan ihtilal girişiminin 23 Şubat saat 05.30’da sonlandığı yazılmıştır. Gazetede Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir’in Genelkurmay’a karşı isyana geçtiği buna karşılık hükümet ve ordunun bu isyana kısa sürede tepki verdiği aktarılmıştır. İhtilale karşı hükümetin Çankaya’da toplandığını bildiren gazete, mevcut partilerin ortak bir beyanname ile ihtilalin karşısında olduğunu da yazmıştır. Gazetenin beşinci sayfasında ise Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Başbakan İnönü’nün radyodaki konuşmaları yer almıştır.²⁴³

Milliyet Gazetesi ise olayları “*Ordu Meşruluğunun Yanındadır*” manşeti ile vermiş, Harp Okulu’nun isyana girişerek Meclisin feshini istedikleri yazılmıştır. Gazete Ankara’da çok hareketli saatlerin yaşandığını, tankların Meclis ve Genelkurmay’ı bile kuşattığını aktarmıştır. “*Başkentte önemli toplantılar yapıldı*” başlığında ise Cemal Gürsel’in liderliğinde hükümetin Çankaya’da toplandığı ve ihtilale karşı kararlar alındığı aktarılmıştır. Gazete alınan kararları partilerin ortak bir bildiri yayınlaması ve Hava Kuvvetlerinin karşı alarına geçmesi olarak okuyucularına sunmuştur.²⁴⁴

Gazete aynı gün ikinci baskısını “*Hareket bastırıldı*” manşeti ile okuyucularına duyurmuştur. Gazetede Harp Okulu ve bazı birliklerin giriştiği isyanın bastırıldığı, harekete

²⁴⁰ Son Havadis, , 23 Şubat 1962, s. 1-5

²⁴¹ Son Havadis, 24 Şubat 1962, s. 1-5

²⁴² Cumhuriyet, 23 Şubat 1962, s. 1-5

²⁴³ Cumhuriyet, 23 Şubat 1962 II. Baskı, s. 1-5

²⁴⁴ Milliyet, 23 Şubat 1962, s. 1-5

öncülük eden subayların gözaltına alınarak Harp Okulu'nun öğrencilerin de izne çıkarıldıkları yazılmıştır. “Ankara'daki Olaylar” başlığında ise isyancıların Meclisin feshi ve atamaların durdurulmasını istedikleri bildirilmiş ancak bu isteklerin hükümet tarafından kabul edilmediği de yazılmıştır. Gazetede Başbakan İnönü'nün isyancılara karşı aldığı net tavır ve Hava Kuvvetlerinde hareketi yönetmesi de ön plana çıkmıştır.²⁴⁵

CHP'nin yayın organı olan *Ulus Gazetesi* ise olayları “*Şerefli ordu, her şeyden önce vatanın selametini düşün*” manşeti ile vermeyi uygun görmüştür. Gazete ilk sayfasında Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in ihtilal karşıtı sözlerine ve parti liderlerinin hazırladıkları ortak bildiriye geniş yer vermiştir. “*Harp Okulu ve Tank Okulunun Protestosu*” adlı başlıkta ise Talat Aydemir ve arkadaşlarının yerlerinin değiştirilmesi üzerine Harp Okulu ve Ankara'daki bazı diğer birliklerin alarma geçerek isyana kalkıştıkları aktarılmıştır. Yazının devamında isyancı birliklerin Radyoevi, Genelkurmay ve Çankaya'yı kuşattığı ancak Hava Kuvvetlerinin karşı tavrı yüzünden hareketi mecbur olarak sonlandırdıkları yazmıştır.²⁴⁶

Dönemin gazetelerinin yanı sıra olaylar hakkında detaylı bilgiler veren diğer bir yayın organı ise haftalık yayımlanan siyasi dergiler olmuştur. Başbakan İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in imtiyaz sahibi olduğu *Akis* dergisi de yaşanan olaylara geniş yer vermiştir.

Akis, 26 Şubat 1962 tarihli baskısına “*Bütün Hadiselerin İcyüzü*” başlığını vermiştir. Dergide “*Yurtta Olup Bitenler*” adlı yazıda ilk önce Talat Aydemir'in kim olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Talat Aydemir'in 27 Mayıs İhtilali'ni örgütleyen ilk kişilerden biri olduğu, 27 Mayıs'ta görevli olarak Kore'de bulunduğu ve bu yüzden MBK'ya giremediği yazılmıştır. Yazıda Aydemir'in Kore'den döndükten sonra arkadaşları tarafından Harp Okulu Komutanlığına getirildiği de aktarılmıştır.²⁴⁷

Yazı dizisinin devamında 22 Şubat günü yerlerinin değiştirildiğini öğrenen Aydemir'in saat 13.30'da Harp Okulu'nu alarma geçirerek isyana kalkıştığı, Harp Okulu'na komutan olarak atanan Semih Sancar'ın enterne edildiği ancak rahatsızlığı sonucunda serbest bırakıldığı aktarılmıştır. Yazıda isyancılara karşı tedbir alınmak amacıyla hükümetin saat 16.00'da Çankaya'da toplanarak tedbirler alındığı da ifade edilmiştir.²⁴⁸

Derginin “*Çankaya'da Toplantı*” başlığında yaşanan olaylar üzerine hükümetin saat 16.00'da Çankaya'da toplandığı ve kararlar aldığı yazılmıştır. Toplantıda YTP lideri Ekrem Alican'ın müzakere için Harp Okulu'na gitmesinin kararlaştırıldığı ve bunun üzerine Alican'ın saat 19.30'da Harp Okulu'na gittiği aktarılmıştır. Yazının devamında ise saatler ilerledikçe isyancıların çözülmeye başladıkları, Hava Kuvvetlerinin karşı alarma geçtiği ve İnönü'nün sert tavrı da eklenince Aydemir'in 23 Şubat saat 05.30'da alarmı geri çekerek isyan girişimine son verdiği yazılmıştır.²⁴⁹

²⁴⁵ *Milliyet* 23 Şubat 1962, II. Baskı, s. 1-5

²⁴⁶ *Ulus*, 23 Şubat 1962, s. 1-5

²⁴⁷ *Akis*, 26 Şubat 1962, s. 6-7

²⁴⁸ *Akis*, 26 Şubat 1962, s. 9-10

²⁴⁹ *Akis*, 26 Şubat 1962, s. 12-14

Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleştirdiği başarısız ihtilal hareketi Türk basınının yanı sıra yabancı basınında dikkatini çekmiş ve dış basında olaylar hakkında haberler yapılmıştır. *The Times* Gazetesi 23 Şubat günü "*Türk kabinesi koruma altında*" başlığı ile olayları okuyucularına aktarmıştır. Gazetede başlığın altında Harp Okulu'nun komutanı Talat Aydemir'in tayin edilmesine karşı Harp Okulu ve bazı birliklerin alarma geçtiği aktarılmıştır. Aynı sayfada "*Cumhurbaşkanının mesajı*" başlığında ise Cemal Gürsel'in 27 Mayıs düzenini korumak adına tüm partilerin desteklediğini söylemesi yazılmış, başlığın içinde ayrıca Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın ihtilal karşıtı açıklamalarına da yer verilmiştir. Gazetede "*Şehirde hava kuvvetleri kontrolü*" başlığında ise Hava Kuvvetlerine ait birliklerin Harp Okulu'nun üzerinde alçak uçuş yaptığı, havacı birliklerin radyoevini ele geçirerek hükümetin bildirilerini yayımladığı yazılmıştır. Gazetenin olaylar ile ilgili son başlığı ise "*Harbiyeliler kuşatıldı*" olmuş, haberde Harp Okulu'nun meclisin feshi ve partilerin kapatılmasını istediği ancak hükümetin bu teklifleri reddedip tedbirler aldığı aktarılmıştır. İnönü'nün Hava Kuvvetlerine gittiğini ve hareketi buradan yürüttüğünü aktaran haberde ilerleyen saatlerde Harp Okulu'nun kuşatıldığı yazılmıştır.²⁵⁰

Aynı gazete 24 Şubat tarihinde yaşanan olayları "*Ordu isyanından sonra Ankara'da sükûnet sağlandı*" ve "*İsyancılar hükümet tarafından ezildi*" başlıkları ile vermiştir. Başlığın içerisinde İnönü hükümetinin isyan hareketini bastırdığı bildirilirken, Genelkurmay'ın açıkladığı bildiride harekete Harp Okulu, Tank Okulu, Jandarma Subay Okulu ve diğer bazı birliklerin katıldığı belirtilmiştir. Haberin devamında isyan sırasında herhangi bir şiddet olayının yaşanmadığı ve kan dökülmediği de aktarılmıştır. Gazetede "*Sadık komutanlar*" başlığında ise İstanbul, Konya ve Erzurum'daki ordu birliklerinin hükümete sadık kaldığı ve isyanın karşısında durduğu aktarılmıştır. Haberde Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in altı yüz civarındaki öğrenci ile alarm durumuna geçerek hükümetten bazı taleplerde bulunduğu yazmıştır. Bu taleplerin meclisin feshi, partilerin kapatılması ve atamaların durdurulması olarak haberde yazılmıştır. "*Gergin durum*" adlı başlıkta ise 22 Şubat gecesine kadar silahlı kuvvetlerin diğer birliklerinin isyana destek verip vermeyeceğinin belli olmadığı, ancak Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in hükümetin yanında etkin bir rol oynadığı yazılmıştır. Haberin devamında görevden alınanlar arasında Harp Okulu Komutanı, Harp Okulu Alay Komutanı ve Jandarma Komutanı Genel Yardımcısı olduğu aktarılırken, bazı birlik komutanlarının da yerlerinin değiştirildiği yazılmıştır. Gazetenin olaylar ile ilgili son başlığı ise "*Yumuşak tutum*" olmuş, verilen haberde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Önür'ün istifa ettiği, isyanın elebaşı olan Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in gece kendini vurmak istediği ancak öğrenciler tarafından engellendiği yazılmıştır.²⁵¹

2.2.2. 22 Şubat Hareketinin Sonuçları ve Orduda Yaşanan Tasfiyeler

22 Şubat 1962 günü saat 13.30'da başlayan alarm durumu 23 Şubat saat 03.15'te son bulmuş, Harp Okulu ve Talat Aydemir'e bağlı diğer birlikler verdikleri alarmı kaldırarak geri çekilmeye başlamışlardır. Harp Okulu'ndaki alarm durumunun kaldırılmasının ardından Aydemir ilk önce Harp Okulu'nda biraz uyumuş, daha sonra kendilerini tevkif etmek için gelenler olmadığını görünce

²⁵⁰ *The Times*, 23 Şubat 1962, s. 10

²⁵¹ *The Times*, 24 Şubat 1962, s. 8

sabah saat 08.30 Saraçoğlu Mahallesi'ndeki evine giderek dinlenmiştir. Bu sırada *Milliyet* Gazetesi yazarı Mete Akyol, Aydemir'in evine gelmiş ve gazetelerde çıkan Aydemir'in sinir buhranları geçirdi haberini bizzat kendisine sormuştur. Talat Aydemir'in genç gazeteciye cevabı ise “*Biz ideallerimizin hiçbir zaman kurbanı olmadık*” olmuştur.²⁵²

Harp Okulu'nun geri çekilme haberini alan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, isyan girişiminde bulunan albayları Genelkurmay'a çağırıştır. Toplantıya gitmek istemeyen Talat Aydemir, kendi yerine Dündar Seyhan ve Emin Arat'ı Genelkurmay'a göndermiştir. Ancak Genelkurmay Başkanı'nın odasına Seyhan ve Arat'ın yanında silahlı Harp Okulu öğrencilerinin de girmesi ve Dündar Seyhan'ın Cevdet Sunay'a karşı üst perdeden konuşması uzlaşma fikrini ortadan kaldırmış ve albaylar ^{odadan} dışarıya çıkarılmışlardır. Genelkurmay'daki bu görüşme esnasında Harp Okulu'na atanan yeni komutan Semih Sancar da okula gelerek komutayı ele almıştır.²⁵³

22 Şubat hareketi esnasında herhangi bir çatışma çıkmamış ve can kaybı yaşanmamıştır. Ancak olayların bitmesinden sonra Genelkurmay Başkanlığı binasında yaşanan bir tartışma sonucu silahlar çekilmiş ve bir asker öldürülmüştür. Meclis Muhafız Taburunda görevli olan Üsteğmen Oğuz Bakırburç, hareketin sona ermesinin ardından Genelkurmay'a gelmiş ve burada Talat Aydemir'in haklı olduğunu savunmaya başlamıştır. Bakırburç'un bu sözlerini duyan Yüzbaşı Rahman Şener sinirlenmiş ve Oğuz Bakırburç'a hareket ettikten sonra tokat atmıştır. Tokat olayının üzerine Üsteğmen Bakırburç silahını çıkararak Yüzbaşı Rahman Şener'i öldürmüştür.²⁵⁴

Oğuz Bakırburç olayının o dönemde Milli Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı tebliğde 22 Şubat olayları ile ilgili olmadığı ve cinayetin şahsi husumetten kaynaklandığı söylenmiştir. Olaydan sonra Askeri mahkemede yargılanan Oğuz Bakırburç, yirmi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

Yaşanan olay üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, ihtilalde sorumlu olan liderlerin 23 Şubat akşamı gözaltına alınmasını emretmiştir. Bu emir üzerine 23 Şubat günü saat 23.30'da Talat Aydemir, Dündar Seyhan, Emin Arat ve Turgut Alpagut tevkif edilerek önce Merkez Komutanlığına ardından da Genelkurmay'a getirilerek 26 Şubat tarihine kadar tutuklu kalmışlardır.²⁵⁵

Talat Aydemir, anılarında Genelkurmay'da tutuklu bulunduğu dönemde Emekli Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı'dan büyük destek gördüğünü aktarmıştır. Aydemir: “*Ben genelkurmayda hapis yatarken eski kumandanım Faruk Ateşdağlı Lübnan'dan uçakla gelmiş evime uğramış. Para bırakmış. Beni genelkurmayda görmek için 12 saat bekletmişler göremeden gitmiş. Bu tip insanlar zaten hayatta ender çıkar.*” diyerek o dönemde Faruk Ateşdağlı'dan büyük destek gördüğünü ifade etmiştir.²⁵⁶

Aydemir, 26 Şubat günü Genelkurmay'daki tutukluluğu bittikten sonra evine gitmiş, 27 Şubat tarihinde *Milliyet* Gazetesi muhabiri M. Emekçi ile röportaj yapmıştır. Aydemir verdiği

²⁵² *Milliyet*, 24 Şubat 1962, s. 1

²⁵³ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 444-445

²⁵⁴ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 266-267

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1962, s. 1

²⁵⁶ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 118

röportajda memleket için böylesinin daha iyi olduğu, ordunun birlik içerisinde bulunduğunu ve yaptıkları hareket ile hükümetin gözünü açtıklarını söylemiştir.²⁵⁷

22 Şubat isyan girişiminin ardından yaşanan bir istifa ordudaki huzursuzluğun zirveye çıktığını göstermiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür, isyan hareketinin kendi birlikleri içerisinde çıkmasından dolayı 23 Şubat günü istifa ettiğini açıklamıştır. Ancak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, istifayı kabul etmeyerek Önür'ün emekliye sevk edildiğini açıklamıştır. Muhittin Önür'ün emekliliği hakkında yayımlanan bildiri şöyledir:

“Ankara garnizonunda vukua gelen olaylardan teessür duyarak Kara Kuvvetleri Komutanlığından kendi arzusu ile istifa eden Muhittin Önür'ün son makam ve rütbesine uygun bir başka görev bulunamamasından 42 Sayılı Kanun gereğince emekliye sevk edilmiştir.

Kara Kuvvetlerimizde uzun ve şerefli hizmet yılları bulunan Sayın Orgeneral'e Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iyi dilek, şükran ve saygıları sunulur.”²⁵⁸

Muhittin Önür'ün istifa ettiği gün Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk'ta Milli Savunma Bakanlığı'nda İstişare Kurulu'na atanmış, ancak Doruk bu atamayı reddederek istifa ettiğini açıklamıştır.

22 Şubat hareketinden sonra İsmet İnönü, 26 Şubat tarihinde radyodan yaptığı konuşmada isyancıları “*sergüzeştçi*” olarak tanımlamış ve Harbiyeli öğrencilerin aldandığını söylemiştir. İnönü'nün mesajı gazetelerde geniş yer bulmuş, *Son Havadis* Gazetesinde İnönü'nün bazı birliklerin aldatıldığı ancak esef verici hadisenin bittiğini söylemesi aktarılmıştır.²⁵⁹ İnönü'nün bu konuşması izinde bulunan Harbiyeli öğrencilerin tepkisini çekmiş, Harbiyeliler İstanbul ve İzmir'de Atatürk anıtına “Harbiyeli Aldanmaz” yazılı çelenk bırakmışlardır. Yaşanan bu olay yurttaki geniş yankılar uyandırmış, çelenk bırakan öğrenciler hakkında soruşturma açılmış ancak dava sonucunda öğrenciler beraat etmişlerdir.²⁶⁰

22 Şubat hadisesinden sonra meclis, on kişilik bir komisyon kurmuş, komisyon kısa süre içerisinde “*Tedbirler Kanunu*” adı verilen kararları hazırlamışlardır. Hazırlanan kararlar 5 Mart 1962 günü yasalaşarak yürürlüğe girmiştir. Kanunla beraber 27 Mayıs'ı eleştirecek her türlü eylemin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁶¹

22 Şubat hadisesinden sonra isyana katılan ve destek veren askerlerin emekliye sevk edilmesine karar verilmiş ve değişik tarihlerde altmış dokuz subay emekli edilmiştir. Emekliye sevk edilenler:

24 Şubat tarihinde Talat Aydemir, Emin Arat, Selçuk Atakan, Şükrü İlkin, Dündar Seyhan, Fethi Gürcan, Asım Mutludoğan, Turgut Alpagut, Orhan Alpakin, Bahtiyar Yalta, Kadir Çıtak,

²⁵⁷ *Milliyet*, 28 Şubat 1962, s. 1

²⁵⁸ Can Kaya İsen, a.g.e. , s. 60-61; *Milliyet*, 24 Şubat 1962, s. 1

²⁵⁹ *Son Havadis*, 27 Şubat 1962, s. 1

²⁶⁰ Talat Aydemir, a.g.e. , s. 112

²⁶¹ Erdoğan Örtülü, a.g.e. , s. 268-269

İhsan Erkan, İhsan Sürek, Necdet Efe, Şükrü İnanc, Osman Üçok, Daniş Çağlar, Muammer Şahin, Mustafa Ok, Fahrettin Ermutlu ve Necati Ünsalan emekli edilmişlerdir.²⁶²

2 Mart tarihinde Necmi Duman, Nihat Sertöz, Hadi Arkoç, Erol Dinçer, Acar Soykan, Turgut Saltoğlu, Güngör Eraslan, Mikail Erk, Ergün Özcan, Mahir Kocaoğlu, Tevfik Ecemiş ve Naci Özcan emekli edilmişlerdir.²⁶³

19 Mart tarihinde Lütfü Aral, Saffet Tuksal, Rıfkı Ertem, Hakkı Sümer, Mustafa Pakoba, Fahri Duygun, Talip Oğuz, Cavit Sümer, Turgut Dragon, Durmuş Çınar, Halit Büyükmenderes, Basri Ünal, Hüseyin Kapıcıoğlu, Oğuz Yavuz, Kerim Güngör, Tevfik Saltoğlu, Ersin Şener, Remzi Kılıç, Turgut Şener, Hikmet Çelik ve Ayhan Öcal emekli edilmişlerdir.²⁶⁴

23 Mart tarihinde Adnan Çelikoğlu, Cevat Kırca, Alparslan Orhon, Hurşit Erentürk, Emin Aytekin, Celal Baykam, Fuzuli Sunay, Ruhi Soyuyüce, Osman Deniz, Şinasi Çamkesen, Harun Gençal, Lütfü Alpay ve Osman Atila emekli edilmişlerdir.²⁶⁵

22 Şubat hadisesinden sonra emekliye sevk edilen altmış dokuz subay o tarihten itibaren “22 Şubatçılar” olarak anılmaya başlamışlardır. 22 Şubattan sonra isyancıların ceza alıp almayacakları gündemi meşgul etmiş, *Milliyet* Gazetesinin 25 Şubat tarihli nüshasında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Divan-ı Harp kurulmayacağını ve isyancılara ceza verilmeyeceği aktarılmıştır.²⁶⁶ Başbakan İsmet İnönü, 22 Şubat gecesi söz verdiği üzere isyancılara ceza verdirmemiş ve harekete girişenlerin affı için Mecliste müzakerelere başlamıştır. İsyancılar için hazırlanan af tasarısı 10 Mayıs 1962 tarihinde yasalaşarak 22 Şubatçıların ceza almaması sağlanılmıştır.²⁶⁷

2.2.3. 22 Şubatçıların Örgütlenmesi ve 14’lerin Faaliyetleri

22 Şubat hareketi sonrasında ordudan ayrılan kişilerin “22 Şubatçılar” olarak anılmaya başlaması bu kişileri tekrardan bir araya gelip örgütlenmeye sevk etmiştir. Yapılan öneri ordudan ayrılan her 22 Şubatçı liste halinde bir kadro seçecek, seçilecek bu kadroda kendi arasında bir başkan seçecekti. 22 Şubatçıların yaptıkları listelerin sonucunda yeni yapılanmanın ana karargâhı olarak Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Emin Arat, Selçuk Atakan, Necati Ünsalan, Cevat Kırca, Adnan Çelikoğlu, Bahtiyar Yalta, Fethi Gürcan, Kadir Çıtak ve Turgut Alpagut seçilmiştir.²⁶⁸

Ana yapının seçilmesinin ardından sıra liderlik seçimine gelmiş, ancak Talat Aydemir bu duruma itiraz ederek: “*Lider seçimle olmaz, hadiseler çıkarır, eğer seçimle yapılmak isteniyorsa reye 69 kişi de iştirak etsin.*” cümlelerini kullanmıştır. Ancak bu itiraz Dünder Seyhan ve Necati Ünsalan tarafından kabul görmemiş ve yeni oluşum tarafından liderlik seçimi gizli oyla yapılmıştır.

²⁶² Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 451

²⁶³ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 262

²⁶⁴ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 457-458

²⁶⁵ Osman Deniz, *a.g.e.* , s. 109

²⁶⁶ *Milliyet*, 25 Şubat 1962, s. 1

²⁶⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 472-473

²⁶⁸ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 480-481

Yapılan oylamanın sonucunda Emin Arat Başkan, Dündar Seyhan Genel Sekreter, Necati Ünsalan ve Talat Aydemir de üye olarak seçilmişlerdir.²⁶⁹

Başkanlık seçiminin ardından Talat Aydemir durumu kabullenmeyerek oluşumdan çekildiğini söylemiştir. Bu sırada Fethi Gürcan ve Bahtiyar Yalta'nın da tabi liderin Talat Aydemir olduğunu ve genç 22 Şubatçıların seçimi kabullenmediğini söylemeleri üzerine Emin Arat kendi isteği ile başkanlıktan çekilmiştir. Yeni oluşumun lideri Talat Aydemir, Genel Sekreteri ise Dündar Seyhan olmuştur.²⁷⁰

27 Mayıs İhtilali sonrasında kurulan 38 kişilik MBK'nin kısa sürede iki farklı kutba ayrılması sonucu komite lideri Cemal Gürsel, Alparslan Türkeş ve on üç arkadaşını komiteden çıkararak yurt dışı görevine göndermiştir. Yurt dışına bir nevi sürgüne giden 14'ler Adnan Menderes'in idamından önce Cemal Gürsel'e mektup yazmış ve idamların ülkeye fayda sağlamayacağını bildirmişlerdir.

14'lerin yurt dışında ilk buluşmaları ise 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında olmuştur. 14'lerden Orhan Erkanlı, Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Numan Esin ve İrfan Solmaz Paris'te toplanmış ve seçimlerle ilgili bir basın açıklaması yapmışlardır. 14'lerin Paris'te ileri sürdüğü fikirler;

1. Seçimler erken yapılmış, neticede ihtilale karşı olanlar çoğunluğu sağlamıştır.
2. Parlamento ile Türkiye'nin sorunları çözülemez.
3. Türkiye'de kısa sürede ciddi olaylar meydana gelecektir. Çünkü ordu olaylardan huzursuz olmuştur.²⁷¹

14'ler 21 Temmuz 1962 tarihinde Brüksel'de bir toplantı yapacağını açıklamış, yurda dönecekleri zaman uygulayacakları politikaları görüşeceklerini söylemişlerdir. Brüksel toplantısından önce yurttaki durumu yerinde görmek adına 14'lerden Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal temmuz ayı başında yurda dönmüşlerdir. 14'lerin temsilcilerinin yurda gelişi *Son Havadis* Gazetesinde 3 Temmuz 1962 günü "*Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal izinli olarak yurda döndüler*" başlığı ile verilmiş, temsilcilerin politikanın içinde oldukları ve alacakları vaziyeti belirlemek için yurda geldikleri aktarılmıştır.²⁷²

Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal'ın yurtda bulunduğu sırada Başbakan İsmet İnönü, 22 Şubatçıları ve özellikle Talat Aydemir'i hedef alan açıklamalarda bulunmuştur. İnönü konuşmasında: "*Ordu içerisinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı, 22 Şubat'ta vahim bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi hemen bütünlüğü ile bu sergüzeştçileri reddetmiştir. Sergüzeştçilerin hareketleri millet nazarında ve ordu içinde tam bir tahkibe uğramıştır.*" diyerek 22 Şubat olayına karşı üst perdeden konuşmuştur.²⁷³

Talat Aydemir ise 8 Temmuz 1962 tarihinde İnönü'nün açıklamalarına karşılık vermiş, yaptığı basın açıklamasında: "*İnönü'nün ismi zekâsından büyüktür. Bu zaviyeden tetkik edilince*

²⁶⁹ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 120

²⁷⁰ Osman Deniz, *a.g.e.*, s. 122-123

²⁷¹ Orhan Erkanlı, *a.g.e.*, s. 187-188

²⁷² *Son Havadis*, 3 Temmuz 1962, s. 1

²⁷³ *Ulus*, 8 Temmuz 1962, s. 1-5

Atatürk'ün dehasının stratejik yaratıcılığından sonraki reformlardan mahrum statik devrenin sebebi anlaşılacaktır. İnönü tükenmiştir.” gibi ağır sözler söylemiştir.²⁷⁴

Talat Aydemir'in verdiği beyanatın basında çıkmasının üzerine 9 Temmuz 1962 günü savcılık ifade için Aydemir'in çağırması ve ifadenin sonucunda Aydemir hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Tutuklama kararının ardından tevkif edilen Aydemir, Ankara Merkez Cezaevi'ne gönderilmiştir. Aydemir'in tutuklanması basında yeniş bir yer bulmuş, *Son Havadis* Gazetesinde “*Talat Aydemir tevkif edildi*” başlığı ile eski Harp Okulu Komutanının İnönü'ye karşı verdiği demeçten dolayı²⁷⁵ tutuklandığı yazılmıştır. *Akşam* Gazetesi ise haberi okuyucularına “*Aydemir tevkif edildi*” başlığı ile vermiş, Talat Aydemir'in Orhan Kabibay'ı evinden uğurlamasının ardından gözaltına alındığı aktarılmıştır. Haberde ayrıca Aydemir'in cezaevine girerken gazetecilere “*Biz demir gibi insanlarız. Bize bir şey olmaz.*” dediği de aktarılmıştır.²⁷⁶

22 Şubatçıların lideri Talat Aydemir hapse girdikten sonra yeniden liderlik seçimi gündeme gelmiş ve yapılan oylamanın sonucunda Dünder Seyhan başkan seçilmiştir. Ancak Aydemir, Seyhan'ın başkanlığını kabul etmediğini ve başkanlık görevini vekâleten Emin Arat'ın yapmasını isteyince kadroda soğukluk meydana gelmiştir.

Talat Aydemir, Merkez Cezaevi'nde 9 gün kalmış ve 18 Temmuz 1962 günü tahliye edilmiştir. Aydemir, cezaevi çıkışında kendisini bekleyen gazetecilere: “*Türkiye’de ezelden beri ıstırabını duyduğumuz zihniyetlerde henüz bir değişiklik olmamış. Cezaevinde olduğum müddetçe çok rahattım. Moralim her zaman olduğu gibi yerindeydi.*” diyerek bir meydan okuma havası vermiştir.²⁷⁷

Aydemir'in cezaevinden çıkmasını *Son Havadis* gazetesi “*Talat Aydemir tahliye edildi*” başlığı ile vermiş, Aydemir'in cezaevi çıkışında gazetecilere söylediği sözlere yer vermiştir.²⁷⁸

14’ler ise 21 Temmuz 1962 tarihinde Brüksel’de son toplantılarını yapmışlardır. Toplantıda 14’lerin yurda döndükten sonra uygulayacağı politika tartışılmıştır. Ancak sıra liderlik konusuna gelince toplantı tıkanma noktasına gelmiştir. Zira Alparslan Türkeş, kendisini doğal lider olarak gördüğünden dolayı liderliğin kendisinde bulunmasını teklif etmiştir. Ancak Orhan Kabibay’da liderlik iddiasında bulununca toplantı sonucu 14’ler dağılma kararı almış ve yurda fert olarak döneceklerini açıklamışlardır. 14’ler toplantı sonucu asıl olarak iki ana gruba ayrılmıştır. İlk grubun lideri Alparslan Türkeş, ikinci grubun lideri ise Orhan Kabibay olmuştur. Talat Aydemir'in ekibinden Dünder Seyhan, Adnan Çelikoğlu gibi isimlerde zamanla Orhan Kabibay'ın safına geçmişlerdir.²⁷⁹

9 Temmuz günü cezaevine giren ve 18 Temmuz’da kefalet ile tutukluluk hali sona eren emekli Albay Talat Aydemir, yakın çevresi ile konuşup fikir birliğine varmadan İstanbul’a gitme kararı almıştır. Talat Aydemir, İstanbul’a gitme sebeplerini hatıralarında şöyle açıklamaktadır:

²⁷⁴ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 128

²⁷⁵ *Son Havadis*, 10 Temmuz 1962, s. 1

²⁷⁶ *Akşam*, 10 Temmuz 1962, s. 1

²⁷⁷ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 492-493

²⁷⁸ *Son Havadis*, 19 Temmuz 1962, s. 1

²⁷⁹ Yeşim Demir, *a.g.t.* , s. 85-86

A. Orhan Kabibay yurda döndüğünde, temas ettiği muhitte 14'lerin propagandalarını yaparken 22 Şubatçıların fikirsiz olduğunu anlatıyordu.

B. Necati Ünsalan, Dünder Seyhan ve Mustafa Kaplan da maalesef bu fikirleri işliyorlardı.

C. Üçüncüsü İstanbul muhitine de 22 Şubatı tanıtmak istiyordum.²⁸⁰

24 Temmuz 1962 tarihinde Rıfki Ertem ve Mustafa Pakoba ile Haydarpaşa Garı'na gelen Talat Aydemir'i burada 22 Şubatçılarından Adnan Çelikoğlu, Selçuk Atakan ve Osman Deniz karşılamıştır. Garda gazeteciler Aydemir'e parti kurma fikrinin olup olmadığını ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'le görüşüp görüşmeyeceğini sormaları üzerine Aydemir: *"Ben politikacı değilim, açık konuşurum... Benim Cumhurbaşkanı ile ne alakam var. Orduda iken komutanlık münasebeti vardı. Şimdi hiçbir şey yok. O Cumhurbaşkanı, ben ise asi bir albayım, protokolde yerim yok."* cevabını vermiştir.²⁸¹

Emekli Albay Talat Aydemir'in İstanbul'a gelişi dönemin bazı gazetelerinde haber olmuştur. Akşam Gazetesinde *"Talat Aydemir 'Ben asi bir Albayım' dedi"* başlığı ile Eski Harp Okulu Komutanı Aydemir'in yanında 22 Şubatçılarından iki isimle İstanbul'a geldiğini ve kendisini garda yine 22 Şubatçıların karşıladığı okuyuculara aktarılmıştır.²⁸² Son Havadis Gazetesinde ise *"Talat Aydemir İstanbul'a geldi"* başlığı atılmış, emekli Albayın gazetecilerin sorularına kaçamaklı cevap verdiği aktarılmıştır. Aynı haberde Aydemir'in gazetecilere hitaben: *"Demir gibiyim. Hiç morali bozuk değil."* cevabı da yer almıştır.²⁸³

Talat Aydemir, İstanbul'da basın çevreleri ile görüşmüş, Gazeteciler Cemiyeti'nde basın mensuplarının sorularını yazılmamak üzere cevaplamıştır. Konu hakkında Son Havadis Gazetesi *"Talat Aydemir konuştu fakat"* başlığı ile Aydemir'in gazetecilere yazılmamak üzere 22 Şubat hadisesini detayları ile anlattığı yazılmıştır.²⁸⁴ İstanbul'da dört gün kalan Aydemir, 28 Temmuz 1962 günü tekrar Ankara'ya dönmüştür.

2.3. Hava Kuvvetleri ve 11 Havacı Olayı

22 Şubat hadisesinin bastırılmasında en önemli rolü üstlenen Hava Kuvvetleri'nde de 1962 yılının sonunda huzursuzluklar artmıştır. Eski MBK üyelerinden Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi ve Haydar Tunçkanat Hava Kuvvetleri'nde bazı subaylar ile ilişkilerini sıklaştırarak Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in gücünü kırma noktasına gelmişlerdir. Tabii Senatörlerin desteğini alan komutanlar İrtan Tansel'e her konuda karışmaya başlamış, Mucip Ataklı'yı kendilerine komutan olarak görmeye başlamışlardır.²⁸⁵

²⁸⁰ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 135

²⁸¹ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 133

²⁸² Akşam, 25 Temmuz 1962, s. 1

²⁸³ Son Havadis, 25 Temmuz 1962, s. 1-5

²⁸⁴ Son Havadis, 27 Temmuz 1962, s. 1

²⁸⁵ Muhsin Batur, *a.g.e.* , s. 109-110

General İrfan Tansel, Hava Kuvvetleri'nde yaşanan bu olaylara engel olmazsa kendisine yapılacak tazyikin artacağını anlamış ve durumu halletmek için durumu Cemal Gürsel, Cevdet Sunay ve Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda Hava Kuvvetlerinde bulunan on bir Havacı subayın emekli edilmesine karar verilmiştir. Emekliye sevk edilen havacılar;

Hüsnü Özkan – Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı

Şevki Demirci – Kurmay Yarbay

İbrahim Metel – İzmir Hava Eğitim Kumandanı

Fevzi Arslan – Mürted Üs Kumandanı

Halim Menteş – Bandırma Üs Kumandanı

Tufan Akkoç – Lojistik Şube Müdürü

Yusuf Parmaksız – Hava Kuvvetleri Personel Başkanı

Refik Yurtsever – Hava Kuvvetleri Genel Sekreteri

Halit Engin – Lojistik Başkanı

Emin Yerlikan – Hava Kuvvetleri Levazım Subayı

Abdülkadir Yücel – Karargâh Tabibi²⁸⁶

Hava Kuvvetleri'nde yaşanan tasfiye hakkında Talat Aydemir: “*Hava Kuvvetleri Kumandanı bu tasarrufunda haklıdır. Olay Tansel'in de açıkladığı gibi siyasidir. Bu grubun İnönü'nün yakın çevresiyle devamlı temasta olduğu herkesçe malumdur. Mucip Ataklı'nın Hava Kuvvetlerindeki bazı subaylara emir vermek alışkanlığında olduğunu da yakinen biliyoruz.*” diyerek tasfiyenin gerekli olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷

2.4. İhtilalci Grupların Birleşme Çabaları, Hazırlık Faaliyetleri ve İhtilal

2.4.1. Koordinasyon Toplantıları

22 Şubat hadisesinden sonra 22 Şubatçıların örgütlenmesi ve yeniden planlar yapması, 14'lerin Brüksel'de ayrılıp iki grup halinde yurda dönmesi ve havacı 11 subayın emekliye sevk edilmeleri ordu dışındaki grupların bölünmesine neden olmuştur. 14'ler dağıldıklarını açıkladıktan sonra yurda kısım kısım dönmeye başlamışlardır. 14'lerden Orhan Erkanlı bir Atatürkçü parti kurmak adına çalışmalarına girişmiş ve ilk olarak geniş katılımlı bir toplantı düzenlenmesinin gerekli

²⁸⁶ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 332-333

²⁸⁷ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 336

olduğunu düşünmüştür. Daha sonra “Koordinasyon Toplantıları” adı verilen ilk toplantı 1962 yılının yaz aylarında İstanbul’da Profesör Halit Ziya Konuralp’in evinde düzenlenmiştir.²⁸⁸

Toplantıya 14’lerin Orhan Kabibay kanadından Orhan Erkanlı, 22 Şubatçılardan Mustafa Ok, Selçuk Atakan, Adnan Çelikoğlu ve Kadri Kaplan, tabi senatörlerden Mucip Ataklı, Sezai Okan ve Muzaffer Yurdakuler, üniversiteden Naci Şensoy ve Cihat Abaoğlu, parlamentodan Avni Doğan ve Cemal Yıldırım, basından da Bedii Faik katılmıştır. Toplantıda 27 Mayıs sonrası ülkeden işlerin iyi gitmediği ve yeni çözüm arayışlarına girilmesi gerektiği tartışılmıştır. Toplantıya hazırladıkları “Kemalizm Doktrini” adlı metin ile katılan 22 Şubatçılar, yeni bir parti kurmanın çözüm olamayacağını savunmuş ve üstü örtülü şekilde yeni bir ihtilalin gerektiğini söylemiştir. Toplantı karar almadan dağılırken yeni bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir.²⁸⁹

Koordinasyon toplantılarının ikincisi ise 1962 yılının Eylül ayının başında Ankara’da tabi senatör Sıtkı Ulay’ın evinde yapılmıştır. Toplantıya 22 Şubatçılardan Dünder Seyhan, Mustafa Ok ve Necati Ünsalan, 14’lerden Fazıl Akkoyunlu, tabi senatörlerden Sıtkı Ulay, Sezai Okan ve Kadri Kaplan, CHP’den Kenan Esengin ve Cemal Yıldırım, Profesör Esat Eğilmez ve Avukat Yusuf Kazancı katılmıştır.²⁹⁰

Toplantıda yine yeni çözüm arayışları tartışılmış, 22 Şubatçıların dışındaki kesimler Atatürkçü bir partinin kurulmasında fayda görmüşlerdir. Toplantıya 22 Şubatçılar adına katılan Mustafa Ok ise ülkede çözüm yönteminin hiyerarşik düzende yapılacak bir ihtilal olduğunu savunmuş ve toplantıya katılanlara hazırladığı planı sunmuştur. Mustafa Ok ve 22 Şubatçıların planı:

1. *Baş Operasyonu: Cemiyet veya parti haline gelme çarelerinin araştırılması,*
2. *Şövalye Operasyonu: Silahlı Kuvvetlerdeki küçük subaylar ile büyük subayların birbirine bağlanması,*
3. *Kurt Operasyonu: İnönü’nün basında yıpratılması ve CHP içerisinde karışıklık çıkartılması,*
4. *Muşta Operasyonu: Orduda hiyerarşik düzen içerisinde vurucu bir güç meydana getirilmesi,*
5. *Kademe Operasyonu: Kuvvetli bir parti için güçlü şahıslar ile iletişime geçmek.*²⁹¹

Koordinasyon toplantılarından Ankara’da iki toplantı daha olmuş ancak gruplar birbirleri ile anlaşamadığından karar alınmadan toplantılar sona ermiştir.

²⁸⁸ Orhan Erkanlı, *a.g.e.* , s. 192-193

²⁸⁹ Can Kaya İsen, *a.g.e.* , s. 89-90

²⁹⁰ Yeşim Demir, *a.g.t.* , s. 81-82

²⁹¹ Nimet Sarıgül, *a.g.t.* , s. 167-168

2.4.2. Lale Apartmanı Toplantısı

Ordu içerisindeki bazı subayların ordu dışındaki ihtilalci grupların bölünmelerinden duydukları rahatsızlığı Kurmay Albay İsmail Ergüder, Talat Aydemir'e bildirmiştir. Yapılan tekliflerin sonucundan ordu dışında kalmış grupların birleşmesi adına yapılan ilk toplantı İsmail Ergüder'in evinde 3 Mart 1963 tarihinde yapılmıştır. İsmail Ergüder'in evi Lale Apartmanı'nda olmasından dolayı ileriki tarihlerde toplantı "*Lale Apartmanı Toplantısı*" olarak kayda geçmiştir. Toplantıya 22 Şubatçılardan Bahtiyar Yalta ve Fethi Gürcan, 11'lerden Halim Menteş ve Tufan Akkoç, Orhan Kabibay kanadından ise Necati Ünsalan katılmıştır. 22 Şubat hadisesinde karşı karşıya gelmiş olan iki grubun toplantısında ordudaki bütünlüğün korunması kararı alınmış ve iki grup geçmişte yaşanan sorunları unuttuklarını dile getirmiştir. Ancak toplantıdan bir birleşme ve ihtilal kararı çıkmamıştır.²⁹²

2.4.3. Söğütözü Toplantısı

Daha önceki toplantılardan sonuç alınamayan ihtilalci gruplar tekrar görüşme kararı almış ve 9 Nisan 1963 tarihinde *Söğütözü Toplantısı* düzenlenmiştir. Toplantıya 22 Şubatçılardan Talat Aydemir, Bahtiyar Yalta, Fethi Gürcan ve Mustafa Ok, 14'lerden Kadri Kaplan ve 11'lerden ise Halim Menteş katılmıştır. Toplantıda çözüm arayışları tartışılmış, ihtilal konusunda birlik sağlanmış ancak iş liderlik konusuna gelince karar alınmadan toplantı sona ermiştir.²⁹³

Gruplar arasındaki *II. Söğütözü Toplantısı* 15 Nisan 1963 tarihinde düzenlenmiştir. Toplantıya 22 Şubatçılardan Emin Arat, Bahtiyar Yalta ve Mustafa Ok katılmıştır. Bu toplantıda da ihtilal konusunda görüş birliği sağlanılmamış ve karar alınmadan toplantı sona ermiştir.

2.4.4. Dikmen Zirve Toplantısı

13 Kasım 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nden çıkartılarak Yeni Delhi'ye gönderilen Alparslan Türkeş, 1963 yılının Şubat ayında yurda dönmüştür. Türkeş'in yurda dönüşü gazetelerde yer bulmuştur. *Akşam* Gazetesi Türkeş'in dönüşünü okuyucularına "*Topkapı'da karşılanan Türkeş, bildiri okudu*" başlığı ile vermiş, Türkeş'in İstanbul'da coşkulu bir şekilde karşılandığını aktarmıştır.²⁹⁴ *Son Havadis* Gazetesi ise "*Alparslan Türkeş dün İstanbul'a geldi*" başlığı ile Türkeş'in İstanbul'a geldiğini ve bildiri yayımlayarak 27 Mayıs'ın gerekçelerini anlattığını yazmıştır.²⁹⁵

²⁹² Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 519,520

²⁹³ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s 363

²⁹⁴ *Akşam*, 24 Şubat 1963, s. 1

²⁹⁵ *Son Havadis*, 24 Şubat 1963, s. 1

22 Şubatçılar 11'ler ve 14'lerin Orhan Kabibay kanadı ile yaptıkları toplantılardan sonuç alamayınca bu seferde yurda dönen Türkeş ile görüşmeyi uygun bulmuşlardır. 22 Şubatçılar ve Türkeş ekibi arasındaki ilk ve son görüşme 10 Nisan 1963 tarihinde olmuş, toplantıya *Dikmen Zirve Toplantısı* adı verilmiştir. Toplantıya 22 Şubatçılardan Talat Aydemir, Bahtiyar Yalta ve Mustafa Ok, 14'lerin Türkeş kanadından ise Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ ve Rıfat Baykal katılmıştır. Toplantı genel anlamda Alparslan Türkeş ve Talat Aydemir arasında geçmiştir. İkili arasında yapılan toplantıda liderlik konusu gündeme gelmiş ve her iki isim de liderlikten geri çekilmemişlerdir. Liderlik konusunda anlaşılamayan gruplar bir sonuç alamadan dağılmışlardır.²⁹⁶

2.4.5. 22 Şubatçıların İhtilal Hazırlıkları

Talat Aydemir'in lideri olduğu fikir karargâhı 1963 yılının Mart ayı başında bir toplantı düzenleyerek ihtilal için son hazırlıkların görüşülmesini ve kuvvet dökümünün yapılmasını planlamıştır. 22 Şubatçılar yeni bir ihtilal için orduda “*çengel atma*” yöntemini belirlemiş, birliklerden ihtilale yakın olay subaylar ile iletişime geçilmeye başlanmıştır. Toplantıda kuvvet dökümü yapılmış ve ihtilale katılacak birlikler ve görevleri şöyle sıralanmıştır:

1. Harp Okulu: Harp Okulu'nun bazı birlikleri ihtilal anonsunun yapılması ile birlikte Genelkurmay ve Hava Kuvvetleri önünde bulunan tankları takviye edecektir. Diğer birlikler ise Radyoevi ve bakanlıkları dıştan kuşatarak emniyeti sağlayacaktır. Geriye kalan birlikler ise Harp Okulu'nda kalacak ve okulun güvenliğini sağlayacaktır.²⁹⁷

2. Zırhlı Birlikler Okulu: Fethi Gürcan'ın temasa geçtiği okuldan bazı tanklar ihtilal anonsu ile birlikte önce Genelkurmay ve Hava Kuvvetleri binalarının önünde mevzilenenler. Diğer tanklar ise Radyoevi, Çankaya Köşkü ve anayollarda bekletilecek. Tanklara takviye olarak Harp Okulu öğrencileri getirilecektir.²⁹⁸

3. 229. Piyade Alayı: Birliğin ihtilaldeki görevin Ankara'ya giriş ve çıkışı kapatmaktır.

4. Muhafız Alayı Süvari Grubu: İhtilal anonsu ile şehre inecek ve halkın şehir meydanlarına girişini önleyecektir.²⁹⁹

5. Genelkurmay Kışla Komutanlığı: Genelkurmay ve Milli Savunma Bakanlığı binalarını dıştan kuşatacak, Harp Okulu öğrencileri gelene kadar tankları takviye edeceklerdir.³⁰⁰

6. 28. Tümen Topçu Kumandanlığı: Tümen bölgesini emniyet altına alacak ve Çubuk yolunu kapatacaktır.

²⁹⁶ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 157

²⁹⁷ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 350

²⁹⁸ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 134

²⁹⁹ Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s. 135

³⁰⁰ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 352

7. Jandarma Okulu ve Muhafız Taburu: Devlet adamları ve askeri kanadın oturduğu Saraçoğlu Mahallesi'ni dıştan kuşatacaktır. Ayrıca Radyoevi ve verici istasyonlarını kontrol altında tutacaktır.³⁰¹

8. Ordu Donatım Komutanlığı Ana Depolar Muhafız Taburu: Tandoğan Meydanı ve civarını emniyet altına alacaktır.

Toplantıda alınan bir diğer karar sonucu “*fikir karargâhı*” adı değiştirilmiş ve yeni isim “*ihtilal karargâhı*” olmuştur.

1963 yılının Mart ayında Talat Aydemir ve ekibi ihtilal hareketlerine hız vermiş, ihtilal tarihini 31 Mart gecesi olarak belirlemiştir. Ancak yaşanan bazı gelişmeler ihtilalin geciktirilmesine neden olmuştur. İhtilalin gecikmesine neden olan ilk olay eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 19 Mart 1963 tarihinde Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmesidir. Celal Bayar, 23 Mart tarihinde konvoy halinde Ankara'ya gelmiş ve burada bazı AP'li milletvekilleri tarafından karşılanmıştır. Yaşanan olaylar üzerine üniversiteler olayları protesto etmiş, Ankara'da polisin müdahale ettiği olaylar yaşanmıştır. 22 Şubatçılar yapılacak bir ihtilalin kötüye yorumlanabileceğini düşünerek bir süre ihtilali tehir etmek durumunda kalmışlardır.³⁰²

Ankara'da olayların yaşanmasının ardından ihtilal karargâhı net bir tarih belirlemek adına 28 Mart 1963 günü Emin Arat'ın evinde toplanmıştır. Toplantıya Talat Aydemir, Emin Arat, Galip Gültekin, Bahtiyar Yalta, Fethi Gürcan, Turgut Alpogut ve Mustafa Ok katılmıştır.³⁰³

Toplantıda ihtilalin yapıp yapılmayacağı görüşülmüş, Fethi Gürcan'ın yaptığı açıklamalar ihtilalcileri tekrardan cesaretlendirmiştir. Fethi Gürcan, yurdun çeşitli yerlerinden gelen tankçı ve süvari subayların kurslarının bitmeden yapılacak olan bir ihtilalin başarılı olacağını ve karşılarında direnecek bir kuvvetin olmadığını söylemiştir. Gürcan'ın sözlerinden sonra Talat Aydemir, ihtilalin birkaç gün içerisinde yapılması gerektiğini ve 31 Mart tarihinin uygun olduğunu söylemiştir.³⁰⁴

Toplantının dağılacağı sırada son üç toplantıda söz hakkı istememiş olan Mustafa Ok, konuşacağı önemli şeyler olduğunu belirterek söz hakkı istemiştir. Mustafa Ok'un konuşmasından önce Turgut Alpogut, önemli bir işi olduğunu söyleyerek toplantıdan ayrılmak istemiştir. Kendisine yapılan itirazlar üzerine de Aydemir'e hitaben: “*Talat, kararı sen ver. Ben erkek adamım. İhtilal gününden haberdar et, tabancamı alır gelirim. Toplantıda bulunmama lüzum yok.*” diyerek toplantıdan ayrılmıştır.³⁰⁵

Söz alan emekli Yarbay Mustafa Ok, ihtilal için erken olduğunu ve hazırlıkların tamamlanmadığını söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

³⁰¹ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 135

³⁰² Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 520

³⁰³ Osman Deniz, *a.g.e.*, s. 160

³⁰⁴ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 359-360

³⁰⁵ Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s. 116

“Arkadaşlar, biraz önce ihtilal için alınan karar teyit edilmiş ve 31 Martı 1 Nisana bağlayan gece harekete geçilmesi uygun görülmüştür. Burada üzerinde durmadığımız önemli bir konu vardır. Mesele ihtilale karar vermek değil, ihtilali başarmak ve devam ettirmektir. Ben, karar verdiğimiz gün ihtilalin başarıya ulaşacağına ve devamlı olacağına kani değilim.”³⁰⁶

Mustafa Ok, geniş halk kitlelerine ve yan kuvvetlere dayanmayan bir ihtilalin başarıya ulaşamayacağını söylemiştir. Mustafa Ok’a göre yan kuvvetler olan 14’lerin Kabibay ve Türkeş kanadı ile 11’ler ile görüşülmeli ve kuvvet genişliği yapılmalıdır.

Mustafa Ok’un bu sözlerine Fethi Gürcan ve Bahtiyar Yalta dışındakiler sessiz kalmıştır. Fethi Gürcan, yaşanan sessizliğin ardından ayağa kalkmış ve toplantıda bulunan kişilere hitaben tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ne oldu arkadaşlar? Dilinizi mi yuttunuz? Hepiniz sustunuz. Subaylar hazır. Doğudan, İstanbul’dan gelen subaylar öbek öbek evlerde bekliyorlar. Ben bu subaylara şimdi ne diyeyim?”³⁰⁷

Toplantı Mustafa Ok’un açıklamaları üzerine seyir değiştirmiş ve Talat Aydemir, yan kuvvetlerle görüşülmesini söyleyerek hareketin ileri bir tarihe tehir edildiğini söylemiştir. Toplantı sonucu tehir kararını bildirmek adına İstanbul kanadı ile temasa geçilmiş, ancak haber geç verildiği için İstanbul Deniz Harp Okulu’nda 31 Mart gecesi beş subay okulu alarma geçirdiğinden tutuklanmıştır. Tutuklanan subayların başı olarak ise Teğmen Feridun Özbey gösterilmiştir.³⁰⁸

İhtilal karargâhının hareketi tehir etmesi ve İstanbul Deniz Harp Okulu’nda alarm verilmesi 22 Şubatçı ekipte bir sarsıntı yaratmış, Bahtiyar Yalta artık toplantılara katılmamaya başlamıştır. 31 Mart gecesi İstanbul’da verilen alarm gazetelerde de yer almıştır. *Son Havadis* Gazetesinde “*İnönü itham ediyor*” başlığında Başbakan İnönü’nün İstanbul’da yaşanan olaylardan dolayı 22 Şubatçılar ve 14’leri suçlu olarak gördüğü aktarılmıştır.³⁰⁹

28 Mart toplantısında ihtilal için tehir kararı alınmış ve yan kuvvetler ile görüşülmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda 9 ve 15 Nisan tarihlerinde 14’lerin Orhan Kabibay kanadı ve 11’lerle “*Söğütözü Toplantıları*” , 10 Nisan tarihinde ise Alparslan Türkeş ve ekibi ile “*Dikmen Zirve Toplantısı*” yapılmış ancak yapılan toplantılardan birleşme kararı alınamamıştır.

Talat Aydemir ve ekibi olan ihtilal karargâhı, yan kuvvetler olarak nitelendirilen 14’lerin Orhan Kabibay ve Türkeş kanadı, 11’ler ve eski 22 Şubatçılar ile birleşemeyince ihtilali kendi mevcut kuvvetleriyle yapmak üzere çalışmalarını hızlandırmışlardır. 28 Mart toplantısından sonra ihtilalin günün belirleme kararı Talat Aydemir ve Fethi Gürcan’a verilmiştir.³¹⁰

³⁰⁶ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.* , s. 525

³⁰⁷ Yeşim Demir, *a.g.t.* , s. 94

³⁰⁸ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 361-362

³⁰⁹ *Son Havadis*, 2 Nisan 1963, s. 1

³¹⁰ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.* , s. 367

İhtilal karargâhı bu amaçla 1963 yılının Mayıs başında emekli havacı İzzet Köz'ün evinde toplanmıştır. Toplantıda ihtilale Hava Kuvvetlerinden hangi birliklerin katılacağı tartışılmış, İzzet Köz ve Cemal Yıldırım bazı hava üslerinin ihtilale katılacağını söyleyince iş artık ihtilal gününün belirlenmesine gelmiştir.

Mayıs ayının ortalarına gelince ihtilal faaliyetlerine hız verilmiştir. İhtilal günlerinin tartışıldığı sırada Fethi Gürcan, Ankara'da keşifler yapmış ve telefon tellerinin tahrip edilmesinin uygun olacağını düşünerek konuyu Talat Aydemir ile paylaşmıştır. Aydemir ise tahrip edilecek tellerin tamirinin uzun süre alacağını düşünmüş ve Fethi Gürcan'a: "*Fethi Bey, bu kadar telaşa ne gerek var. Nasıl olsa durum malum. Bize karşı koyacak kuvvet bile yok. Onun için bu kadar uzun zamanda tamir edilebilecek bir tahribe ben şahsen taraftar değilim.*" diyerek cevap vermiştir.³¹¹

Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın 15 Mayıs günü kendi aralarındaki toplantısında ihtilalin 20 Mayıs 21 Mayısı bağlayan gece yarısı yapılmasına karar verilmiştir. Aydemir, ilk önce ihtilal için 19 Mayıs gününü düşünmüş ancak Atatürk ile kıyaslanır diye bu tarihten vazgeçmiştir. Aydemir, anılarında konu hakkında: "*Harekâtı önce 19 Mayıs 1963 olarak tasarlamıştım. Fakat önder Atatürk'e özenmiş diye tenkit edilirim.*" diyerek harekât gününü neden değiştirdiğini açıklamıştır.³¹²

İhtilal gününden birkaç gün önce Aydemir, ihtilal bildirisinin taslağını Emin Arat'a vermiş ve Arat'tan taslağa son şeklini vermesini istemiştir. Talat Aydemir, ihtilal bildirisinin "*Türk Silahlı Kuvvetler Birliği*" adı ile yayınlanmasını istemiştir. Ancak ihtilalin İstanbul kanadı temsilcisi Osman Deniz, ihtilal bildirisinde Aydemir'in adı olmazsa bazı sıkıntılar yaşanacağını söylemiş ve böylece ihtilal bildirisine Talat Aydemir'in adı eklenmiştir.³¹³

İhtilal gününün belirlenmesinin ardından ihtilal karargâhında bulunan kişilere ihtilal tarihi hakkında bilgi verilmiştir. 28 Mart toplantısından sonra Aydemir ve ihtilal karargâhından uzaklaşan Bahtiyar Yalta'yı 20 Mayıs günü Turgut Alpogut ziyaret etmiş ve ihtilal olacağını bildirmiştir. Yalta, bu görüşmenin ardından Fethi Gürcan ve Kadir Çıtak ile görüşerek ihtilale katılmayı kabul etmiştir.³¹⁴

Başbakan İsmet İnönü ise, Ankara'da yaşanan faaliyetleri hissetmiş, 14 Mayıs 1963 günü yapılan CHP Grup Toplantısında birkaç gün içerisinde çok önemli olaylarının yaşanabileceğini ve kimsenin Ankara'yı terk etmemesi gerektiğini milletvekillerine söylemiştir. *Cumhuriyet* Gazetesi "*Vaziyet çok vahim ve kritiktir.*" başlığı ile İnönü'nün toplantıda yaptığı uyarıları okuyucularına aktarmıştır.³¹⁵ *Akşam* Gazetesi ise olayı "*İnönü: vaziyet çok vahim*" başlığı ile vermiş, İnönü'nün olası bir ihtilalin karşısında duracağı yazılmıştır.³¹⁶

³¹¹ Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s. 130

³¹² Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 374

³¹³ Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 99-100

³¹⁴ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 541-543

³¹⁵ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1963, s. 1

³¹⁶ *Akşam*, *a.g.e.*, 15 Mayıs 1963, s. 1

2.5. Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi: 21 Mayıs 1963

İhtilal günü olan 20 Mayıs 1963 günü lider Talat Aydemir; dikkat çekmemek adına normal zamanlarında olduğu gibi Kızılay'a dolaşmaya gitmiş, 22 Şubatçıların uğrak yeri olan Zafer Çay Bahçesi'ne gidip oturmuştur.

İhtilalcilerin aldığı ortak karar doğrultusunda ihtilalin 23.30'da jetlerin ses duvarını aşması ve radyodan ihtilal beyannamesinin okunması ile başlaması uygun görülmüştür. İhtilal planına göre Talat Aydemir'in Harp Okula ve Radyoevinin işgali sonrası Harbiye'ye gelip idareyi ele alması kararlaştırılmıştır.³¹⁷

Talat Aydemir, Harbiye'ye geç çıkışı hakkında yazdığı hatıralarında kendisini şöyle ifade etmiştir:

*“Pakoba: Albayım siz lidersiniz, birinci hatta girmenize gerek yok, vurulabilirsiniz, siz bize lazımsınız. Onun için bu sefer siz evde bulunun, biz gider kitaları çıkarır sonra gelip sizi emniyetle alırız.”*³¹⁸

Aydemir, alınan karar doğrultusunda 20 Mayıs akşamı Mustafa Pakoba'nın Küçükesat'ta bulunan evine ailesi ile birlikte gitmiş ve ihtilal anonsuna kadar burada kalmıştır.

Saat 23.00'da Harp Okulu'nu ele geçirmek için hazırlanan üç ekip Harbiye'nin kapısına gelmiş ve görev dağılımını belirlemişlerdir. Birinci grupta bulunan Turgut Alpagut ve Bahtiyar Yalta Harbiye'nin komutasını idare edecek; ikinci grupta bulunan Cahit Aksoy, Yaşar Başaran ve Tevfik Ünlüer şehre sevk edilecek birlikleri ayarlayacak, üçüncü grupta bulunan Nihat Çonguroğlu ve Tevfik Saltoğlu ise Harbiye'yi alarm durumuna geçirecekti.³¹⁹

Harp Okulu kapısında bekleyen ekipten Nihat Çonguroğlu, arabasının lastiğinin patladığını ve araç çağırarak için telefona ihtiyacı olduğunu bahane ederek Harbiye'ye girmiş ve sözde gelecek aracı beklemek için burada bulunmuştur. İhtilal anonsunun radyodan yayınlanması üzerine Çonguroğlu, Harbiye'de çengel atılan öğrenciler vasıtası ile kargaşa yaratmış bu arada dışarıda bulunan 22 Şubatçıları Harbiye'ye girerek okulu ele geçirmişlerdir. Okula gelen ihtilalin ikinci adamı Turgut Alpagut, Harp Okulu Alay Komutanlığını üstlenmiş ve okuldaki nöbetçi subayları tevkif ettirmiştir.³²⁰

Harp Okulu'nun ele geçirilmesi ile aynı sırada Fethi Gürcan, yanına Erol Dinçer'i alarak Zırhlı Birlikler Okulu'na gitmiş, orada bulunan subaylara Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koymak üzere harekete geçtiğini söylemiş ve birliği komutasını kısa sürede ele almıştır. Fethi Gürcan, daha sonra yanında Erol Dinçer ve Tevfik Saltoğlu ile birlikte Harbiye'ye gelmiş ve burada

³¹⁷ Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 97

³¹⁸ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 170

³¹⁹ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 392-393

³²⁰ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 552-553

bulunanlara harekâtın başında Talat Aydemir ve Refik Tulga olduğunu söylemiştir. Burada ihtilale katılanlara parola söylenmiş ve bilmeyenlerin tutuklanıp Harbiye'ye getirilmesi emredilmiştir.³²¹

İhtilalin lider isimlerinden olan Fethi Gürcan, Harbiye'ye gelmeden önce Üsteğmen İlhan Baş'a ihtilal beyannamesini vermiş, Radyoevinin işgal edilerek bildirinin okunmasını söylemiştir. İlhan Baş, verilen emir üzerine yanına Talat Aydemir'in kızının nişanlısı olan Atilla Altugan'ı almış ve bir tank ile Radyoevine doğru hareket etmiştir. Radyoevinin önüne gelen İlhan Baş ve Atilla Altugan, burada 22 Şubatçılardan Yaşar Başaran ile karşılaşmış ve ekip Radyoevinin içerisine girmiştir.³²²

Radyoevine giren üç ihtilalci yayın odasında nöbetçi spiker Müberra Yetkin ile karşılaşmış, Yetkin'e ihtilal bildirisini vererek okumasını istemişlerdir. Ancak o anda korkudan dolayı Müberra Yetkin, bildiriye okuyamayacağını söylemiş ve bunun üzerine ihtilal anonsunun İlhan Baş tarafından okunması kararlaştırılmıştır. Saat 00.12'de Üsteğmen İlhan Baş'ın okuduğu ihtilal metni:

Büyük Türk Milletine:

1. Gayesi ve vazifesi milletimizin ve Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk'ün ilkeleri ile çizdiği yolda yürümek ve milletimizi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırarak refah, huzur ve güvenlik içinde yaşatma olan Büyük Millet Meclisi ve hükümetleri, mevcut Anayasa ve kanunları hiçe sayarak partizan bir zihniyetle hareket etmeleri neticesinde ekonomik, sosyal ve politika hayatımızı tamamen felce uğratmışlar, millet ve devletimizin bekasını tehlikeye düşürmüşlerdir.

Durumu çok yakından ve hassasiyetle izleyen Türk Silahlı Kuvvetleri bu şartlar altında büyük milletimizin isteklerine uygun olarak ve bunu milli vazifesi bilerek idareye el koymak zorunda kalmıştır.

2. Türk Silahlı Kuvvetleri tamamen Atatürk ilkelerine bağlı olarak milletimizin muhtaç olduğu kuvvetli, istikrarlı, devrimci ve demokratik Cumhuriyeti idaresini kuracak ve muhalefeti amacına ulaştıracaktır.

3. Bu maksatla Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu fesh edilmiştir. Bütün siyasi partiler ile siyasi partilere bağlı veya siyasi mahiyette olan bütün dernekler kapatılmış ve her türlü siyasi faaliyet men edilmiştir.

4. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde vatandaşlarımızın ve yabancıların mal ve can emniyetleri ile hak ve hürriyetleri mevcut kanunlarımız dâhilinde Türk Silahlı Kuvvetleri ile Emniyet kuvvetlerinin teminatı altındadır.

5. Birleşmiş Milletler Anayasasına tamamen riayetle mevcut anlaşma ve dayanışmalarımıza sadık kalınacaktır.

³²¹ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 139-140

³²² Nimet Sarıgül, *a.g.t.*, s. 195

6. Büyük Türk Milleti; hiçbir şahıs, zümre ve parti adına hareket etmeyen, yalnız milletine karşı borçlu olduğu vazifesini yapan senin Silahlı Kuvvetlerin zaman zaman yayınlayacağı bildirimleri tam bir vakar, huzur ve güvenlik içinde bekle.

Halaskar fedailerin yalnız ve daima senin emrinde ve hizmetindedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri İhtilal Genel Karargâhı Adına

Talat AYDEMİR³²³

Üsteğmen İlhan Baş'ın anonsundan sonra radyoda Harbiye Marşı çalınmış ve ardından İlhan Baş tekrar yayına geçerek ihtilalin II numaralı bildirisini okumuştur. Bu bildiri:

1. 21 Mayıs 1963 günü saat 00.00'dan itibaren ihtilal için verilen özel parolayı bilmeyen hiçbir vatandan sokağa çıkmayacaktır.

2. Aksi hareket eden kim olursa olsun ateş edilecektir. Ankara ve İstanbul vilayetlerinde şu andan itibaren örfi idare ilan edilmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri İhtilal Karargâhı³²⁴

İhtilal bildirisini Mustafa Pakoba'nın evinde dinleyen Talat Aydemir; yanında bulunan Pakoba'yı olayları tetkik etmek üzere Harbiye'ye göndermiş, yanında bulunan eşine: “Bu günü gördüm, artık ölsem de gam yemem.” diyerek sevincini bildirmiş ve üniformasını giyerek kendisi Harp Okulu'na götürecek olan ekibi beklemeye başlamıştır.

Harp Okulu'nun işgali ve ihtilal bildirisinin okunmasının ardından Mustafa Pakoba, Erol Ege ve Zihni Çetiner ihtilal lideri Aydemir'i alarak Harp Okulu'na götürmüşlerdir. Harp Okulu'na gelen ihtilal lideri Aydemir'i burada Turgut Alpogut ve Bahtiyar Yalta karşılamıştır. Yalta, anılarında Aydemir'in gelişi hakkında: “Henüz ihtilalin başarısını gösteren üst düzeyde katılımlar olmamıştı. Bütün bunlara rağmen, ben Talat Aydemir'in gelmesinden memnun olmuştum. Çünkü işlerin yoluna sokulacağını ümit ediyordum.” demiştir.³²⁵

İhtilalin başlaması üzerine subay ve öğrencilere parola bilmeyenlerin tutuklanıp Harbiye'ye getirilmesi emredilmiştir. İhtilale parola olarak da 22 Şubat 1962 sonrasında önemli bir söz haline gelen “Harbiyeli Aldanmaz” seçilmiştir. Şehrin çeşitli yerlerini kontrol altına alan ihtilalciler parolayı bilmeyen birçok general ve subayı tevkif ederek Harbiye'ye göndermiştir. Harbiye'ye tutuklanarak gönderilenler arasında Turizm ve Tanıtma Bakanı Celal Tevfik Karasapan da bulunmuştur. Talat Aydemir, Harbiye'ye tutuklanarak gelen general ve üst rütbeli subaylar ile tek tek görüşmüş, onlardan hükümet kuvvetlerine yardım etmeyeceklerine dair söz aldıktan sonra tutukluları serbest bırakmıştır.³²⁶

³²³ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 172-173; *Milliyet*, 23 Mayıs 1963, s. 3

³²⁴ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 424

³²⁵ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 553

³²⁶ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 143

Harp Okulu öğrencilerinin kabileler halinde şehre gönderildiği sırada Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın emri ile Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kara Kuvvetleri Komutanı Ali Keskiner'i tutuklama görevi öğrencilerden Önder Aydın'ya verilmiştir. Önder Aydın, yanına on kişilik bir öğrenci grubunu alarak Paşaların oturduğu Saraçoğlu Mahallesi'ne gitmiştir. Kemal Ültütanak ve Ümmet Sarı ile apartmana giren Önder Aydın ilk olarak Cevdet Sunay'ın evini aramış ancak Sunay'ı evde bulamamıştır. Apartmanda yaşananları duyarak öğrencilerin yanına gelen Kara Kuvvetleri Komutanı Ali Keskiner'in oğlu Teğmen Hasan Keskiner de tutuklanıp Harbiye'ye götürülmüştür. Paşaları tutuklayamayan öğrenciler apartmandan çıktıklarında Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç'ın geldiğini görmüş, parolanın sorulması üzerinde silahlı çatışma başlamış ve Tağmaç mahalleden hızlıca uzaklaşmak zorunda kalmıştır.³²⁷

Üsteğmen İlhan Baş'ın radyoda ihtilal bildirisini okuması üzerine hükümet Çankaya Köşkü'nde toplanmış ve ihtilal girişiminin bastırılması üzerine kararlar alınmıştır. Alınan karar gereği Radyoevini işgalden kurtarma görevi Ankara Merkez Kumandan Muavini Kurmay Yarbay Ali Elverdi'ye verilmiştir. Emir üzerine birkaç subay ile Radyoevine giden Ali Elverdi hiçbir zorluk ile karşılaşmamış ve yayın odasındaki İlhan Baş'ı tevkif ettirmiştir. 00.57'de mikrofon başına geçen Kurmay Yarbay Elverdi'nin irticalen yaptığı konuşma:

Muhterem Türk Milleti:

*Burası Ankara Garnizon Komutanlığı, ben 28. Tümen Garnizon Kurmay Başkanı Yarbay Ali Elverdi'yim. Şimdi ilan ediyorum, bundan evvel yapılan iş yanlıştı, şimdi düzelttik. Radyoevi tekrar muhafaza altına alındı. Ankara sükûnet ve selamete kavuşturuldu. Bundan evvel yapılan üç beş tane çapulcunun sergüzeştçi hareketi idi. Bu harekete bu anda son verilmiştir.*³²⁸

Kurmay Yarbay Ali Elverdi'nin İlhan Baş'ın tutuklatıp hükümet yanlısı konuşma yapması ihtilalcileri zor duruma düşürmüştür. Ali Elverdi'nin radyodaki konuşmasını dinleyen 22 Şubatçılardan emekli Üsteğmen Erol Dinçer, yanına Harbiyeli öğrencileri alarak Radyoevini tekrar ele geçirmek adına harekete geçmiştir. Radyoevinin önüne gelindiğinde tanktan inen ve yanına birkaç öğrenci alan Erol Dinçer, Kurmay Yarbay Ali Elverdi'yi tevkif edip Harp Okulu'na göndermiş ve saat 02.00'da radyodan şu konuşmayı yapmıştır:

Dikkat, dikkat:

*Burası İhtilal Genel Karargâhı. Şimdi İhtilal Genel Karargâhı adına Talat Aydemir'in Türk milletine bildirisini okuyorum. İhtilal Genel Karargâhının idare ettiği harekât muvaffak olmuştur. Radyoyu kısa bir zaman için ele geçiren hükümet kuvvetleri mağlup edilmişlerdir.*³²⁹

³²⁷ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 433-435

³²⁸ Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 111

³²⁹ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 451

İhtilalcilerin Radyoyu ikinci kez ele geçirmeleri sadece 38 dakika sürmüş, hükümet kuvvetleri Etimesgut'ta bulunan verici istasyonunu ele geçirerek radyoya hâkim olmuşlardır. Harbiye'ye getirilen Ali Elverdi'yi burada Talat Aydemir ve Fethi Gürcan karşılamıştır. Elverdi'yi gören Harbiyeli öğrenciler galeyana gelerek Elverdi'nin kurşuna dizilmesini önermiş, Talat Aydemir ise : *"Bunun suçu ağırdır, muhakeme etmemiz lazımdır."* diyerek Elverdi'nin göz hapsine alınmasını emretmiştir.³³⁰

Ankara'da radyonun el değiştirdiği sıralarda ihtilalin İstanbul kanadı harekete geçmeye çalışmış ancak Ankara'nın aksine hiçbir yerde birlikleri harekete geçiremeyerek büyük bir başarısızlık sergilemişlerdir. İhtilal karargâhının İstanbul sorumlusu olan emekli Yarbay Osman Deniz, Ankara'da ihtilal anonsunun okunmasının ardından üniformasını giymiş ve işgal etmek için Radyoevine gitmiştir. Radyoevini işgal için tankları bekleyen Osman Deniz, beklenen tanklar gelmeyince radyoyu kendi başına işgale girişmiş ve elinden bulunan Thompson silah ile içeriye girmiştir. İçeri giren Osman Deniz, radyoda görevli nöbetçi askerleri tevkif etmiş ve yayının başlatılması emrini vermiştir. Ancak nöbetçi erlerin direnişi ile karşılaşınca çavuşlardan birini tokat atmış ve zorla yayının başlatılmasını istemiştir. Osman Deniz'in şiddet uyguladığını gören diğer askerler de aniden silahlarına başvurunca Radyoevinde bir silahlı çatışma yaşanmış, Osman Deniz ise radyoyu elinden tutamayacağını anlayınca yanında bulunan Sabri Sarıyer ve Muzaffer Güney ile radyoyu terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece İstanbul'da başlayan ihtilal radyonun alınamaması ile kısa sürede başarısızlığa uğramıştır.³³¹

Hükümet kuvvetlerinin radyoya hâkim olmasının ardından saat 03.00'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın bildirisi okunmuş ve ihtilalciler arasında çözümler başlamıştır. Sunay'ın radyodan yaptığı tebliğ:

*"Silahlı Kuvvetler Hükümeti desteklemektedir. Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Kuvvetleri Hükümetin emrindedir. Talat'ın 3-5 insanı hiçbir zaman duruma hâkim olamaz. Maceraperestler muhakkak yakalanıp, cezalarını görecektir. Endişeye mahal yoktur."*³³²

Cevdet Sunay'ın tebliğinden sonra ihtilalin önde gelen bazı isimlerinin de tevkif edilmeleri harekâtın gidişatını büyük ölçüde etkilemiştir. Harp Okulu'nu ele geçiren ekibin liderlerinden Turgut Alpogut ve Bahtiyar Yalta, 229. Piyade Alayı'na giderken hükümet kuvvetleri tarafından tevkif edilip gözaltına alınmışlardır. Radyoyu ikinci kez ihtilalciler adına ele geçiren Erol Dinçer de Zırhlı Birlikler Okulu'nun önünde yakalanmış ve artık ihtilalciler için yapılacak bir şey kalmamıştır.

İhtilalci kuvvetlerin çözülmeye başlaması, Hava Kuvvetlerine ait jetlerin Harbiye üstünde alçak uçuş yapması ve şehirde bulunan birliklerin yavaş yavaş Harbiye'ye dönmesi ihtilalcilerde harekâtın başarısız olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Saat 06.30'da Teğmen Atilla Altugan, Talat Aydemir'e: *"Albayım hükümete ait kuvvetler Harp Okulu'nu kuşatıyor, tanklar yokuştan*

³³⁰ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 176

³³¹ Osman Deniz, *a.g.e.* , s. 215-220

³³² Nimet Sarıgül, *a.g.t.* , s. 202

çıkıyorlar, elli metre kaldı.” demiş, Aydemir ihtilalin başarısızlık ile sona erdiğini anlamıştır. Mustafa Pakoba’nın teklifi üzerine Atilla Altugan ile birlikte Harbiye’nin arkasındaki korulukta saat 08.00’a kadar bekleyen Aydemir, taksi ile Küçükesat’taki Pakoba’nın evine gitmiştir. Eve gidince üzerindeki üniformayı çıkaran Aydemir, saat 12.00’ye kadar uyumuştur. Öğle kapıya gelen polisler ile Aydemir önce karakola ardından da Mamak Muharebe Okulu’na götürülmüştür.³³³

20 Mayıs 23.30’da başlayan hareket hükümet kuvvetleri tarafından 21 Mayıs 08.00’da Harbiye’nin ihtilalcilerden geri alınması ile bastırılmıştır.

İhtilalcilerin en faal adamlarından olan Fethi Gürcan, Harp Okulu’nun teslim olmasından sonra yanında bulunan Teğmen Mustafa Karazeybek ile Federal Almanya Büyükelçiliğine giderek siyasi mülteci olarak sığınma talebinde bulunmuş ancak bu istek reddedilmiştir. Bundan sonra tek başına Harbiye’nin arkasında boş bir evde geceyi geçiren Fethi Gürcan, otobüs ile İstanbul’a giderken Bolu’da çevirmede yakalanarak tutuklanmıştır. I. Ordu Komutanlığında üç gün bekletilen Gürcan, askeri bir uçakla Ankara’ya gönderilmiştir.³³⁴

2.5.1. 21 Mayıs 1963 İhtilal Girişiminin Türk Kamuoyuna Yansımaları

21 Mayıs 1963 tarihinde Talat Aydemir ve eski 22 Şubatçıların yeniden bir ihtilal girişiminde bulunmaları ve bu girişimde başarısız olmaları döneminde Türk basınında geniş bir yer bulmuştur. Dönemin tüm gazeteleri 21 Mayıs tarihli nüshalarında olaylara genişçe yer vermiş, bazı gazeteler ise olayların yazımını ilk baskıya yetiştiremedikleri için ikinci ve üçüncü baskıyı çıkartmak zorunda kalmışlardır.

CHP’nin yayın organı olan *Ulus Gazetesi*, “*Demokratik rejime karşı olan bir hareket bastırıldı.*” başlığı ile olayları okuyucularına aktarmıştır. Gazete, başlığın altında eski Harp Okulu komutanı Talat Aydemir’e bağlı birliklerin 00.12’de Ankara Radyosu’nu ele geçirerek ihtilale kalkıştığını aktarmıştır. Yazının devamında hükümet kuvvetlerinden olan Ali Elverdi’nin radyoyu ihtilalcilerden geri kurtarışı, ihtilalcilerin tek tek yakalanışı ve ihtilalin hükümet kuvvetleri tarafından bastırılışı da yazılmıştır. Gazetenin “*Aydemir nasıl yakalandı?*” başlığında ise Aydemir’in başarısız olduğunu anlayınca sabah saatlerinde Harp Okulu’nun arka kapısından kaçtığı ve öğlen saatlerinde Mustafa Pakoba’nın Küçükesat’ta bulunan evinde gözaltına alındığı duyurulmuştur. Gazetede ayrıca ihtilal girişiminde bulunan 22 Şubatçıların dışında 14’lerden Alparslan Türkeş Rıfat Baykal ve Fazıl Akkoyunlu’nun da tedbir amaçlı gözaltına alındığı aktarılmıştır.³³⁵

21 Mayıs hareketi esnasında şehit düşenlerin toprağa verilmesini *Ulus Gazetesi* okuyucularına “*Şehitlerimizi toprağa verdik*” başlığı ile vermiştir. Haberde 21 Mayıs olaylarında şehit düşen askerlerin tören eşliğinde Anıtkabir’e getirildiği ve burada Anayasa ve Hürriyet şehitleri

³³³ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 179-180

³³⁴ Can Kaya İsen, *a.g.e.* , 171-172

³³⁵ *Ulus*, 21 Mayıs 1963, s. 1-7

olarak gömüldüğü yazılmıştır. Haberde törende Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve tüm devlet büyüklerinin bulunduğu da aktarılmıştır.³³⁶

Milliyet Gazetesi, 21 Mayıs 1963 günü çıkan ilk baskısında olayları “*Hareket bastırıldı*” başlığı ile vermiştir. Haberde Talat Aydemir tarafından Radyoevi’nin işgali ihtilal bildirisinin okunması ile başlayan ihtilal girişiminin, yaşanan çatışmaların sonucunda hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldığı ve hükümetin sabah saatleri itibarıyla duruma hâkim olduğu duyurulmuştur. Gazetede ayrıca Ankara’nın dışında İstanbul’da bulunan bir grup subayında İstanbul Radyosu’nu işgale kalkıştıkları ve yaşanan çatışmalar sonucunda işgalden mecburen vazgeçip kaçtıkları aktarılmıştır.³³⁷

Gazete aynı gün çıkardığı ikinci baskısında ise olayları okuyucularına “*Aydemir kaçtı.*” başlığı ile vermiştir. Başlıkta Harp Okulu’nu ele geçiren Aydemir’in 21 Mayıs’ın sabah saatlerinde hükümet kuvvetlerine yakalanmamak adına Harbiye’nin arkasından kaçarak bir arkadaşının evine sığındığı ve öğle saatlerinde hükümet kuvvetleri tarafından yakalandığı yazılmıştır.³³⁸

Milliyet Gazetesi, 22 Mayıs tarihli nüshasında ise ihtilale girişen kişilerin yakalanarak gözaltına alındıklarını, emekli Albay Aydemir’in bir arkadaşının evinde yakalandığı ve ihtilalcilerin sorgulanmaya başladığı yazılmıştır. Gazetede ihtilal girişiminin ardından İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edildiği ve buna bağlı olarak gece sokağa çıkma yasağının uygulandığı duyurulmuştur. Gazetede bulunan “*29 emekli subay nezaret altında*” başlığında ise ihtilal girişiminde bulunanların yanısıra 14’lerden Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal ve Fazıl Akkoyunlu; EMİNSU’lardan Orhan Türkkan ve eski 22 Şubatçılardan Dündar Seyhan’ın da gözaltına alındığı yazılmıştır.³³⁹

Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs tarihli nüshasında “*Dün gece yarısı Ankara’da silahlı bir ihtilal hareketi oldu*” manşetinde Talat Aydemir ve arkadaşlarının Ankara Radyosu’nu ele geçirerek ihtilal girişiminde bulundukları aktarılmıştır. Haberde Talat Aydemir’e bağlı birliklerin 20 Mayıs 23.30 itibarı ile Ankara ve İstanbul’da harekete geçerek ihtilal yaptıkları ancak yaşanan çatışmaları sonucunda 21 Mayıs sabah 08.00 itibarı ile hükümet kuvvetlerinin duruma hâkim olduğu aktarılmıştır. Gazetede ayrıca Ankara’da yaşanan çatışmaların dışında İstanbul’da da 22 Şubatçıların radyoyu ele geçirmek adına silahlı girişimde bulundukları ancak yaşanan olayların sonucunda radyoyu ele geçiremedikleri yazılmıştır.³⁴⁰

Gazetenin aynı gün yayınlanan ikinci baskısı ise “*Gece girişilen ihtilal hareketi bastırıldı.*” başlığı ile okuyuculara sunulmuştur. Haberde ihtilalciler ile hükümet kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalarda iki taraftan da kayıpların bulunduğu yazılmış, sabah saatleri ile de ihtilalcilerin hükümet kuvvetlerine teslim olmaya başladıkları aktarılmıştır.³⁴¹

³³⁶ *Ulus*, 24 Mayıs 1963, s. 1

³³⁷ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963, s. 1-5

³³⁸ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963, II. Baskı, s. 1-5

³³⁹ *Milliyet*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5

³⁴⁰ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1963, s. 1-5

³⁴¹ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1963, II. Baskı, s. 1-5

Cumhuriyet Gazetesinin 22 Mayıs tarihli nüshası ise “*Ankara’daki ihtilal dün sabah bastırıldı*” başlığı ile çıkmış, haberde Talat Aydemir olmak üzere isyan girişimine katılan tüm kişilerin yakalanarak gözaltına alındıkları yazılmıştır. Gazetede ayrıca İstanbul, Ankara ve İzmir’de bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edildiği ve bu süre içerisinde gece sokağa çıkma yasağı getirildiği okuyuculara aktarılmıştır.³⁴²

Olaylar sırasında hükümet kuvvetleri içerisinde yer alan askerlerin defin işlemi *Cumhuriyet* Gazetesinin 24 Mayıs tarihli nüshasında yer almıştır. Gazete “*21 Mayıs şehitleri dün toprağa verildi.*” başlığında Talat Aydemir’in darbe girişimi sırasında şehit düşen kişilerin 23 Mayıs günü askeri törenle Anıtkabir’e gömüldüğünü yazmıştır. Haberde ayrıca Anıtkabir’de yapılan törene Başbakan İnönü, Genelkurmay Başkanı Sunay ve pek çok devlet yetkilisinin de katıldığı aktarılmıştır.³⁴³

Akşam Gazetesi, 21 Mayıs tarihinde çıkan ilk baskısında okuyucularına olayları “*Ankara’da gece bir ihtilal teşebbüsü bastırıldı*” başlığı ile aktarmıştır. Haberde 22 Şubatçıların lideri olan Talat Aydemir önderliğindeki bir grubun ihtilal hareketine girerek Harbiye ve Ankara Radyosu’nu ele geçirdikleri, ancak hükümet kuvvetleri tarafından hareketin 21 Mayıs sabahı bastırıldığı yazılmıştır. Gazetede ayrıca Hava Kuvvetlerine ait jetlerin ihtilalciler tarafından işgal edilen Harbiye’nin üzerinde alçak uçuşlar yaptığı ve zaman zaman Harbiye’ye uyarı ateşi açtığı da aktarılmıştır.³⁴⁴

Akşam Gazetesi aynı gün baskıya verilen ikinci baskısında Talat Aydemir’in Harp Okulu’ndan ayrılışını “*Ayaklanmanın elebaşısı Talat Aydemir kaçtı*” başlığı ile vermiştir. Haberde ihtilalci lider Aydemir’in 21 Mayıs sabahı Harp Okulu’nun arka tarafından kaçarak araba vasıtası ile Bolu veya Konya’ya gidebileceği aktarılmıştır.³⁴⁵

İhtilal girişiminden sonraki gün *Akşam* Gazetesi yaşanan olaylar üzerine Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edildiğini ve sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlanıldığını yazmıştır. Gazetede ihtilalcilerin lideri olan Talat Aydemir’in Kavaklıdere’de bulunan bir yakınının evinde ele geçirildiği ve tutuklanarak Emniyete götürüldüğü yazılmıştır. Haberde Aydemir’in Harp Okulu’ndan kaçarken bıraktığı çantasının hükümet kuvvetleri tarafından ele geçirildiği ve çantanın içerisinde hareket planı ve sonraki hakkında bilgilerin bulunduğu yazılmıştır. Gazete ayrıca ihtilalcilerden başka 14’lerden Alparslan Türkeş’in de gözaltına alındığını okuyucularına duyurmuştur.³⁴⁶

Son Havadis Gazetesi Talat Aydemir’in giriştiği ihtilal hareketini “*İhtilal Teşebbüsü*” başlığı altında okuyucularına aktarmıştır. Gazete 22 Şubat hadisesinin lideri olan Talat Aydemir ve ekibinin 20 Mayıs 23.30 itibari ile Harp Okulu ve Radyoevinin işgal ederek ihtilale kalkıştığını yazmıştır. Gazetede ayrıca Talat Aydemir adı ile okunan ihtilal bildirisi de yer almıştır.³⁴⁷

³⁴² *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5

³⁴³ *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1963, s. 1

³⁴⁴ *Akşam*, 21 Mayıs 1963, s. 1-5

³⁴⁵ *Akşam*, 21 Mayıs 1963, II. Baskı, s. 1

³⁴⁶ *Akşam*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5

³⁴⁷ *Son Havadis*, 21 Mayıs 1963, s. 1

Son Havadis Gazetesinin aynı gün yayınlanan ikinci baskısı “*Harbiye ateş altında-Aydemir yakalandı*” başlığı ile olayları aktarmaya çalışmıştır. Gazetede Harbiye’nin teslimi adına Hava Kuvvetlerine ait jetlerin Harp Okulu üstünde uçuş yaparak ateş açtıkları ve çatışmaların sonucunda Harbiye’nin 21 Mayıs sabahı sabah 08.00’da teslim olduğu yazılmıştır. Haberde ayrıca ihtilal lideri Aydemir’in sabah 08.00’da okuldan ayrılarak bir yakınının evine gittiği ve burada saat 12.00’da hükümet kuvvetleri tarafından gözaltına alındığı okuyuculara duyurulmuştur. Haber arasında ihtilal ile ilgisi bulunduğu tahmin edilen EMİNSU üyesi Orhan Türkkan’ın da tedbir amaçlı gözaltına alındığı aktarılmıştır.³⁴⁸

Başbakan İsmet İnönü’nün Senato’da yaptığı açıklamaları “*Başvekil, Senato’da Konuştu*” başlığı ile veren *Son Havadis* Gazetesi; haberinde isyancıların yakalanarak gözaltına alındıklarını; İstanbul, Ankara ve İzmir’de bir aylık sıkıyönetim kurulduğunu açıklamıştır. Gazete ayrıca olaylarda çıkan çatışmaların sonucunda yedi kişinin vefat ettiğini ve yirmi altı kişinin de yaralandığını yazmıştır.³⁴⁹

Talat Aydemir ve diğer 22 Şubatçıların 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleştirdiği başarısız ihtilal girişimi Türk gazetelerinin yanısıra yabancı gazetelere de haber olmuştur. *The Times* Gazetesi 21 Mayıs tarihinde Ankara’da yaşanan olayları okuyucularına “*Hükümet başkentinde çatışma*” başlığı ile vermiştir. Haberde isyancı Türk güçleri ile hükümet birlikleri arasında Millet Meclisi ve Genelkurmay Başkanlığı etrafında çatışmaların yaşandığı, isyancıların başında ise 1962 Şubat ayında İnönü hükümetine karşı ihtilal girişiminde bulunan Talat Aydemir’in olduğu aktarılmıştır. Haberde Ankara’da bulunan radyonun üç defa el değiştirdiği ve sonuç olarak hükümet kuvvetlerinin duruma hâkim olduğu yazılmıştır. Gazetede yer alan “*Emekli oldu*” haberinde ise Harp Okulu eski komutanı Talat Aydemir’in 1962 yılındaki başarısız darbe girişiminden sonra emekliye sevk edildiği ve ihtilali emekli olarak yapmaya çalıştığı okuyuculara duyurulmuştur.³⁵⁰

The Times Gazetesi 22 Mayıs 1963 tarihinde ise olayları “*Üç Türk şehrinde sıkıyönetim*” başlığı ile vermiştir. Haberde ihtilal girişiminin hükümet kuvvetleri tarafından bastırılmasının ardından Ankara, İstanbul ve İzmir’de bir aylık sıkıyönetim ilan edildiği aktarılmıştır. Haberde ayrıca sıkıyönetim ilan edilen şehirlerde sokağa çıkma yasağının getirildiği de yazılmıştır. Gazete “*Jetlerden atış*” başlığında ise isyancı Talat Aydemir’in Harp Okulu’ndan kaçtıktan Ankara’da bir evde yakalandığı, yaşanan çatışmalarda altı kişinin öldüğü ve yirmi dört kişinin de yaralandığı yazılmıştır.³⁵¹

2.5.2. 21 Mayıs İhtilali Sonrası Süreç

22 Şubatçıların lideri emekli Kurmay Albay Talat Aydemir ve ekibinin 21 Mayıs 1963 tarihinde denediği ikinci ihtilal girişimi de başarısız olmuştur. Talat Aydemir ve isyanda ön planda olan isimler önce emniyete götürülerek sorguları yapılmış, daha sonrada Mamak Askeri Cezaevine

³⁴⁸ *Son Havadis*, 21 Mayıs 1963, II. Baskı, s. 1-5

³⁴⁹ *Son Havadis*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5

³⁵⁰ *The Times*, 21 Mayıs 1963, s. 12

³⁵¹ *The Times*, 22 Mayıs 1963, s. 12

gönderilmişlerdir. İhtilal teşebbüsünün ardından İstanbul'da EMİNSU derneğini başkanı emekli General Orhan Türkkan ve kardeşi emekli General Selim Türkkan da olaylar ile irtibatlı olabileceğinden gözaltına alınmışlardır.³⁵²

21 Mayıs harekâtına katılanların tevkif edilmelerinden sonra tedbir amaçlı olarak 14'lerden Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal ve Fazıl Akkoyunlu, 11'lerden Halim Menteş ve eski 22 Şubatçılardan Dünder Seyhan da gözaltına alınmışlardır.³⁵³

21 Mayıs ihtilal girişiminin sonra erdirilmesinden sonra toplanan Milli Güvenlik Kurulu; İstanbul, İzmir ve Ankara'da bir ay sürecek sıkıyönetim ilanı kararı almıştır. Kurulda alınan karar ile Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığına Cemal Tural, İstanbul Sıkı Yönetim Komutanlığına Refik Yılmaz, İzmir Sıkı Yönetim Komutanlığına ise Ferit Denizmen getirilmiştir.³⁵⁴

21 Mayıs'ta ihtilal girişiminde bulunan Talat Aydemir ve ekibinin gözaltına alınmaları ile soruşturmalar başlamıştır. 25 Mayıs 1963 tarihinde Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı açıkladığı bildiri ile soruşturmaların hızla devam ettiğini ve suçluların mahkemelerin önünde hesap vereceğini bildirmiştir. Bildiride ayrıca çıkabilecek uydurma haberlere inanılmaması da halktan istenilmiştir.³⁵⁵

İhtilalcilerin soruşturmaları devam ederken Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı, 29 Mayıs 1963 tarihinde yayınladığı bildiri ile duruşmaların bir hafta sonra başlayacağını açıklamıştır. Cemal Tural imzalı tebliğ ise şöyledir:

“Altıncı şehidimizi de toprağa verdik. O artık vatanlaşmıştır. Hürriyetimizin ve bütünlüğümüzün teminatı bu şehitlerimiz gibi uyanıklığın, vazife duygusunun üstünde hiçbir düşünce olmayacağını tekrarlamıştır. Bunlara silah çevirten satılmış saldırıların ve hayalperestlerin kanun karşısına çıkarılma zamanı gelmiştir.

*Önümüzdeki hafta içerisinde duruşmalar başlanacaktır. Mahkemelere giriş ve duruşmaları takip için ayrı tebliğler neşredilecektir.”*³⁵⁶

Soruşturmaların devam ettiği süreçte gazetelerin farklı yorumda bulunmamaları adına Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı bir tebliğ neşretmiştir. Bu tebliğ ile 21 Mayıs olayların hakkında röportaj ve yorum yapılması yasaklanmıştır.

Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı, 3 Haziran 1963 tarihinde yayınladığı bildiri ile duruşmalar için üç özel mahkemenin kurulduğunu bildirmiştir. Açıklanan bildiride 1 Numaralı Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesi'nin Mamak Muharebe Okulu'nda, 2 Numaralı Sıkı Yönetim Askeri

³⁵² Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 155

³⁵³ *Akşam*, 22 Mayıs 1963, s. 1

³⁵⁴ Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 119

³⁵⁵ *Milliyet*, 26 Mayıs 1963, s. 1

³⁵⁶ *Ulus*, 30 Mayıs 1963, s. 1

Mahkemesi'nin Harp Okulu'nda, 3 Numaralı Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesi'nin ise Sıkı Yönetim Karargâhında kurulacağı aktarılmıştır.³⁵⁷

Mahkemenin başlayacağı gün olan 7 Haziran'da *Son Havadis* Gazetesi "21 Mayıs sanıklarının muhakemeleri bugün" başlığını atmış, 103 kişi haricinde olanların ise yargılamalarının yakında başlayacağını okuyucularına aktarmıştır.³⁵⁸ *Akşam* Gazetesi ise 7 Haziran 1963 tarihli baskısında duruşmaların Mamak Muharebe Okulu'ndan başlayacağını ve yüz üç kişinin burada yargılanacağını yazmıştır.³⁵⁹

2.6. I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi / Mamak Duruşmaları

21 Mayıs 1963 ihtilal girişimini yapan failleri yargılamak adına Mamak Muharebe Okulu'nda kurulan I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi, 7 Haziran 1963 günü yargılamalara başlamıştır. Askeri mahkemenin başkanlığına Tuğgeneral Fevzi Basmacı, duruşma hâkimliği görevine Albay Numan Özdalga, üyeliğe ise Tuğgeneral Lütfü Ergüven getirilmiştir. İddia makamında bulunan üyeler ise; Binbaşı Turgut Akan, Binbaşı Naci Turanay, Kıdemli Yüzbaşı Burhanettin Kelev ve Kıdemli Yüzbaşı Oktay Sedef olmuştur.³⁶⁰

İlk gün yapılan duruşmada savcı iddianameyi okumuş, otuz altı kişi için idam talebi istemiştir. Savcının iddianamede idamını istediği kişiler: Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Rıfki Erten, Turgut Alpagut, Bahtiyar Yalta, Tefik Ünlüer, Hakkı Sümer, Galip Gültekin, Yaşar Başaran, Mustafa Pakoba, Tefik Saltoğlu, Erol Dinçer, Turgut Saltoğlu, Münip Tepeci, Remzi Kılıç, Nihat Sertöz, Tefik Ecemiş, İzzet Köz, Ömer Tekebaş, Feridun Erman, İlhan Baş, Sedat Ünal, Mehmet Gül, Savaş Kilimci, Erol Alkivılvım, Mustafa Karazeybek, Atilla Altugan, Ziya Pusat, Hüsamettin Paksoy, Kadir Yıldırım, Önder Aydınli, Zihni Çetiner, Nezihi Fırat, Nihat Çonguroğlu ve Mustafa Ok.³⁶¹

İddianame okununca sırası ile ihtilalcilerin sorgularına geçilmiş, ihtilalciler arasında bu safhada görüş ayrılıkları belirmiştir. Talat Aydemir, olayları tüm yönleriyle açıklamayı ve yapılan girişimin aslında büyük bir hareket olduğunu, ihtilalde kalabalık bir grup olduklarını göstermeye çalışmak istemiştir. Talat Aydemir'i bu yola iten olay ise Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın "Talat'ın üç buçuk adamı" ve Başbakan İsmet İnönü'nün "şerefsiz sergüzetşçiler" sözleridir. Aydemir'in bu fikrine diğer ihtilalciler katılmamış, Aydemir'in yanında olayları tüm yönleriyle açıklayan yalnızca Fethi Gürcan olmuştur.³⁶²

Aydemir ve Gürcan'a karşı diğer ihtilalcilerin fikri ise; açığa çıkmamış olayları çöktürmek, kişilerin az ceza alacağı beyanlar vermek ve suçu birkaç kişinin üstlenmesidir. Bahtiyar Yalta,

³⁵⁷ *Akşam*, 4 Haziran 1963, s. 1

³⁵⁸ *Son Havadis*, 7 Haziran 1963, s. 1

³⁵⁹ *Akşam*, 7 Haziran 1963, s. 1

³⁶⁰ Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 123

³⁶¹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 591-592

³⁶² Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 496-497

Turgut Alpagut ve Osman Deniz gibi isimler bu yolu seçmiş ve duruşmalarda birçok olayı inkâr etmişlerdir. Talat Aydemir, ihtilal arkadaşlarının beyanlarından sonra onlardan uzaklaşmaya başlamış, ihtilalin lider kadrosundan sadece Fethi Gürcan ile yakın temasını sürdürmüştür.³⁶³

İlk günkü duruşma 6 saat sürmüş, Aydemir ve arkadaşlarının ifadeleri dinlenmiştir. Duruşmaların sonunda Alparslan Türkeş ve bazı sanıklar 28. Tümen'e götürülürken diğerleri Mamak Muharebe Okulu'nda kalmaya devam etmişlerdir.

Duruşmaların ikinci günü Hâkim Turgut Akan, Aydemir'e kendi iddiası olan *"kumandanlarda hareketin içerisinde bulunuyordu"* iddiasını sormuş, Aydemir ise komutanların yapılan hazırlıktan haberleri vardı diyerek cevap vermiştir. Hâkimin hazırlıklara komutanları temsilen kimlerin katıldığı sorusunu Aydemir cevapsız bırakmıştır.³⁶⁴

Savcının Talat Aydemir'e *"Harekette neden üst rütbeli komutanlar yok?"* sorusu üzerine Aydemir; rütbeli komutanların da kendileri ile birlikte olduğunu ancak 22 Şubatta olduğu gibi olaylardan kaçtıklarını söylemiştir. Savcı daha sonra Aydemir'e ihtilale kiminle karar verdiğini sormuş Aydemir'den *Fethi Gürcan* cevabını almıştır. Savcı, Aydemir'e Harp Okulu'nda bulunan not defterindeki bakanlıkları ve karşılarında bulunan harflerin ne anlama geldiğini sorması üzerine Aydemir: *"Bu benim yazımdır. Fakat kabineyi düşünmemiştim. Sokaktan adam toplamak durumunda değilim."* diyerek karşılık vermiş, yapılan ısrarlara rağmen kişilerin kimler olduğunu açıklamamıştır.³⁶⁵

Savcı, daha sonra Aydemir'e not defterinde bulunan 53 kişilik listenin bir kara liste olup olmadığını sormuş, Aydemir ise: *"Hayır, kara liste değildir bunlar. 22 Şubatta bize karşı duran subayların isimleridir. Bilmek için yazılmıştır. Kara liste olsaydı 20-21 Mayıs gecesi bunları kolaylıkla bertaraf edebilirdik. Böyle bir niyetimiz yoktu."* diyerek cevap vermiştir.³⁶⁶

Savcının 14'ler ve 11'ler ile yapılan temaları sorması üzerine Aydemir; 14'lerin Orhan Kabibay kanadı ile görüşüldüğünü ancak liderlikte anlaşma sağlanamadığı için birleşmenin olmadığını, Dündar Seyhan ve Necati Ünsalan gibi isimlerin de ayrılarak Kabibay tarafına geçtiklerini söylemiştir.

Aydemir, Alparslan Türkeş ile görüşmesini ise: *"15 Nisandan biraz evvel oldu. Yalnız olarak konuştuk. Liderlik konusunda anlaşamayınca dağıldık."* diye anlatmış, 11'ler ile de bazı görüşmelerin yapıldığını ancak bir birleşme olmadığını söylemiştir. Aydemir'in sorgusundan sonra Fethi Gürcan, Turgut Alpagut, Bahtiyar Yalta, Tevfik Ünlüer, Emin Arat, Hakkı Sümer, Galip Gültekin, Dündar Seyhan ve Necati Ünsalan'ın da sorguları yapılmıştır.³⁶⁷

Fethi Gürcan, sorgusunda Talat Aydemir gibi tüm bildiklerini anlatmış, açığa çıkmayan olayları da söyleyerek olayın büyüklüğünü ortaya koymak istemiştir. Diğer sanıklardan Tevfik

³⁶³ Osman Deniz, *a.g.e.*, s. 252-254

³⁶⁴ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1963, s. 1

³⁶⁵ *Son Havadis*, 9 Haziran 1963, s. 1

³⁶⁶ Can Kaya İsen, *a.g.e.*, s. 176-177

³⁶⁷ *Ulus*, 9 Haziran 1963, s. 1-8

Ünlüer, Emin Arat, Necati Ünsalan ve Asım Mutludoğan ise harekâta yer almadıklarını ve ihtilali savunmadıklarını beyan etmişlerdir. Bahtiyar Yalta ve Turgut Alpagut ise olayların bilinen yüzünü anlatmış, gün yüzüne çıkmayan olay ve kişileri saklama yoluna gitmişlerdir.³⁶⁸

Sanıklardan Dünder Seyhan; Talat Aydemir ve ekibi ile aylar öncesinden ilişkisini kestiğini, etrafta söylenen “*Dünder Seyhan Grubu*” diye bir yapının olmadığını, Orhan Kabibay ile fikir birliği içerisinde olduğunu, Kabibay’ın 22 Şubatçılara katılmamasından sonra Necati Ünsalan ile birlikte ekipten ayrılarak ticari bir şirket kurduğunu söylemiştir.³⁶⁹

Mamak Muharebe Okulu’nda yapılan duruşmaların 5. Gününde hâkim Numan Özdalga yerine hâkim Binbaşı Ali Cesur duruşmaya katılmıştır. Mahkemede sanıklara hâkime güvenleri olup olmadığı sorulmuştur. Talat Aydemir, duruşma hâkimine güveni olmadığını söylemiş, bunun sebebini ise yazdığı hatıratında şöyle açıklamıştır:

*“Binbaşı hâkim Ali Cesur ile Kore’de beraber bulundum. Bu arkadaş orada eşya kaçakçılığı yapmıştır. Bizler daha şerefli hâkimler huzurunda mahkeme olmak istiyoruz.”*³⁷⁰

Mahkeme heyeti kısa süreli bir aranın ardından yeniden toplanmış, hâkimin de kendisini reddetmesi üzerine duruşmalara yeniden hâkim Numan Özdalga devam etmiştir. Yaşanan hâkim değişikliği olayını *Son Havadis* Gazetesi “*Dünkü duruşmada Aydemir, hâkimi reddetti*”,³⁷¹ *Akşam* Gazetesi “*Duruşmada Aydemir hâkimi reddetti*”³⁷², *Cumhuriyet* Gazetesi ise “*Aydemir’in güvensizlik beyanı üzerine hâkim istinkâf etti*”³⁷³ başlığı ile okuyucularına aktarmıştır.

14 Haziran 1963 günü mahkeme huzurunda Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Halim Menteş gibi isimlerin sorguları gerçekleşmiştir. Alparslan Türkeş, sorgusunda ihtilal ile ilgisinin bulunmadığını, en kötü hukuk düzeninin en iyi ihtilal düzeninden daha iyi olacağını söylemiştir. Alparslan Türkeş’in sorgusunda Türkeş’in, Aydemir’in ihtilal hareketini saatler öncesinde yetkililere bildirmesi herkeste büyük bir şaşkınlık uyandırmıştır. Türkeş, 20 Mayıs’ta kendisine gelen bir arkadaşının ihtilal olacağını söylemesi üzerine CKMP’den Fuat Uluç’a haber verdiğini itiraf etmiştir.³⁷⁴

Talat Aydemir, hatıralarında Alparslan Türkeş’in ihbar hakkında: “*Meğer ihbarı yapan Türkeş imiş. Saat 20’de CKMP’den Fuat Uluç’a telefon ederek ‘Gene o namussuz Aydemir bu gece ihtilal yapacak.’ demiş. Türkeş ve arkadaşları bizimle yakın arkadaşlık ediyorlardı. Ama ihtiras gözlerini bürümüştü. Allah kimseyi 14’ler gibi muhbir durumuna düşürmesin.*” diyerek Türkeş’in karşıt durumunu açıklamıştır.³⁷⁵

³⁶⁸ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 182-183

³⁶⁹ Yeşim Demir, *a.g.t.*, s. 131-132

³⁷⁰ *Son Havadis*, 13 Haziran 1963, s. 1

³⁷¹ *Son Havadis*, 13 Haziran 1963, s. 1-8

³⁷² *Akşam*, 13 Haziran 1963, s. 1-6

³⁷³ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1963, s. 1

³⁷⁴ *Akşam*, 15 Haziran 1963, s. 1-7

³⁷⁵ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 234-235

Muzaffer Özdağ ise sorgulamada tecrübelerinden dolayı artık ihtilallerin ülkeye fayda sağlayamayacağını, 22 Şubatçılardan Bahtiyar Yalta ve Mustafa Ok ile kendilerinin 14'lere katılması konusunda görüşüklerini söylemiştir.³⁷⁶

11'lerden Halim Menteş ise yapılan sorgulamasında 22 Şubatçılar ile ihtilal görüşmeleri yapmadığını savunmuş, *Lale Apartmanı Toplantısı*'nın ise eski arkadaşların barışması adına düzenlendiğini söylemiştir.³⁷⁷

17 Haziran 1963 günü yapılan duruşmaya İstanbul'da bulunan kırk beş sanık getirilmiş, savcı sanıklardan 8 kişinin idamını istemiştir. İdamı istenen sanıklar; Selim Türkkan, Osman Deniz, Cevat Kırca, Recep Uslu, Gazi Alankuş, Muzaffer Güney, Ahmet Yücealp, Mustafa Üstüner'dir.³⁷⁸

İstanbul kanadının liderlerinden olan Cevat Kırca, darbe ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını söyleyince Talat Aydemir söz istemiş ve darbe bildirisini Fethi Gürcan ile Cevat Kırca'ya bildirdiğini ve İstanbul'da yapılan toplantıların da Kırca'nın evinde yapıldığını söylemiştir. Fethi Gürcan'ın da Aydemir'i desteklemesi üzerine Cevat Kırca, mahkeme karşısında zor duruma düşmüştür.³⁷⁹

Osman Deniz ise Talat Aydemir'in liderliğini kabul ettiğini ancak rütbeli generaller olmadan başarı sağlanamayacağını söylemiş, İstanbul'da hareketin birkaç kişisel teşebbüsten ibaret olduğunu söylemiştir. Talat Aydemir, Osman Deniz'in mahkemede gerçekleri söylememesini hatıratında: "*Osman Deniz en güvendiğim arkadaşlarımdan biri idi, hareket öncesi ve hareket gecesi cesur hareket etmiş bir insandı. Ama ne yazık ki, mahkemedeki tutumu ile benim şahsımda bütün mazisini sildi.*" diyerek Osman Deniz hakkındaki tavrını dile getirmiştir.³⁸⁰

20 Haziran 1963 günü yapılan duruşmada Dışişleri Bakanlığından bir not geldiği söylemiş, bu notta Fethi Gürcan ve Mustafa Karazeybek'in ihtilal hareketi başarısızlığa uğrayınca Federal Almanya Büyükelçiliğine iltica talebinde bulundukları açıklanmıştır. Fethi Gürcan ve Mustafa Karazeybek, başta bu iddiayı kabul etmemiş ancak belgeler açıklanınca olayı kabullenmek durumunda kalmışlardır. Gürcan ve Karazeybek'in iltica talebini *Ulus Gazetesi İsyancılarıdan Gürcan ve Karazeybek 21 Mayıs'ta bir sefarete sığınmışlar*³⁸¹ *Milliyet Gazetesi "Sanıklardan Fethi Gürcan ve Mustafa Karazeybek'in isyandan sonra Alman Büyükelçiliğine sığındıkları anlaşıldı."*³⁸², *Hürriyet Gazetesi* ise "*İki 21 Mayısçı Alman elçiliğine kaçmışlar.*"³⁸³ başlığı ile okuyucularına aktarmışlardır.

20 Haziran 1963 günü mahkemede sanıkların duruşmaları bitmiş, tanıkların dinlenilmesine geçilmiştir. 24 Haziran günü mahkeme huzuruna çıkan 28. Tümen Kurmay Başkanı Ali Elverdi,

³⁷⁶ *Son Havadis*, 15 Haziran 1963, s. 1

³⁷⁷ Nimet Sarıgül, *a.g.t.*, s. 212-213

³⁷⁸ *Ulus*, 18 Haziran 1963, s. 1-8

³⁷⁹ *Milliyet*, 18 Haziran 1963, s. 1-7

³⁸⁰ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 240

³⁸¹ *Ulus*, 21 Haziran 1963, s. 1

³⁸² *Milliyet*, 21 Haziran 1963, s. 1

³⁸³ *Hürriyet*, 21 Haziran 1963, s. 1

tevkif edilip Harbiye'ye götürüldüğünde Aydemir'in kendisine silah çekerek öleceğini söylediğini dile getirmiş, duruma itiraz eden Talat Aydemir ise: "*Ben tabancamı göğsümde taşıyım, tehdit için çıkarmadım.*"³⁸⁴ demiştir.

3 Temmuz 1963 günü Genelkurmay İkinci Başkanı Mehduh Tağmaç dinlenmiştir. Tağmaç, olayların başlaması ile birlikte Saraçoğlu Mahallesiindeki Cevdet Sunay'ın evine gitmek istediğini ancak isyancı askerler ile silahlı çatışma yaşandığından bundan vazgeçip mecburen Genelkurmay'a gittiğini açıklamıştır.³⁸⁵

Mamak duruşmalarında yaşanan dikkate değer bir olay ise 8 Temmuz 1963 günü yaşanmıştır. Sanıklardan Fethi Gürcan, söz istemiş ve bu davada yetki sahibi olsaydı olaya katılanların kurşuna dizilmesi gerektiğini söylemiştir. İhtilal gecesi birçok birliği yöneten ve sorumluluk alan Fethi Gürcan, mahkemede de aynı cesur tavrını sürdürmeye devam etmiştir.³⁸⁶

Mamak'ta 7 Haziran 1963 günü başlayan duruşmalar 23 Temmuz 1963 Salı günü sona ermiş, savcı okuduğu tebliğde 28 kişinin idamını talep etmiştir. Savcının duruşmalar sonucunda idamını istediği isimler; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Turgut Alpogut, Bahtiyar Yalta, Emin Arat, Galip Gültekin, Rıfki Erten, Yaşar Başaran, Hakkı Sümer, Tevkif Ünlüer, Tevkif Saltoğlu, Erol Dinçer, Remzi Kılıç, Salim Miman, İzzet Köz, Cemil Özdemir, Ziya Pusat, Nihat Sertöz, Önder Aydınli, Kadir Yıldırım, Savaş Kilimci, İlhan Baş, Mustafa Karazeybek, Cevat Kırca, Osman Deniz, Muzaffer Güney, Ahmet Gücal ve Mustafa Üstüner'dir.³⁸⁷

Savcının hazırladığı iddianame okunduktan sonra sanıkların yazılı savunmaları yapılmış ve mahkeme 5 Eylül 1963 günü karar bildirmek üzere 17 Ağustos 1963 günü sona ermiştir.

5 Eylül 1963 Perşembe günü Mamak 1 Nolu Sıkı Yönetim Mahkemesi son duruşmasını yapmış, hâkimin okuduğu tebliğ sonucu yedi kişi idam, yirmi dokuz kişi müebbet, yetmiş dokuz kişi de hapis cezası almıştır.

İdama mahkûm olanlar; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz, Erol Dinçer, İlhan Baş, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal.³⁸⁸

Müebbet hapse mahkûm olanlar; Bahtiyar Yalta, Turgut Alpogut, Atilla Altugan, İzzet Köz, Muzaffer Güney, Fevzi Bingöl, Hakkı Sümer, Tevfik Saltoğlu, Remzi Kılıç, Erbil Yücelten, Ayhan Ünlü, Nihat Çonguroğlu, Önder Aydınli, Rıfki Erten, Kadir Yıldırım, Ziya Pusat, Hüsametdin Paksoy, Tuncer Yener, Mustafa Karazeybek, Savaş Kilimci, Ferit Kelecek, Feridun Erman, Cemal Özdemir, Yaşar Başaran, Mustafa Ok, Galip Gültekin, Emin Arat, Mustafa Üstüner.³⁸⁹

³⁸⁴ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 196-197

³⁸⁵ *Akşam*, 4 Temmuz 1963, s. 1

³⁸⁶ *Ulus*, 9 Temmuz 1963, s. 1-8

³⁸⁷ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1963, s. 1

³⁸⁸ *Ulus*, 6 Eylül 1963, s. 1-8

³⁸⁹ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1963, s. 1

Aralarında Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Adnan Çelikoğlu, Necati Ünsalan ve Dündar Seyhan gibi isimlerinde bulunduğu kırk beş kişi davadan beraat etmiştir.

5 Eylül tarihli duruşmada sanıklara verilen cezaları *Akşam* Gazetesi “7 idam kararı verildi”³⁹⁰, *Milliyet* Gazetesi “Talat Aydemir ve 6 sanık idama mahkûm oldular”³⁹¹, *Son Havadis* Gazetesi ise “7 kişi idama mahkûm”³⁹² başlığı ile okuyucularına aktarmıştır.

21 Mayıs davasından ceza alan sanıkların çoğu kararlara itiraz etmiş, cezaların incelenmesi adına Askeri Yargıtay Birinci Ceza Dairesi’ne başvurmuşlardır. Dava dosyalarını inceleyen Askeri Yargıtay, kararını 31 Ekim 1963 tarihinde açıklayacağını duyurmuştur.³⁹³

Askeri Yargıtay Birinci Ceza Dairesi kararını 31 Ekim 1963 günü açıklamış; verilen 7 idam kararından 4’ünü, 29 müebbet kararından ise 15’ini onaylamıştır. Askeri Yargıtay’ın idam kararını onayladığı isimler; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz’dir. Yargıtay’ın idam kararını bozduğu isimler ise; İlhan Baş, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal’dır.³⁹⁴

2.6.1. Yargılama Sonrası Süreç ve İnfazlar

21 Mayıs sanıklarından Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkındaki idam kararları kesinleştikten sonra alınan infaz kararlarının durdurulması adına çeşitli yollardan girişimlerde bulunulmuştur. Meclis ve çevresinde infazları durdurmak adına faaliyette bulunan isimlerin başında ise Alparslan Türkeş ve tabii senatör Mucip Ataklı gelmiştir.³⁹⁵

Meclis kulislerinde Talat Aydemir’in gerçek bir vatansever olduğu, Fethi Gürcan’ın güzel bir ailesi ve çocuklarının olduğu, Erol Dinçer’in henüz genç yaşta bulunduğu ve Osman Deniz’in ise idamı hak edecek faaliyetlerde bulunmadığı söylenerek cezaların affına uğraşmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, idam kararlarını görüşmek için 20 Ocak 1964 günü toplanmış ve mecliste verilen idam cezalarını oylamaya sunulmuştur. Talat Aydemir hakkında verilen karar için oylamaya iki yüz seksen dokuz milletvekili katılmış, kırk yedi ret oyuna karşılık iki yüz on yedi kabul oyu kullanılmıştır. Fethi Gürcan hakkındaki oylamaya iki yüz seksen dokuz milletvekili katılmış, altmış sekiz ret oyuna karşılık yüz doksan bir kabul oyu kullanılmıştır. Osman Deniz hakkındaki oylamaya iki yüz doksan bir milletvekili katılmış, seksen altı ret oyuna karşılık yüz altmış bir kabul oyu kullanılmıştır. Erol Dinçer’in oylamasına ise iki yüz doksan bir milletvekili katılmış, yüz on üç olumlu oya karşı yüz yirmi yedi ret oyu kullanılmıştır. TBMM’de yapılan

³⁹⁰ *Akşam*, 6 Eylül 1963, s. 1

³⁹¹ *Milliyet*, 6 Eylül 1963, s. 1

³⁹² *Son Havadis*, 6 Eylül 1963, s. 1

³⁹³ *Akşam*, 15 Ekim 1963, s. 1

³⁹⁴ *Ulus*, 1 Kasım 1963, s. 1

³⁹⁵ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 523

oylamaların sonucunda Aydemir, Gürcan ve Deniz'in idam cezaları onaylanmış, Erol Dinçer'in cezası bozulmuştur.³⁹⁶

28 Ocak'ta yapılan görüşmeleri *Hürriyet* Gazetesi "*Aydemir, Gürcan ve Deniz'in idamı tasdik edildi*"³⁹⁷ başlığı ile vermiş, haberde mecliste görüşmeler sırasında büyük tartışmaların yaşandığı aktarılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylamalardan sonra konu 4 Mart 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'na gelmiştir. Senatoda yapılan görüşmelerin sonucunda Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın infaz kararları tasdik edilirken Osman Deniz'in idam kararı geri çevrilmiştir. Senato, Osman Deniz'in cezasının müebbet hapse çevrilmesine yönelik karar almıştır.³⁹⁸

Senato, verilen cezaları tekrardan görüşmek adına 17 Mart 1964 tarihinde toplanmıştır. Senatoda yapılan oylamada Talat Aydemir'in idam kararı kabul edilmiştir. Talat Aydemir hakkındaki oylamaya yüz on sekiz kişi katılmış, seksen bir üye kabul etmiş, yirmi dokuz üye ret oyu kullanmıştır. Fethi Gürcan için yapılan oylamaya yüz yirmi sekiz üye katılmış, altmış beş üye kabul oyu, elli üç ret üye kullanmış ve Gürcan hakkındaki idam kararı da bozulmuştur. Senato da Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında yapılan oylamalar sonucu her iki isminde müebbet hapis almaları kesinleşmiştir.³⁹⁹

Senatonun değiştirdiği kararların görüşülmesi adına Türkiye Büyük Millet Meclisi, 25 Mart 1964 günü toplanmıştır. Meclis, senatonun Fethi Gürcan hakkındaki verdiği kararı onaylamamıştır. Meselenin kesin çözüme kavuşturulması adına son toplantının 23 Haziran 1964 günü yapılması kararlaştırılmıştır. 23 Haziran 1964 günü yapılan oylamalar sonucunda senatonun Fethi Gürcan hakkındaki kararı bozulmuş, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın infazı kesinleşmiştir.⁴⁰⁰

Talat Aydemir ve Fethi Gürcan hakkındaki infazların Mecliste onaylanmasının ardından hazırlıklar yapılmış ve sanıkların 27 Haziran 1964 sabahı infaz edilmeleri kararlaştırılmıştır. Ancak 26 Haziran günü Talat Aydemir'in avukatının incelenmek üzere Sıkı Yönetim Komutanlığına belge vermesinden dolayı Aydemir'in infazı ertelenmiştir.

27 Haziran 1964 günü sabaha karşı ihtilalin liderlerinden olan ve ihtilal gecesi birçok birliği harekete geçiren Fethi Gürcan'ın infazı gerçekleştirilmiştir. Gürcan, asılmadan önce kâğıt ve kalem isteyerek eşine şu mektubu yazmıştır:

"Canım karıcığım ve yavrularım,

Ölümünden dolayı üzülmeyiniz. Bu benim alın yazımmış. Kalben müsterih olarak öteki dünyaya göç ediyorum. Kendini vatana ve millete adanmış insanların gönül

³⁹⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 26, s. 28-78

³⁹⁷ *Hürriyet*, 29 Ocak 1964, s. 1

³⁹⁸ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 527

³⁹⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 19, Toplantı: 3, s. 483-537

⁴⁰⁰ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 224-225

rahatlığı içindeyim. Size şerefimden başka bir miras bırakamadığım için üzgünüm. Bu emanetimi sonuna kadar muhafaza edeceğinizden eminim.

Yavrularım, annenizi üzmeiniz, tahsilinize devam edin, vatana ve millete yararlı insanlar olmak için çalışın, Allah sizi fena insanlardan korusun.

*Hepinizi önce Allaha sonra asil Türk milletine emanet ediyorum. Hepinizi ayrı ayrı kucaklar, son defa gözlerinizden öperim.*⁴⁰¹

Avukatının yaptığı itiraz kabul edilmeyen Talat Aydemir ise 5 Temmuz 1964 sabahı infaz için hazırlanmıştır. Son sözü “Memleket için hayırlı olsun” olan Aydemir, Cebeci Asri Mezarlığı’nda ihtilal arkadaşı Fethi Gürcan’ın yanına gömülmüştür.⁴⁰²

Aydemir’in infazını *Akşam* Gazetesi “*Aydemir de idam edildi.*”⁴⁰³, *Cumhuriyet* Gazetesi “*Talat Aydemir bu sabah idam edildi*”⁴⁰⁴, *Vatan* Gazetesi ise “*Aydemir idam edildi*”⁴⁰⁵ başlığı ile okuyucularına duyurmuştur.

2.6.2. Harp Okulu Öğrencilerinin Yargılanmaları

21 Mayıs ihtilal girişimine katılan 1456 Harbiyeli öğrenci 13 Haziran 1963 günü Harp Okulu’nda bulunan II Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi’nde yargılanmaya başlamışlardır. Mahkemenin başkanlığına Tuğgeneral Nihat Günaşan, hâkimliğe Yüzbaşı Mehmet Karaaslan, üyeliğe ise Kurmay Albay Haydar Topçak getirilmiştir.⁴⁰⁶

1456 Harbiyeli öğrencinin duruşması 3 ay boyunca devam etmiş, nihai karar 11 Eylül 1963 tarihinde açıklanmıştır. Açıklanan karar ile 75 öğrenci 4 sene 2 ay, 91 öğrenci 3 ay hapse mahkûm olurken 1293 öğrenci ise davadan beraat etmiştir. Davadan sonra alınan karar ile yargılanan tüm Harbiyeli öğrencilerin okul ile ilişkileri kesilmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰¹ Osman Deniz, *a.g.t.*, s. 348

⁴⁰² Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 548

⁴⁰³ *Akşam*, 5 Temmuz 1964, s. 1

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1964, s. 1

⁴⁰⁵ *Vatan*, 5 Temmuz 1954, s. 1

⁴⁰⁶ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 208-209

⁴⁰⁷ *Yeni Sabah*, 12 Eylül 1963, s. 1

SONUÇ

Cumhuriyet tarihinde hükümete karşı askeri oluşumlar ilk defa İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde başlamış ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde seçimler sonucunda Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile askeri ihtilal oluşumları faaliyetlerine son vermişlerdir.

Demokrat Parti'nin 1950 seçimleri ile iktidara gelmesi ile 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı son bulmuş ve yeni bir dönem Celal Bayar/Adnan Menderes ikilisi ile başlamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Adnan Menderes Başbakan, Celal Bayar ise Cumhurbaşkanı olmuştur.

Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinden sonra orduyu karşısına alması ve Atatürk devrimlerine karşı ilgisizliği sonucu orduda küçük rütbeli subaylar ihtilal örgütlenmeleri girişimlerine başlamışlardır. Bu dönemde Menderes hükümetine karşı ilk ihtilal oluşumunu 1954 yılında Tuzla Uçaksavar Okulu'nda Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay kurmuştur.

Tuzla Uçaksavar Örgütü'nden sonra 1956 yılında ise Ankara'da Talat Aydemir, Adnan Çelikoğlu, Sezai Okan ve Osman Köksal DP iktidarına karşı bir ihtilal örgütü kurmuşlardır. DP karşıtı askeri oluşumlar 1956 yılından itibaren artmış, yurdun çeşitli yerlerinden birbirinden bağımsız ihtilal örgütleri kurulmuştur. Talat Aydemir ve Dündar Seyhan'ın içlerinde bulundukları ihtilal örgütleri ise 1957 yılında birleşmiş, ihtilale yönelik planlar beraber yapılmaya başlanmıştır.

Bu dönemde ihtilal örgütlerinin faaliyetlerini sekteye uğratan en büyük olay ise 9 *Subay Olayı* olmuştur. 20 Aralık 1957 tarihinde Ankara'da görevli olan Samet Kuşçu, ordu içerisinde ihtilal örgütleri olduğunu ihbar etmiştir. Kuşçu'nun itirafları ile Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir ihtilal yapılanması ortaya çıkarılmıştır. Samet Kuşçu'nun ihtilalcilerden Faruk Güventürk'ün ismini vermesi sonucu ihtilal örgütleri bir süreliğine faaliyetlerine ara vermek durumunda kalmışlardır.

Samet Kuşçu'nun ihbarından sonra faaliyetlerine bir süreliğine ara veren ihtilal örgütü 1958 yılı itibarıyla faaliyetlerine tekrar başlamış, Elazığ'da bulunan Talat Aydemir ise görev arkadaşı olan Alparslan Türkeş'i ihtilal örgütüne dâhil ettirmiştir.

1957-1960 arası süreçte ekonominin kötü gidişi ve Menderes'in sert tutumu ihtilal örgütlerini hızla ihtilale doğru itmiş, faaliyetlerin genişletildiği 1958 yılında Talat Aydemir görevli olarak Kore'ye gitmiştir.

1954 yılından beri ordu içerisinde örgütlenen subaylar üst rütbeli general arayışına girmiş ve bu girişim sonucunda ihtilalin liderliğine Cemal Gürsel getirilmiştir. Cumhuriyet tarihindeki ilk askeri ihtilal, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilmiş ve 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı devrilmiştir. 1960 İhtilalini yapanlar hiyerarşik düzene bağlı kalmamış, ihtilal alt ve orta rütbeli subaylar tarafından yapılmıştır.

27 Mayıs'tan sonra geçmiş dönemin DP'li liderleri Yassıada'da yargılanmış, yargılamalar sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu 1961 Eylül ayında infaz edilmişlerdir.

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden iki buçuk ay sonra yurda dönen Talat Aydemir, Milli Birlik Komitesi içerisindeki arkadaşlarının yardımı ile 12 Eylül 1960 tarihinde Kurmay Albay rütbesi ile Ankara Kara Harp Okulu'na atanmıştır. İhtilali hazırlayan örgütün temel kadrosundan olan Aydemir, Milli Birlik Komitesi'ne girememesinden dolayı kendi oluşumu adına Kara Harp Okulu'nu merkez olarak seçmiştir.

Talat Aydemir'in Kara Harp Okulu Komutanlığına atanmasından kısa bir süre sonra Milli Birlik Komitesini derinden etkileyecek bir olay yaşanmıştır. 27 Mayıs İhtilali'nden sonra Cemal Gürsel başkanlığında kurulan MBK, kısa zamanda iki farklı gruba ayrılmıştır. Talat Aydemir'in ihtilal öncesinde Elazığ'dan arkadaşı olan ve MBK'nin en faal üyesi olan Alparslan Türkeş ve 13 arkadaşı 13 Kasım 1960 tarihinde komitenin lideri Cemal Gürsel tarafından komiteden alınmış ve yurtdışı görevlerine gönderilmişlerdir.

Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının MBK üyeliğinden alınmasından sonra ordu içerisindeki gruplaşmalar hızla atmış ve ordu içerisinde huzursuz birliklerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Kurmay Albay Talat Aydemir, ordu içerisindeki gruplaşmaların önüne geçmek ve Milli Birlik Komitesi'ni düzene sokmak adına İstanbul'daki generaller ile koordineli olarak 1961 yılının bahar aylarında Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurmuştur. SKB'nin Ankara kanadında albay rütbeli subaylar bulunmuş, grubun lideri olarak da Talat Aydemir ön plana çıkmıştır.

Silahlı Kuvvetler Birliği'ni Milli Birlik Komitesi'nin önüne koyan en büyük olay ise SKB'nin lideri Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in tayin meselesi olmuştur. MBK, SKB'yi tasfiye etmek adına İrfan Tansel'in tayinini yurtdışına çıkarmış, ancak Silahlı Kuvvetler Birliği Ankara'da alarm durumuna geçince karar geri alınmış ve İrfan Tansel görevine iade edilmiştir. Yaşanan olay ile Silahlı Kuvvetler Birliği etkin bir güç durumuna gelmiş, Talat Aydemir ise Ankara'da Albaylar Cuntası'nın lideri durumuna gelmiştir.

İhtilalden sonra seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış ve hiçbir parti tek başına iktidar olacak oyu alamamıştır. Ayrıca kapatılan Demokrat Parti yerine kurulan partilerin yüksek oy oranı alması Silahlı Kuvvetler Birliği'ni rahatsız etmiştir. Orduda yaşanan bu rahatsızlığın sonucunda 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul'da toplanan SKB, *21 Ekim Protokolü* adı verilen metni imzalamış ve ihtilal yapılmasına karar vermiştir. İstanbul'da hazırlanan protokol ertesi gün Ankara'da Talat Aydemir ve diğer komutanlar tarafından da imzalanmıştır. Ancak protokolün İsmet İnönü ve Cevdet Sunay tarafından öğrenilmesi sonucu görüşmeler yapılmış ve ihtilalden vazgeçilmiştir.

Koalisyon hükümetinin icraatlarını beğenmeyen Silahlı Kuvvetler Birliği, 9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul'da tekrar toplanmış, *9 Şubat Protokolü* adı verilen metni imzalayarak tekrardan ihtilale karar vermişlerdir. 9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul'da imzalanan protokol ertesi gün de Ankara'da SKB'nin Ankara kanadı tarafından imzalanmıştır. Ancak yapılan hazırlıkları öğrenen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, generaller ve albaylar ile görüşerek müdahale fikrinden vazgeçilmesini sağlamıştır.

Ordu içerisindeki huzursuzluğun sebebini Ankara'daki albaylar olarak gören Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 19 Şubat 1962 tarihinde SKB'nin Ankara kanadını toplantıya çağırarak müdahale fikrinden vazgeçilmesi adına uğraşmıştır.

Ancak Albaylar Cuntası'nın müdahale fikrinde ısrar etmesi sonucu Genelkurmay Başkanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı aldığı ortak bir kararla albayları tasfiye etmeye karar vermişlerdir. 20 Şubat 1962 gecesi Ankara'da bulunan karacı subaylar gözaltına alınmaya çalışılmış, ancak Talat Aydemir ve arkadaşlarının direnişe geçmesi ile tasfiye işlemi sonuçsuz kalmıştır.

22 Şubat günü yaşanan olayların görüşülmesi adına albaylar Genelkurmay'a davet edilmiş, Talat Aydemir ise tedbiren kendi yerine Turgut Alpagut'u toplantıya göndermiştir. Öğlen saatlerinde Genelkurmay'a giden arkadaşlarının tutuklandığını öğrenen Talat Aydemir, Harbiyeli öğrenciler ile durumu konuşmuş ve saat 13.30'da okulu alarma vererek direnişe geçmiştir. Kara Harp Okulu'nun alarma geçmesi ile birlikte Talat Aydemir'e bağlı diğer birlikler de alarma geçmiş ve saat 16.00 itibari ile Ankara'da Aydemir'e karşı duracak bir güç kalmamıştır. Talat Aydemir'in isyan girişimine başlaması üzerine ordu ve hükümet Çankaya Köşkü'nde toplanmış ve alınacak kararları görüşmüştür. Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantı esnasında köşk Süvari Binbaşı Fethi Gürcan tarafından sarılmış, ancak Talat Aydemir'in aldığı karar ile köşktekiler bırakılmıştır. Zaman geçtikçe birliklerin harekete geçmemesi ve Hava Kuvvetlerinin de karşı tarafa geçmesi sonucunda 22 Şubat 1962 günü başlayan isyan hareketi 23 Şubat 1963 gece saatlerinde sonlanmıştır. Talat Aydemir ve harekete katılan diğer subaylara Başbakan İsmet İnönü'nün verdiği taahhüt ile cezai işlem yapılmamış, sadece emekliye sevk edilmişlerdir.

22 Şubat ihtilal girişimi sonrasında emekliye sevk edilenlere 22 Şubatçılar ismi verilmiş, topluluk olarak kabul edilmişlerdir. 22 Şubatçıların lideri olan Talat Aydemir, ülkenin gidişatının düzelmediğini ve 27 Mayıs İhtilali'nin başarıya ulaşmadığını düşünmüş bir insan olarak ilk ihtilal girişiminden kısa bir süre sonra yeniden ihtilal faaliyetlerine hazırlanmaya karar vermiştir. Artık emekli olay Talat Aydemir, gazetelerden Başbakan İsmet İnönü'ye ağır ithamlarda bulununca 8 günlük cezaevi süreci yaşamıştır. Tahliye olduktan sonra destek sağlamak adına İstanbul'a giden Aydemir, burada gazeteciler ve iş adamları ile görüşmüş, yaptığı ihtilalin nedenlerini çevreler ile paylaşmıştır.

İlk ihtilal girişiminin başarısızlığa uğramasından kısa bir süre sonra ikinci ihtilal girişimine karar veren Talat Aydemir, yapılacak hareket için fikir karargâhı oluşturmuştur. Fikir karargâhında Aydemir'den başka Bahtiyar Yalta, Turgut Alpagut, Fethi Gürcan ve Osman Deniz gibi isimler bulunmuştur.

13 Kasım 1960 tarihinde yurtdışına gönderilen Alparslan Türkeş ve 13 arkadaşı 1963 yılının başı itibariyle ülkeye dönmüş ve çeşitli çevrelerle iletişime geçmeye başlamışlardır. Aynı dönemlerde Hava Kuvvetlerinden ayrılan Halim Menteş ve diğer isimlerde diğer gruplar ile iletişim kurarak ordu içerisindeki ağırlıklarını korumaya çalışmışlardır.

1963 yılı itibariyle ikinci bir ihtilale karar veren ve bu amaç için çalışan 22 Şubatçılar, emekli oldukları için orduda geniş bir destek görme adına diğer ihtilalci gruplar ile müzakere etmeye karar vermişlerdir. Bu amaç itibari ile diğer ihtilalci gruplar ile Lale Apartmanı Toplantısı, Söğütözü Toplantısı ve Dikmen Toplantısı yapılmış ancak liderlik ve diğer meselelerden dolayı birleşme yaşanamamış ve 22 Şubatçılar ihtilali kendi kuvvetleri ile yapmaya karar vermişlerdir.

Talat Aydemir ve ekibi ikinci ihtilalini 21 Mayıs 1963 günü olarak belirlemiş, 20 Mayıs 1963 günü 23.30 itibariyle Harp Okulu ve Radyoevi ele geçirilerek ihtilal girişimini başlatmışlardır. Radyoevini ele geçiren ihtilalciler ihtilal bildirisinde Talat Aydemir'in adını vermiştir. Ancak radyo kısa sürede hükümet kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. Hükümet kuvvetlerinin ve ordunun çoğunluğunun ihtilal hareketinin karşısında bulunması ve Hava Kuvvetlerinin saldırı ihtimali doğunca ihtilalde çözümler başlamış, 21 Mayıs sabah saatlerinde Aydemir'in ikinci ihtilali de başarısızlık ile sonuçlanmıştır. İhtilalin lideri Talat Aydemir, ihtilal başarısızlığa uğrayınca arkadaşı Mustafa Pakoba'nın evine sığınmış, emniyet kuvvetlerinin eve gitmesi sonucunda teslim olmuştur. İhtilalin en faal üyelerinin başında olan Fethi Gürcan ise ihtilal başarısızlığa uğradığında ilk olarak Federal Almanya Büyükelçiliğine sığınmış, iltica talebi kabul edilmeyince İstanbul'a gitmek için uğraşmış ancak yolda yakalanmıştır.

21 Mayıs 1963 ihtilal girişiminin ardından hükümet toplanmış ve olaylar sonucunda Ankara, İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmiştir. İhtilal girişiminin ardından olaya karışan sanıkların yargılanmaları için farklı mahkemeler kurulmuştur. Olayın lider kadrosu için Mamak Muharebe Okulu'nda I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi, olaya katılan Harbiyeli öğrencileri yargılamak adına da Harp Okulu'nda II Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi kurulmuştur.

Mamak Muhabere Okulu'nda kurulan I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi'nde duruşmalar başlayınca ihtilalciler iki gruba ayrılmışlardır. İhtilalin liderlerinden Talat Aydemir ve Fethi Gürcan, olayların tüm yönlerini açıklayarak ihtilalin büyüklüğünü ortaya koymak istemişlerdir. Bahtiyar Yalta, Turgut Alpagut ve Osman Deniz ise bilinmeyen olayları ve kişileri saklayarak alınacak cezaların azaltılması yoluna gitmişlerdir. Talat Aydemir, duruşmalar esnasında ihtilal arkadaşlarının durumunu eleştirmiş, onlarla cezaevindeki irtibatını azaltmıştır. Mamak'ta ki duruşmaların sonucunda 7 kişi için idam cezası verilmiş, ancak hem Senato hem de Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda yalnızca Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın idam cezası onaylanmıştır. İnfaz cezalarının onaylanmasının ardından 27 Haziran 1964 günü emekli Süvari Binbaşı Fethi Gürcan, 5 Temmuz 1964 günü ise emekli Kurmay Albay Talat Aydemir infaz edilmiştir. İnfaz edilen Talat Aydemir ve Fethi Gürcan, Ankara Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmişlerdir.

İhtilal girişimine katılan 1459 Harbiyeli öğrenci ise Harp Okulu'nda kurulan II Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. Yargılanan öğrencilerden 166'sı çeşitli hapis cezaları almış, 1293 öğrenci ise beraat etmiştir. Talat Aydemir'in ikinci ihtilaline katılan tüm Harp Okulu öğrencilerinin okulla ilişkileri kesilmiş, öğrencilerin bir kısmı üniversite öğrenimine başlamış ve hayatlarına farklı yollardan devam etmişlerdir.

KAYNAKLAR

I. TBMM Zabıtları

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem I, Cilt: 26, Birleşim 36, 20 Ocak 1964.

Türkiye Cumhuriyeti Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: I, Cilt: 19, Birleşim 53, 17 Mart 1964.

II. Gazete ve Dergiler

Ulus Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Son Havadis Gazetesi

Akşam Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Akis Dergisi

III. Tetkik Eserler

Akgün, S. K. (2009). *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti(1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Alkan, M. Ö. (2017). 1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147'ler Olayı. *Toplumsal Tarih*, sayı: 286, 58-69.

Arcayürek, C. (1984). *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar: 1960 – 1965*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Avşar, Z. ve Kaya, A. E. (2017). Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması. *Atatürk Araştırma Dergisi*, sayı: 95, cilt: 33, 267 – 282.

Aydemir, T. (2020). *Hatıratım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (2000). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Ş. S. (2000). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aysal, N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Türk Yolu Dergisi*, cilt: 9, sayı: 35, 267 – 282.

Aytekin, E. (1967). *İhtilal Çıkmazı*. İstanbul: Dünya Matbaası.

Batur, M. (1985). *Anılar ve Görüşler – Üç Devrin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Börklüoğlu, L. (2017). 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, 13-28.

Çakmak, D. (2008). Türkiye'de Asker – Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği. *Gazi Akademik Barış Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, 35-68.

Çelikoğlu, A. (2010). *Bir Darbeci Subayın Anıları – 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Yapı Kredi

Yayınları.

- Çimenli, Ş. (2019). Cumhuriyet Tarihinde Bir Ordu – Siyasi Erk Çatışması: İsmet İnönü İktidarına Yönelik Darbe Girişimleri ve 6 Haziran 1950 Tasfiye Hareketi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 19, sayı: 38, 195-219.
- Demir, Y. (2017). *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkileri*. İstanbul: Andaç Yayınları.
- Deniz, O. (2003). *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*(haz: Yasemin Bradley). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dündar, S. (1966). *Gölgedeki Adam*. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.
- Emrence, C. (2018). *99 Günlük Muhalefet – Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkanlı, O. (1973). *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...* İstanbul: Baha Matbaası.
- Ertem, B. (2016). Türk Siyasetinde Asker – Sivil İlişkileri (1960-1971). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 16, 132-149.
- Eryaman, A. (2020). Darbe Girişimleri Esnasında Lider Tutumlarının Basına Yansımalarına Bir Örnek: Akis'e Göre 22 Şubat 1962 – 21 Mayıs 1963 Harekâtları ve Başbakan İsmet İnönü. *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, s.49-72.
- Esin, N. (2005). *Devrim ve Demokrasi – Bir 27 Mayısçının Anıları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Goloğlu, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2017). *Milli Şef Dönemi(1939 – 1945)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güler, A. (2002). *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Manisa.
- Gürnaz, H. (2019). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'deki Darbe Teşebbüsleri ve Basın*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Aksaray.
- Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve Halkevleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 12, sayı: 37, 231-245.
- Ilıcak, N. (1975). *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor I-II*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- İlhan, M. (2015). Türk Silahlı Kuvvetlerinde Tarihi Tasfiye: EMİNSU Olayı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, cilt: 110, sayı: 217, 167-183.
- İpekçi, A. ve Çoşar, Ö. S. (1965). *İhtilalin İçyüzü*. İstanbul: Uygun Yayınevi.
- İsen, C. K. (1964). *Geliyorum Diyen İhtilal*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Karabekir, K. (2019). *Paşaların Kavgası*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Karpat, K. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kocabaş, S. (2009). *İnönü Dönemi(1938 – 1950)*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Kocabaş, S. (2011). *Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Koçak, C. (2010). *İkinci Parti – Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları(1945 – 1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orbay, R.(2018). *Siyasi Hatıralar*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Örtülü, E. (1977). *Üç İhtilalin Hikayesi*. Konya: Milli Ülkü Yayınevi.
- Özçelik, A. (1993). *Ali Fuat Cebesoy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu – Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Sarıgül, N. (2001). *27 Mayıs ve Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Şimşir, B. N. (2011). *Atatürk’ün Hastalığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 67, sayı: 2, 157-187
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi – Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(1938- 1950)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turp, M. (2018). Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Mihenk Taşı: Basında 1950 Seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 18, sayı: 37, 677-714.
- Türkeş, A. (1977). *27 Mayıs – 13 Kasım – 21 Mayıs ve Gerçekler*. İstanbul: Dokuz Işık Yayınevi.
- Yalnız, C. Ç. (2020). *Milli Birlik Komitesi’nde Yaşanan İhtilaflar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.
- Yalta, B. (2020). *Bir Darbeci Subayın Hatıraları* (haz: Erhan Çiftçi). İstanbul: Kronik Kitap.
- Yaman, A. E. (2006). Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansıması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, cilt: 10, sayı: 37, 231-245.
- Yolcu, T. (2020). *Bingöl Yerel Basımına Göre Siyasi Hayat ve Demokrat Parti(1950- 1960)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.
- Yöndem , M. (2019). *27 Mayıs İhtilali’nden Sonra Ordudaki Siyasal Ayrışmalar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Zürcher, E. J. (2019). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924 – 1925)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Fotoğraf 1. Vatan Gazetesi 27 Mayıs 1960

Fotoğraf 2. 23 Şubat 1962 Akşam Gazetesi

Fotoğraf 3. 23 Şubat 1962 Cumhuriyet Gazetesi

Fotoğraf 4. 23 Şubat 1962 Milliyet Gazetesi

Fotoğraf 5. 10 Temmuz 1962 Akşam Gazetesi

Fotoğraf 6. 21 Mayıs 1963 Ulus Gazetesi

Fotoğraf 7. 21 Mayıs 1963 Son Havadis Gazetesi

Fotoğraf 8. 8 Haziran 1963 Akşam Gazetesi

Fotoğraf 9. 6 Eylül 1963 Cumhuriyet Gazetesi

Fotoğraf 10. 6 Eylül 1963 Ulus Gazetesi

Fotoğraf 11. 1 Kasım 1963 Akşam Gazetesi

Fotoğraf 12. 1 Kasım 1963 Son Havadis Gazetesi

Fotoğraf 13. 29 Ocak 1964 Akşam Gazetesi

Fotoğraf 14. 5 Temmuz 1964 Akşam Gazetesi